

Monografia localității Apateu

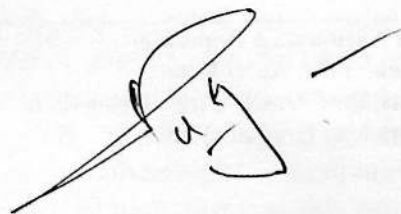
ORADIA 2006

„ A trăi la sat înseamnă a trăi în zăriște cosmică și în conștiința
unui destin emanat din veșnicie ...

Fiecare sat se simte, în conștiința colectivă a filor săi,
un fel de centru al lumii.”

Lucian Blaga, 1944.

Monografia localității
Apateu

Oradea 2006

Capitolele și paragrafele au fost elaborate după cum urmează:

Prof. Aurel Botaș – Condiții naturale

Prof. Ioan Caba – Satul în context politic și social

Consilier local Dorel Rus - Istoria economică a satului

- Demografia

- Asistența sanitară

Prof. Vasile Sărac - Obiceiuri, tradiții și folclor local

- Învățământul

- Sportul

Prof. Vasile Sărac, Prof. Ioan Caba și Consilier local Botaș Radu – Muzeul sătesc „Rovina”

Prof. Vasile Sărac și Prof. Matei Adrian – Lexicul local

Preot Constantin Ilica – Biserica Ortodoxă Română Apatou

Comitetul de inițiativă s-a constituit prin dispoziția primarului comunei Apatou – Bondor Aurel

Coperta I – Școala Generală Apatou, Biserica Ortodoxă Apatou, Primăria Apatou

Coperta VI – Tezaur de bronz descoperit pe teritoriul localității Apatou

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Monografia localității Apatou / Prof. Aurel Botaș,

Prof. Ioan Caba, Dorel Rus, Prof. Vasile Sărac, Botaș Radu,
Preot Constantin Ilica - Oradea : Grafnet, 2006

Bibliogr.

Index

ISBN (10) 973-87829-0-2 ; ISBN (13) 978-973-87829-0-7

I. Botaș, Aurel

II. Caba, Ioan

III. Rus, Dorel

908(498 Apatou)

Tipărit la Tipografia GrafX Oradea, str. Roșiorilor nr.1, tel.: 0259 – 419.805

CUVÂNT ÎNAINTE

Este deja binecunoscut faptul că popoarele care nu își cunosc și prețuiesc trecutul, nu vor avea nicicând viitorul pe care și-l doresc. De altfel, Sfântul Apostol Pavel ne îndeamnă: „Aduceți-vă aminte de înaintașii voștri, care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu; priviți cu luare aminte cum și-au încheiat viața și urmați-le credința” (Evrei 13, 7).

Pentru a-i urma pe înaintașii noștri, trebuie să-i cunoaștem și din această cauză, toate lucrările care prezintă istoria locurilor în care ne-am născut și am trăit au o importanță deosebită pentru noi și mai ales pentru copiii și nepoții noștri. Iată primul motiv pentru care autorii acestei cărți, împreună cu toți cei care au contribuit cu informații la apariția ei, merită toată considerația și prețuirea noastră.

Cartea aceasta este binevenită din multe considerente. Situată în extremitatea nord-vestică a județului Arad, localitatea Apatou este una din cele mai vechi așezări, fiind amintită în diverse documente ca existând încă din anul 1219.

Prin varietatea surselor de informare și documentare (documente bisericești, descoperiri arheologice, numismatice, documente istorice, material folcloric și discuții cu bătrânii satului) la care s-a făcut recurs, ca și prin cunoașterea intrinsecă a locurilor și a oamenilor din zonă, autorii ne-au făcut martori peste timp ai frumuseții și istoriei seculare a localității Apatou și a locuitorilor ei.

Marele merit al autorilor este de a fi realizat o lucrare care este destinată tinerilor și vârstnicilor, țăranilor și intelectualilor, apâtenilor, dar nu numai, scrisă într-un stil atractiv, îmbrăcând adevărul istoric într-o haină literară și însoțindu-l cu multe reproduceri foto culese de la locuitorii din Apatou.

Importante sunt datele și faptele din trecutul Apateului, dar și cele legate de prezentul și viitorul localității. La loc de cinste sunt așezați locuitorii comunei, cu preocupările lor îndeobște agricole, dar și cele două instituții care au stat la baza dezvoltării localității: biserica și școala. Nu sunt omise din aceasta valoroasă monografie, nici obiceiurile tradiționale pentru care autorii au rezervat un capitol întreg.

Un capitol aparte al cărții este destinat descrierii muzeului „Rovina”, înființat de câțiva locuitori inimoși ai comunei (cadre didactice, elevi și nu numai), muzeu care alături de alte muzee sătești, dovedește clar continuitatea neîntreruptă a vieții și muncii omului din cele mai vechi timpuri și până în prezent. Inițiatorii muzelului i-au dat numele „Rovina” în amintirea vechiului aspect al hotarului localității cu „două rovine” – mlaștini împădurite unde localnicii se refugiau în caz de primejdie.

Scrierea unei monografii a Apateului a fost dorința multor fii ai satului și mă gândesc aici în special la dr. Florian Mang și fratele acestuia Alexandru Mangu, frați ai bunicului meu, care mi-au lăsat moștenire o serie de documente cu dorința de a contribui la scrierea unei cărți despre satul lor natal. Sarcina mea fost ușurată de colectivul de autori ai acestei cărți, cărora le mulțumesc și în numele strămoșilor mei.

Prin bogăția informațiilor și de altfel prin toate aspectele prezentate în carte, spațiul, istoria, spiritualitatea îndrăgitului Apateu, ne determină să recomandăm cartea cu căldură tuturor, dar în special fiilor acestor meleaguri și urmașilor acestora care trebuie să fie mândri că sunt originari din APATEU.

Dumnezeu să ne ajute!

*Prof. univ. dr. ing. Ioan MANG
Fiu al Apateului*

1. CONDIȚII NATURALE

1.1. AȘEZAREA GEOGRAFICĂ

Localitatea Apateu este așezată la extremitatea nord-vestică a județului Arad, pe drumul județean DJ 794, care face legătura între Berechiu și Mișca¹. Distanța față de reședința de județ este de 77 Km, iar față de Ineu, orașul cel mai apropiat este de 35 Km².

Apateul are ca vecini satele; Talpoș la nord, Berechiu la est, Moțiori la sud-est, Somoșcheș la sud, Sepreuş la sud-vest și Satu Nou la vest.

Localitatea Apateu este centru de comună. Comuna Apateu are 3 sate în componența ei și anume: Apateu, Berechiu și Moțiori. Față de reședința de comună, satul Moțiori se află la 8 Km distanță, iar satul Berechiu la 5 Km.

În Berechiu se află cel mai nordic punct al județului Arad, la 46 grade și 38 minute latitudine nordică³.

1.2. CONDIȚIILE NATURALE

Din punct de vedere al reliefului, Apateul se situează în marea unitate geomorfologică a Câmpiei Tisei, districtul Câmpia Crișurilor, în porțiunea denumită Câmpia subcolinară a Susagului. Această câmpie este aproape plană, cu diferențe de nivel de 100 – 200 cm cu o slabă înclinare de la nord-est către sud-vest, având microdepresiuni rare numite “veljuri” și porțiuni mai ridicate sau “grinduri”.

Această câmpie a luat naștere prin divagarea apelor curgătoare din această zonă și anume cele două, Crișul Alb și Crișul Negru cu afluenții lor.

Ca forme de micro-relief întâlnim în acest teritoriu grindurile și zonele depresionare din văile părăsite având soluri înmlăștinate în timpul viiturilor⁴. Altitudinea medie a localității Apateu este de 115 – 120 m la nivelul mării.

Din punct de vedere geologic terenul localității Apateu face parte din depresiunea Panonică, care a provenit prin falierea și prăbușirea în terțiar-miocen a unei imense mase de orogen foarte vechi.

În această depresiune, mările terțiare au depus sedimente din argilă, marne și nisipuri. Depunerea sedimentelor s-a făcut în straturi alternative de grosimi diferite în funcție de regresiunile și transgresiunile marine⁴.

Peste argilele levantine s-au depus materiale reprezentate prin argile amestecate cu nisipuri și loessuri.

După retragerea apelor levantine această zonă depresionară a fost acoperită cu o cuvertură aluvionară formată din conuri de dejecție care s-au unit dând naștere unei câmpii relativ plane.

În cadrul câmpiei de divagare, mai târziu și-au săpat albiile numeroase râuri și pârâuri puțin adânci care își vărsau apa în depresiune pe suprafețe întinse pe care le aluvionau și înmlăștinau.

Rocile-mamă pe care s-au format solurile identificate sunt reprezentate prin nisipurile fine și grosiere pe grinduri și materialele aluvionare lutoase, carbonatate în zonele depresionare și pe firele de văi. Sub influența apelor freatice, nisipurile sodate și materialele aluvionare carbonatate au produs salinizarea solurilor în unele zone.

1.3. APELE (HIDROGRAFIA)

Din punct de vedere al apelor, teritoriul Apateu se încadrează în zona interfluviu a Crișului Negru și a Crișului Alb. În partea de nord-vest a teritoriului Apateu curge pârâul Leveleş (Frunziș) care prezintă un debit inconstant de apă în timpul anului. În zonele puternic depresionare, apa de suprafață se adună în bălți cu suprafață de 26 ha și se numesc ieruri, așa sunt Ierul Șchiopului, Ierul de Cruce, Ierul Bicilor, Ierul Oadii, Ierul Popii, Ierul de Tucă, Ierul de Rât și Ierul Rotelat.

În ceea ce privește nivelul apei freatice se disting două zone hidrologice: zona I cu pânza de apă freatică cuprinsă între 0,5 – 2,5 m, localizată în depresiunile joase ale fostelor văi și zona a-II-a, cu pânza de apă freatică la peste 3 m, localizată pe grinduri.

Apa freatică este foarte aproape de suprafață, mai ales în lunile martie – aprilie și mai coborâtă în timpul verii, cu variații de 1 – 2 m ale nivelului apei. În ceea ce privește calitatea apei freatice se apreciază ca fiind nepotabilă, puternic mineralizată cu carbonat de natriu, cu cloruri și sulfați⁴. Acest strat acvifer freatic nu se poate folosi la irigat. Pentru irigat se folosește stratul acvifer artezian de la adâncimea de 15 – 20 m.

1.4. CLIMA

Temperatura medie anuală înregistrată în perioada 1896 – 1970 este cuprinsă între 10 – 10,5 grade Celsius. Temperatura medie lunară cea mai scăzută a fost înregistrată în luna ianuarie având o valoare de -1,5 grade Celsius, iar cea mai ridicată în luna iulie, având o valoare de 21,2 grade Celsius. Amplitudinea

medie anuală este de 22,7 grade Celsius. Temperaturile medii lunare au următoarele valori : ianuarie -1C; februarie -0,5C; martie 5C; aprilie 11C; mai 16C; iunie 19,5C; iulie 21C; august 20C; septembrie 17C; octombrie 12C; noiembrie 5,5C și decembrie 1C.

Primul îngheț de toamnă este semnalat în medie între 1 - 10 noiembrie, iar ultimul îngheț de primăvară între 21 aprilie - 1 mai.

Suma gradelor de temperatură se prezintă astfel: 1 martie - 31 octombrie este de 3571,4C, între 1 aprilie - 31 octombrie este de 3400, 3C, între 1 mai - 31 octombrie este de 3063, 4C.

După cum rezultă din aceste date, temperatura din perioada de vegetație poate asigura dezvoltarea normală a plantelor.

Numărul zilelor cu temperatura medie sub zero grade Celsius este mic de 24,6 zile pe an, iar a zilelor cu temperaturi de sub -10C este de circa 2 zile pe an. Numărul zilelor cu brumă pe an este de circa 14,4 zile. Primele brume cad în luna octombrie, iar ultimele în aprilie și foarte rar în luna mai.

Pentru interpretarea precipitațiilor s-au luat datele înregistrate la Stația pluviometrică Ineu, ca fiind cea mai apropiată de Apatu.

Precipitațiile medii anuale au fost de 628,7mm. Pe anotimpuri precipitațiile se raportează astfel: iarna de 122,3mm; primăvara de 159, 1mm; vara de 195,2 mm; toamna de 154,1 mm.

Cele mai mari cantități de precipitații sunt înregistrate în lunile mai, iunie și iulie, iar cele mai sărace sunt august și septembrie. Precipitațiile medii anuale sunt suficiente pentru dezvoltarea culturilor agricole.

Umiditatea relativă a aerului are valori cuprinse între 87% în decembrie și 65% în luna iulie.

Vântul cu frecvența cea mai mare este cel din nord-est, cu intensitatea cea mai mare în luna februarie. Vânturile din vest aduc ploi. Teritoriul Apatu se încadrează într-un climat continental cu influențe slabe oceanice, determinat de circulația generală a maselor de aer atlantice. Climatul se caracterizează printr-o cantitate de precipitații suficientă în tot timpul anului, cu maxim la sfârșitul primăverii și începutul verii.

În zona de șes a Apatuului se întâlnesc următoarele soluri: lăcoviștile, cernoziomurile aluviale, solonețurile și solodiile. Lăcoviștile se întind pe formele depresionare unde apa de suprafață stagnează și unde pânza de apă freatică se găsește la mică adâncime. Pe formele pozitive de relief, fostele grinduri, actualmente zone plane au luat naștere solurile cernoziomice aluviale care sunt afectate de procese de salinizare. În zonele înalte de pe roca-mamă reprezentată prin materiale aluvionare, nisipoase, sodate au luat naștere solonețurile și solodiile. În prezent toate solurile salinizate din Apatu prezintă un proces general de desalinizare, ca urmare a regularizării cursurilor de apă și construirii unor sisteme de desecare.

1.5. VEGETAȚIA ȘI FAUNA (ANIMALELE)

Teritoriul localității Apatu se situează în zona de sivlostepă, etajul stejarului. Principalul element edificator din pădurea Belensig îl constituie stejarul peduculant (*Quercus robur*), iar speciile de amestec sunt: frasinul (*Fraxinus excelsior*), jugastrul (*Acer campestre*), arțarul tătăresc (*Acer tataricum*), ulmul (*Ulmus foliacea*), mărul pădureț (*Malus silvestris*), părul pădureț (*Pirus piraster*) și mălinul alb (*Crataegus monogyna*), lemnul câinesc (*Ligustrum vulgare*).

Se pare că pădurea Belensig din partea de sud-est a localității Apatu era mult mai întinsă în trecut, deoarece se

întâlnesc exemplare răzlețe de stejar și ulm pe aproape tot teritoriul. Pădurea are o suprafață de 348,1 ha și este împărțită în 24 unități amenajistice marcate prin borne și linii de parcelare. La rândul lor, unitățile amenajistice se subîmpart în subunități amenajistice în număr total de 57 în care arborii sunt marcați cu o linie de vopsea roșie în plan orizontal, iar unitățile amenajistice cu o linie de vopsea roșie în plan vertical.

În pădure se află poiana lui Lăzescu sau Ierul Mare cu o vegetație ierboasă. Din pădure, coniferele lipsesc cu desăvârșire.

Dintre animalele mari amintim: cerbul carpatin (*cervus elaphus*), vulpea (*vulpes*), căprioara (*capreolus*), pisica sălbatică (*felix silvestris*), iepurele (*lepus europeus*), mistrețul (*sus scrofa*), lupul (*canis lupus*). Lupii sunt numai în trecere.

Dintre păsări amintim: potârnichea (*perdix*), fazanul (*phasianus colchicus*), rața sălbatică (*anas platyrinchus*), cioara grivă (*corvus cornix*), corbul (*corvus corax*), huhurezul (*strix aluco*), cucul (*cuculus canorus*).

În timpul iernii, de la căderea zăpezii, cerbul este hrănit cu fânul pus în hrănituri, iar primăvara pentru cervidee li se dau sare.

Lumea plantelor și animalelor este bogată în specii la Apateu, din care le menționăm doar pe cele cu denumiri proprii satului și pe altele ca o arie restrânsă de circulație în zonă. Unele denumiri de plante și animale au suferit la Apateu o modificare mică prin adaptarea lor la graiul local. Dintre speciile de plante amintim: *Armeniaca vulgaris* L. – burgună; *bidens tripartita* L. – cornățăi, dintiță; *calendula officinalis* L. – felemii, filimică; *capsella bursa-pastoris* L. – straița ciobanului; *capsicum annuum* L. – piparcă, ardei; *carex praecox* Schreb. – șovar, rogoz; *caprinus betulus* L. – carpăn, carpen; *convolvulus arvensis* L. – scăieți, scaieți; *citrulus colocyntis* L. – lebeniță, pepene verde; *clematis vitalbe* L. – curpăn, curpen; *convolvulus*

arvensis L. – holbură, volbură; *cucumis sativus* L. – crăstăvete, castravete; *cucurbita pepo* L. – cucurbătă, bostan; *cuscuta species* L. – râie, cuscută; *cydonia oblogna* L. – măr gutâi, gutuiul; *dahlia variabilis* L. – pană de croampă, dalia; *dipsacus laciniatus* L. – vetrecie, varga coibanului; *fraxinus excelsior* L. – frapțan, frasin; *heliantus annuus* L. – ruje, floarea – soarelui; *helianthus tuberosus* L. – piceuci, napi porcești; *impatiens balsamina* L. – pinteni, slăbănog; *lactuca sativa* L. – șelată, salată; *lamium purpureum* L. – p—a țâgani, sugelul puturos; *lathyrus tuberosus* L. – alunel, oreșniță; *lemna trisulca* L. – linturișcă, lintiță; *lycopersicum esculentum* Mill. – părădăici, pătlăgele roșii; *matricaria chamomilla* L. – romoniță, mușetelul prost; *medicago sativa* L. – luțarnă, lucernă; *nerium oleander* L. – leandăr, leandru; *nicotiana tabacum* L. – duhan, tutun; *oeyza sativa* L. – rișcaș, orez; *oxalis acetosella* L. – măcrici, măcrișul iepurelui; *pastranaca sativa* L. – prestenac, păstrănac; *petroselinum hortense* Hoffm. – petrenjel, pătrunjel; *phaseolus vulgaris* L. – păsulă, falole; *pisum sativus* L. – borș, mazăre; *plantago lanceolata* L. – minciună, pătlagină îngustă; *polygonum aviculare* L. – iarbă porcească, troscot; *polygonum hdropiper* L. – piparca broaștii, piperul bălții; *prunus spinosa* L. – porumbel, porumbar; *quercus petraea* L. – goron, gorun; *raphanus sativus* L. – răghită, ridichie; *rosa canina* L. – ruguțul vacilor, măceș; *salix alba* L. – răchită, salcie albă; *solanum tuberosum* L. – croampe, cartof; *symphytum officinale* L. – iarba lu' Tatin, tătăneasă; *tagetes patula* L. – cărăjele, crăițe, vâzdoage; *trifolium pratense* L. – bodorcă, trifoi roșu; *tropaeolus majus* L. – șurcontiuț, colțunași; *vicia species* L. – bicău, mazărice; *vinca minor* L. – săsău, saschiu; *zea mays* L. – tenchi, porumb; *zinia elegans* Jacq. – pană voșoruje, cârciumărese; *boletus edulis* Bull. – pitoancă, hrib, mănătarcă; *lycoprdon perlatum* Pers. – Beșina calului, pufulete.

Dintre speciile de animale cu denumiri schimbate la Apateu, amintim: *arvicola terrestris* L. – poțocul de apă, șobolanul de apă; *cricetus* L. – cățalul pământului, hârciog; *felis silvestris* L. – mîța sălbatică, pisica sălbatecă; *rattus norvegicus* L. – poțocul, șobolanul cenușiu; *talpa europea* L. – moșuroi, cârtiță; *athene noctua* L. – moartea ghinilor, cucuveaua; *ciconia* L. – cocostârc, barză; *corvus frugileus* L. – ceucă, cioara de semănătură; *cotunix* L. – fulgă, pitpălac, prepeliță; *fulica astra* L. – ghina de apă, găinușa; *gallus banchiva* L. – ghina, găina; *meleagris gallopavo* L. – tuca, curca; *numida meleagris domeatica* L. – pirchița, bibilica; *parus major* L. – țiținvara, pițigoii mare; *paser domestica* L. – păsărica, vrabia; *phasianus colchicus* L. – fățan, fazan; *pica* L. – sarcă, coțofană; *natrix* L. – șerpe, șarpe de casă; *hyla arborea* L. – broșticel, brotăcel; *silurus glanis* L. – harcă, somn; *cimex lectularius* L. – stelniță, ploșnița de pat; *drosophila melanogaster* L. – mușița, drosophile; *gryllotalpa* L. – conopișterița, coropișniță; *gryllus domesticus* L. – greluș, greiere; *leptinotarsa decemlineata* L. – pepe de croampe, gândacul de Colorado; *tabanus bovinus* L. – strepezi, tăunul mare.

1.6. MEDICINA POPULARĂ

Încă din cele mai vechi timpuri, apătenii știau ierburile de leac, le recoltau la momentul potrivit pe care le conservau prin uscare, macerare sub formă de infuzii sau oblojeli.

Buruienile de leac erau folosite în boli de stomac, intestine, ficat, plămâni, inimă, rinichi și infecțiile de piele (buboaie, tricofiția, etc.).

Locuitorii satului Apateu, cunoșteau plantele toxice pe care le îndepărtau și din furajele animalelor. De la plantele de

leac, apătenii, foloseau toate părțile plantelor: rădăcina (*radix*), frunzele (*folium*), florile (*flores*), mugurii, fructele și semințele.

Se obișnuia la apateu, ca femeile în dimineața Zilei Crucii, înainte de a se fi luminat de ziuă (până-n zăuă) să meargă în ogradă și să adune tot felul de buruieni, pe care le uscau la umbră, iar la nevoie erau folosite în ameliorarea unor boli. Din casele oamenilor nu lipsea apa sfințită (*Aghiasma Mare*). În cazul în care starea de sănătate a omului era precară și-l dureau capul, pânțele și picioarele, această stare generală era atribuită deocheatului. În această situație se practica un ritual cu apă luată din fântână de trei ori cu mâna, pusă într-o cană, peste care se turnau 9 sau 3 cărbuni, mai purtau în timpul descântecului 3 fire dintr-o mătură și un cuțit cu care se făcea cruce de trei ori în apă. Dacă cel puțin un cărbune se lăsa în fundul cării, se considera că omul este deocheat și i se dădea să bea apă din acea cană de trei ori după care era stropit cu aceeași apă la frunte, la piept și pe creștet. Dacă omul nu-și revenea din starea lui rea și se stabilea că nu este deocheat, atunci era dus la medic sau i se aduceau doftorii (medicamente) de la poticile (farmaciile) din zonă. În această parte de țară medicii erau rari. Numai după formarea Statului Național Român, satele au beneficiat de moașe și doctori. În Apateu a fost o perioadă medic Nanu, un doctor vestit de la Șicula până la Beliu, Mărăuș, Olcea, Batăr și Zerind. În prezent la Apateu există un dispensar nou cu doi medici lu două asistente.

NOTE

- ¹ Lucia Chișbora și colaboratorii – Ghidul județului Arad, ed. Nigredo, Arad, p. 32.
- ² Gheorghe Toduța, Vasile Grec, Nicolaie Lujanski – Localitățile Județului Arad, Arad, 1972, p. 41.
- ³ Dorel Zăvoianu, Floarea Zivoi, Nicolae Roșuț, Romulus Popescu – Aradul permanentă în istoria patriei, București, 1978, p. 11.
- ⁴ *** - Memoriu agropedologic al teritoriului C.A.P. al comunei Apateu, județul Arad, 1971.

2. ISTORIA

2.1. SATUL ÎN CONTEXT POLITIC ȘI SOCIAL

2.1.1. TRECUTUL ÎNDEPĂRTAT

Cercetările arheologice atestă urme umane de locuire pe aceste locuri din epoca pietrei, perioada neoliticului târziu și a epocii bronzului deși condițiile geografice, îndeosebi excesul de umiditate a creat o zonă mlăștinoasă, nepermițând așezări stabile în acele vremuri decât în locurile mai ridicate.

Cu toate aceste condiții urmele activităților și vieții omeneștii sunt însemnate. În partea de sud-vest și pe teritoriul actual al localității au fost descoperite unelte din piatră ca: dălțițe, topoare cu gaură de înmănușare șlefuite și fragmente ceramice, toate aparținând neoliticului târziu. Pe locul „Cerăț” au fost descoperite în 1981 o daltă din rocă vulcanică și un topor de piatră fragmentar cu semne care denotă încercarea de a obține o nouă gaură de înmănușare. Piesele ar putea fi atribuite culturii Tisa I – II.¹

În partea de nord-est a localității cu ocazia aratului pășunii s-au descoperit unelte și obiecte din bronz ca: două seceri, un nasture și obiecte de podoabă având forme originale. O parte din aceste obiecte se păstrează în muzeul sătesc „Rovina” din Apateu, iar o altă parte la Muzeul Județean de istorie Arad.

La 7 Km distanță de Apateu, în localitatea Vânători au fost găsite unelte din bronz, iar la Zerindul Mic descoperirile arheologice atestă deja prezența populației dacice. De pe teritoriul comunei, fără precizări topografice, se menționează ceramica din sec. II – III d. Hr.²

Rețin atenția tezaurele care cuprind monede macedoniene și romane, podoabe de argint descoperite în zona arădeană la: Bârsa, Căpruța, Moroda, iar între Satu Nou și Apateu 180 monede de argint din perioada 229 – 50 î.Hr., databile înainte de anul 44 î.Hr., iar prin faptul că au fost îngropate în apropierea unor așezări dacice explică parțial perioada tulbure din zonă după moartea lui Burebista.⁴

În aceste părți trăiau triburile dacilor liberi, aflați în afara teritoriului ocupat de romani, dar legăturile lor cu Dacia romană erau destul de strânse, fapt dovedit de numărul mare de monede romane găsite în această zonă cu ocazia săpăturilor făcute de arheologi. Pe lângă acestea s-au descoperit obiecte de ceramică de factură dacică și o statuie feminină reprezentând pe Isis, găsite tot în hotarul cu Satu Nou, ceea ce dovedește influența cultelor religioase orientale răspândite prin legiunile romane.⁵

Procesul de romanizare s-a extins și asupra teritoriului din nordul Mureșului în zona noastră. Ca dovadă a acestui fapt sunt tezaurele de denari imperiali descoperite la Covăsânț, Cherechiu și Vânători, care cuprind monede din sec. I – II d.Hr. Împletirea celor două civilizații dacică și romană va determina o nouă înflorire social economică a acestor meleaguri.

În perioada migrației au trecut prin această zonă populații nomade ca: hunii, avarii, slavii, pecinegii, etc. în fața cărora populația locală se retrage în locuri ferite între mlaștini și păduri, în rovine, unde organizează puncte de apărare continuându-și viața și munca în cadrul obștilor libere sătești.

Aceste populații nomade cu nivel de cultură redus n-au împiedicat etnogeneza românească în această zonă.

Se răspândește creștinismul printre autohtoni, dovedit de obiectele paleo-creștine cum sunt: opaițul roman în formă de pește de la Lipova, catarama tip Sucidava de la Pecica, semne în formă de cruce ca marcă de olar, imprimate pe fundul unor vase

descoperite la: Zăbrani, Felnac, Arad – Vladimirescu și Chișineu Criș.⁶

Descoperirea locuințelor tip bordei cu cuptoare și gropi de provizii, cu urme de oase de animale, fragmente de ceramică tip Dridu dovedește o populație stabilă, o obște sătească a cărei locuitori se ocupau cu creșterea animalelor și agricultura.⁷

Populația străveche românească din această zonă a țării formată până în secolul al – VIII – lea a trăit organizată în formațiuni sociale caracteristice, în obști teritoriale sătești integrate în cnezate și voievodate conduse de cnezi și voievozi locali.

În secolele IX – X, zona Apateului se încadrează în formațiunea voievodală condusă de Menumurut cu centrul la Biharia.

Prezența unor obști puternice în zonă cu o populație statornică este dovedit arheologic și de organizarea internă a cimitirelor de inhumatie al căror inventar denotă o populație creștină, săracă, în timp ce fortificarea unor așezări și prezența unor mănăstiri indică existența unor instituții politice și ecleziastice caracteristice dezvoltării societății feudale timpurii.⁸

2.1.2. APATEUL ÎN SECOLELE XII – XVIII

Contactele populației băștinașe cu războinicii maghiari care trecuseră de Tisa mijlocie au început să se statornicească încă din secolul al – X- lea, fapt confirmat și de unele toponime ca: Zerind, Giyarmat, precum și de obiectele descoperite în urma cercetărilor arheologice la Șiclău.⁹

O evoluție lentă a stăpânirii maghiare au cunoscut-o părțile de pe văile Crișurilor Alb și Negru, teritoriul mlăștinios înspre vest. De subliniat că teritoriul Comitatului Zărand se afla

încadrat la începutul secolului XIII în Comitatul Bihorului și abia între 1203 – 1214 s-a desprins complet de acesta.

Primul comite al Zărandului apare documentar în 1214, iar centrul de reședință abia în 1232¹⁰, drept urmare Apateul va fi încadrat în acest comitat.

Populația românească își va păstra formele specifice de organizare social politică constituite în cnezate și voievodate amintite în acte până în secolul al – XVI – lea¹¹.

Primele referiri la zona Apateului se găsesc într-un document din anul 1177 emis de regele Bela III către Capitlul din Arad. Acest document conține o hotărnicire amplă din zona Crișurilor pomenind de localitățile Adea și Subanca situate în vecinătatea Apateului. De remarcat că printre numele de familii ale locuitorilor din Subanca găsim nume cu rezonanțe românești cum ar fi: Chilian, Micuț, Mica, Toda, Ion, Vodă, Duma, etc. Aceste familii înșirate în document aparțin de diferite categorii sociale, mulți apar cu denumiri de „Slugă” (slugi), alții căruțași, udvornici, curteni, etc.¹²

Într-un document din 1219 apare și numele localității Apateu sub denumirea de „ Villa Apati”¹³. denumirea localității provine din cuvântul apat, derivațiune maghiară a latinescului abbatus, însemnând abate sau stareț de mănăstire, dovadă că satul aparținea la acea dată unei abații , probabil chiar din partea locului. Dealtfel la locul numit „Cinicheze” se văd și astăzi urmele unei mănăstiri amintită la mijlocul secolului al – XIX – lea de către istoricul Fabian Gabor, iar mai târziu de Marki Șandor, care descrie și o legendă populară potrivit căreia în pivnițele mănăstirii s-ar afla mult aur și argint. Cu ocazia unor săpături întâmplătoare din 1893 au fost scoase la iveală câteva monede medievale¹⁴. În 1992 cu ocazia lucrărilor agricole s-au descoperit mai mulți florini din argint emiși între 1527 – 1780.

Toate acestea confirmă existența unui edificiu bisericesc la Apateu a cărui vechime urmează a fi precizată pe baza unor cercetări arheologice.

Faptul că documentul din 1177 amintește în vecinătatea Apateului și o familie cu numele Vodă, confirmă ipoteza că populația românească din aceste părți și-a păstrat instituțiile sale străvechi și în condițiile stăpânirii maghiare.

Obștile sătești organizate în cnezate continuând pe cele existente în timpul lui Ahtum pe cursul inferior al Crișurilor Alb și Negru unde feudalitatea maghiară pătrunde mai târziu dinspre Bihor.

Călugărul italian Rogerius, viitorul Arhiepiscop de Spalato (Split), străbătând Câmpia arădeană, refugiindu-se în fața năvălirii tătare surprinde și descrie în al său „Carmen Miserabile” (Cântec de jale), organizarea social-politică a populației românești în frunte cu căpeteniile lor cnezii și voievozii¹.

Rogerius descrie pe larg luptele date pentru cucerirea cetății de la Tămașda, apoi pe cele de la Nădab în apropierea Apateului și rezistența împotriva tătarilor la Arad-Vladimirescu și Cenad. În 1241 tătarii au înfrânt rezistența organizată de cnezii români la Nădab. Săpăturile arheologice au scos la iveală numeroase schelete cu craniul găurit, ceea ce denotă o luptă crâncenă. Victoria tătarilor a dus la înlăturarea stăpânirii Statului Feudal Ungar, la încetarea funcțiilor Bisericii Catolice. Tătarii nu puteau trăi fără activitatea producătorilor direcți și fac totul pentru reluarea activității productive. Ei s-au folosit de organizarea social economică și politică românească capabilă să producă și să perceapă rentă în produse de care tătarii aveau nevoie.

Cnezii s-au „Canesii” amintiți în documente, subordonați „regilor tătari” se pot identifica cu conducătorii unui sat sau a

unui număr de sate cu sarcini de a strânge renta feudală, contribuie la organizarea târgurilor, fac judecățile.

Cu toate stăpânirile străine care se perindă cnezatele și voievodatele sunt instituții care rămân românești cum este cazul voievodatului de Somoșcheș¹⁵.

Din toate acestea reiese că în perioada 1028 – 1241 și după aceea cnezii și voievozii români erau în majoritatea cazurilor reprezentanți ai intereselor obștii satești. Dependența cneazului de năvălitori s-a redus doar la transmiterea bunurilor adunate pentru ei și firește la asistența militară în caz de război.

Voievozii și cnezii reprezentau o pătură ridicată la conducerea obștilor fără îndoială desprinși din masă oamenilor liberi prin starea și puterea economică a lor sau diferențiat de masa oamenilor liberi.

După plecarea tătarilor, obștile își reiau viața obișnuită. se întărește puterea feudalilor și rolul Bisericii Catolice.

Informații prețioase ne oferă registrele de plată a dijmei papale din prima jumătate a secolului al – XIV – lea, se identifică aproximativ 90 așezări din teritoriul arădean care plăteau „dijma papală”. Se consemnează 44 parohii catolice (din 180 așezări) printre care și Apateul apare în anul 1333 sub denumirea de „Sacerdos Villa Pady Apatiy”¹⁶, ceea ce ne spune că Apateul era o parohie catolică.

Localitatea Apateu și hotarul său ajunge începând din anul 1344 în posesia mai multor feudali ca: Iacob, Buga Petru, Apathy Andras, Keczerék, Miskey.

Familia Miskei mai stăpânea între 1446 -1461 Somoșcheșul, judecându-se pentru acest voievodat cu familia Marothy, care o reprimește în 1461 cu dreptul de vamă și organizarea târgului.

Este de remarcat însă, că autonomia internă a obștilor a supraviețuit și în timpul procesului de feudalizare. Astfel, în

anul 1438 este pomenit în această zonă un voievodat românesc având centrul la Nădab, iar din anul 1495 este atestat și voievodatul de la Somoșcheș¹⁷, cu atribuțiile sale care se extindeau asupra mai multor sate, inclusiv asupra obștii satești din Apateu.

Pentru confirmarea acestui fapt este de ajuns să apelăm la dania lui Ioan Corvin din 10 ianuarie 1495, cu privire la acest voievodat. Actul confirmă în primul rând că acest ținut (Voievodatul de Somoșcheș) se afla în posesia familiară a Huniaziiilor. Importanța documentului constă în aceea că textul se referă la o instituție străveche, Officium, sau Woywodatus Valachorum, pe care voievodul Paul o avusese în stăpânire cu privilegiile și libertățile sale străvechi¹⁸.

Presupunem că Huniazii în politica lor internă și externă, mai ales în timpul luptelor anti-otomane au profitat de rolul militar al acestor voievodate, confirmând prin acte atribuțiile lor juridice din vechime.¹

Cu data de 27 septembrie 1500 dăruia voievodului Matei pentru credința sa satul Kokesz¹⁹. Acest document copiat în 1886 de Marki Șandor la Munchen se află în prezent la Nurnberg.

După moartea lui Ioan Corvin, marile posesiuni ale Huniazilor, curând au ajuns în posesia marchizului Gheorghe de Brandenburg, printre care Șimandul cu 15 sate, Somoșcheș cu 11 sate, iar Vânători și Apateu fac parte din domeniul cetății Gyula.

Abuzurile nobililor și nelegiuirile fac să crească ura iobagilor împotriva lor. Nivelul de trai al locuitorilor era foarte scăzut dacă ne gândim că satele sunt înconjurate din toate părțile de păduri care trebuiau defrișate. Pământul arabil era puțin și acela mlăștinos. Construcțiile satului sunt făcute din lemn, obicei rămas din acele vremuri. Pe lângă că au crescut obligațiile

față de nobili cresc și obligațiile față de stat, ceea ce va duce la războiul țărănesc din 1514 sub conducerea lui Gheorghe Doja.

Armatei răscolate i se alătură foarte multă iobăgime și răscoala cuprinde în scurt timp tot răsăritul Ungariei, Crișana, Banat și o parte din Transilvania. Armata răscolitelor s-a îndreptat o parte spre Oradea, o parte condusă de Gheorghe Doja pe valea Crișului Alb și apoi spre Mureș. O parte din răscolitii conduși de diacul Balogh au dat lupte la Apateu fiind înfrânți, dar la Nădlac și Cenad au câștigat o mare biruință. Răscolitii conduși de diacul Bologh s-au îndreptat spre răsărit pe valea Crișului Alb pentru a se unii cu răscolitii din aceste părți. Este sigur că locuitorii Apateului și Berechiului au participat la această mare răscoală. Și în prezent la Apateu există o familie numită „a Doajii”, dovadă a participării localnicilor la răscoală. După înfrângerea răscolitelor, situația țăranilor devine și mai grea în primul rând răzbunarea nobilimii a fost cruntă, au pricinuit chinuri îngrozitoare²⁰. În mod special s-a evidențiat în părțile noastre nobilul Francisc Docziy care dispunea de moșii în zona Apateului²¹.

După victoria din 1526 a oștilor otomane asupra celor maghiare la Mohacs, turcii pătrund tot mai mult în aceste părți.

Zoana Crișului Negru trece în posesiunea lui Ioan Zapolya, până ce oștile lui Ferdinand cuceresc cetatea de la Gyula.

Viața țăranilor devine tot mai grea, dările se măresc, mai ales cele percepute în bani, necesari pentru întreținerea armatei și pentru susținerea războiului.

Cetatea Gyula era în permanentă stare de luptă, fie împotriva lui Ferdinand, fie împotriva turcilor care reușesc să o cucerească în 1566.

Cetatea cheltuia sume mari pentru întreținerea armatei de călăreți și pedestrași, provizori și preot. De exemplu la 13 iulie

1518, marcgraful Gheorghe de Brandenburg întărea lui Mathias plebanul Bisericii din Gyula și capelanului acestuia, în posesiune a satului Apathy (Apateu), porțiune din Bodogfalva, din Zarand, trei străzi în orașul Gyula, a zecea parte din vama de la Pilu, etc. În satele voievodatului Somoșcheș, doar atât se menționează că sunt obligați la toate muncile și serviciile. Aici se înregistrează și vamă precum și la Ineu.

Domeniul cetății Gyula era un mare domeniu de șes. Rostul lui nu era de a aduce venituri feudale unui stăpân, ci mai mult de a susține o putere militară. Comandantul cetății îndeplinește și funcția de provizor (administrator).

Legiuirile proaspete după 1514 privind robota de o zi pe săptămână, nu e aplicată nici pe departe. Situația iobăgimii de aici este agravată mai mult prin nesiguranță, invaziile, jafurile turcești și prestațiile pentru întreținerea cetății, armatei, abuzuri, până în 1566 când cetatea cade sub ocupația turcească.

După cucerirea cetății Gyula de către oștile lui Ferdinand, zona Crișurilor este pustiită tot mai mult, fie de turci, fie de garnizoana militară a lui Ferdinand. În pofida acestor lupte, populația românească din aceste părți supraviețuiește cu toate condițiile nefavorabile. Populația locală își continuă viața obișnuită ocupându-se cu agricultura și creșterea vitelor și după instaurarea dominației otomane.

La 13 august 1595, la Călugăreni, Mihai Viteazul, obține o victorie strălucită asupra turcilor fiind ajutat și de trupele ardelene, conduse de Kiraly Albert. Alături de Mihai Viteazul în această bătălie au luptat și supușii voievozilor români din Clit, Hășmaș și Archiș, din țara Zărandului dând dovadă de multă vitejie²².

Paralel cu aceste victorii generalul Gheorghe Borbely, aliat credincios al lui Mihai Viteazul cu trupe puternice, recrutate din români, maghiari și sârbi, pornește o ofensivă

Administrația fiind în mâna nobilimii maghiare, limba română este tolerată doar în biserică și în școală. Nici măcar textul tipărit al Urbariului nu a fost tradus în limba română. Numărul cărturarilor români era mic notarul nu era de origine românească și nu se folosea limba română în administrație. Se manifestă conștiința națională a românilor asupra căreia o influență deosebită a avut-o școala românească și numărul tot mai mare de învățători români pregătiți și educați la Preparandia din Arad, înființată în anul 1812²⁷.

2.1.3. DEZVOLTAREA APATEULUI DE LA REVOLUȚIA DE LA 1848 PÂNĂ LA UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA DIN 1 DECEMBRIE 1918

Sarcinile feudale tot mai grele la care se adaugă aspirarea națională au asigurat un teren roditor pentru mari mișcări țărănești pe tot cuprinsul Comitatului Arad. Știrile despre evenimentele petrecute la Pesta în 15 martie 1848, acceptarea programului Revoluției Maghiare pe baza celor 12 puncte au contribuit la ridicare maselor țărănești care au refuzat categoric de a mai presta robotele tocmai la începutul muncilor de însămânțare. Conducerea liberală de la Arad a recunoscut pericolul mișcărilor populare, drept urmare, vicecomitele Aradului a dat dispoziții Domeniilor din Berechiu, Apateu, Vânători, Talpoș, Sepreuș, etc., să nu mai forțeze pe țărani la prestarea robotelor. Astfel delegația comitatensă deplasată la fața locului, a găsit la Apateu robotele suspendate²⁸. În curând după legiferarea desființării iobăgiei și la adunarea comitatensă din Arad a fost publicată Legea cu privire la desființarea obligațiilor feudale. Drept urmare iobagii cu sesii au devenit proprietari cu loturi urbariale²⁹.

La toate acestea se mai adaugă și contradicțiile naționale. Administrația a rămas mai departe în mâna funcționarilor maghiari, din care cauză aproape toate comunele românești din această zonă s-au ridicat pentru a-și alege notari români.

Aceeași rezervă sau chiar rezistență s-a observat cu ocazia alegerilor parlamentare. În Circumscripția din care făcea parte și Apateul, erau doi candidați și anume Fabian Gabor care reprezenta nobilimea liberală și Iosif Ambruș de origine română fiind reprezentant al burgheziei române. Fabian Gabor obține 500 voturi, iar Iosif Ambruș numai 405 voturi. Documentele însă arată o neîncredere din partea românilor, din care cauză foarte mulți români nu s-au prezentat la vot³⁰. Nemulțumirea românilor din această zonă s-a manifestat și cu ocazia organizării gărzilor naționale, atât de necesare în urma răscoalei sârbești din Banat. Pentru Comitatul Arad au prescriș 15 recruți la 1000 de locuitori însă țărani nu voiau deloc să se înscrie în gărzile naționale. O delegație comitatensă sosi în comunele din această zonă, printre care și la Apateu, în frunte cu Ioan Arcosi, colaborator român în părțile arădene cu revoluționarii maghiari. Țărani români, au arătat o rezervă și mai departe³¹.

Aceeași situație s-a putut observa și în toamna anului 1848, când cu ocazia înrolării pentru armata revoluționară maghiară s-a manifestat aceeași rezistență. În toate satele dintre cele două Crișuri (Alb și Negru) s-a semnalat o agitație împotriva înrolărilor dar aici nu s-a ajuns la o răscoală generală a țărănimii ca în Ardeal, însă știrile despre acțiunea lui Avram Iancu au ajuns și aici, contribuind la agitații puternice.

Până la urmă s-au înrolat mulți feciori români în armata revoluționară maghiară, deși o statistică din 10 octombrie 1848 întocmită pentru Comitatul Arad, arată că din cei 32 de recruți din Apateu, doar 16 au fost încorporați. Această zonă a țării a rămas sub controlul guvernului revoluționar ungar, iar tinerii din

Apateu au fost repartizați în batalionul 29, care s-a evidențiat în special la asediul Cetății Aradului. După înfrângerea revoluției maghiare se instaurează absolutismul administrația a ajuns din nou în mâna forțelor conservatoare. Bancnotele ungurești ale lui Kossuth Lajos, au fost confiscate aducând pierderi mari pentru țărani. Au urmat represaliile și mulți țărani au fost închiși, bătuți schingiuiți, condamnați pentru că au participat la Revoluție. Înfrângerea Revoluției desigur că nu a dus la eliberarea națională a poporului român totuși lupta maselor țărănești române și a conducătorilor Revoluției nu a fost zadarnică, deoarece poporul român a ajuns în urma acestei lupte așa cu arăta și Gheorghe Barițiu: „nu numai la conștiința individualității sale naționale, dar și la conștiința demnității și a valorii sale”³².

Ideea unității națiunii române se întărește tot mai mult și în această parte a țării. În noiembrie 1849 pleacă la Viena o delegație arădeană pentru exprimarea solidarității arădenilor cu cererile românești formulate în memoriul din 25 februarie 1849. Vicențiu Babeș și Ioan Arcosi cutreieră toate comunele din Plasa Ineu, trecând și prin Apateu, organizând cu această ocazie adunări populare. Țărănimea pretinde și în continuare numirea funcționarilor români în instituțiile locale dar fără rezultate datorită opoziției nobilimii conservatoare maghiare și autorităților imperiale. Unirea Principatelor Române din 1859, a dat un imbold mișcării de eliberare națională din Transilvania.

După Diploma din octombrie 1860 și Patenta din februarie 1861, românii din zona Ineului și a Șiriei luptă pentru alegerea unor deputați români pentru Parlamentul din Pesta, acțiune a Partidului Național Român care trece la activism politic. Paralel cu afirmarea pe plan politic a românilor arădeni, o mare acțiune populară s-a depus pentru folosirea limbii române în administrația locală și restabilirea dreptului

comunelor de a-și alege liber notarii și primarii. Pretorul din Plasa Chișineu Criș, raporta la 1861 „la Apateu nu va fi ordine și pace până când comunei nu i se va acorda liberă dispunere în problema notarului”³³.

După semnarea pactului dualist în anul 1867 de către burghezia și moșierimea austriacă și maghiară, asuprirea națională a cunoscut forme noi mai grave. Legea naționalităților din 1868 n-a recunoscut decât o singură limbă oficială (maghiara). Drept urmare în administrația locală din Apateu toți funcționarii, notari, jandarmi, etc., nu erau de origine română. Folosirea limbii române s-a limitat doar la Biserică, Școala Confesională și în familie.

Conștiința națională a populației românești din Apateu se întărește. Astfel cu ocazia izbucniri Războiului de Independență a României 1877 – 1878, întreaga populație a urmărit cu atenție evenimentele. Se fac colectări în favoarea răniților români, lista donatorilor care este publicată în ziarul „Gura Satului”, ne arată și contribuția locuitorilor din Apateu³⁴.

În activitatea rodnică în folosul națiunii române se remarcă în primul rând preotul paroh Florea Popovici și avocatul Ioan Popescu, notar în Apateu, care a donat 5 florini cu ocazia colectărilor pentru teatrul românesc³⁵. Perioada dualismului (1867 – 1918) se caracterizează prin sărăcirea generală a populației românești și la Apateu, hotarul comunei era închis, loturile țărănești se fărâmițează în urma sporului natural tot mai mare.

După anul 1890, tot mai multe știri vorbesc despre pătrunderea ideilor socialiste în această zonă prin intermediul ziarelor muncitorești citite noaptea la lumina lămpilor. Mișcările țărănești care au avut loc în această zonă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al – XX- lea, erau de mai multe feluri printre care cele mai grave au fost grevele de seceriș.

Aceste greve încep încă din anii 1897 - 1898. Teroarea jandarmerească dezlănțuită de guvernul Banffy Deszo a contribuit la un oarecare regres în aceste mișcări din anii 1900 - 1901, dar în anii 1903 - 1904 sunt semnalate greve de seceriș, atât la Apateu cât și în comunele învecinate: Talpoș, Berechiu, Sepreuş, Vânători, Mișca, Zerind, etc.³⁶

Un raport din 1 iulie 1903 al subprefectului conține informații ample în legătură cu dezvoltarea mișcării socialiste în comunele românești. Țăranii români se adună și discută modalitățile de luptă împotriva asupririi naționale și sociale. În raport se menționează întruniri socialiste care au avut loc la: Talpoș, Zerind, Adea, Țipari, Apateu, Cermei, Berechiu, Șicula, în această zonă a Comitatului Arad³⁷.

Mișcările și frământările țăranilor se manifestă și sub alte forme: refuzul de a plăti impozitele, agitații pentru pământ, libertăți democratice, recurgând chiar la răzvrătiri cum s-a întâmplat în anul 1903 la Sepreuş unde mulțimea țăranilor a scandat: „Jos moșierii!”. sosiți la fața locului, jandarmii au deschis focul ucigând 7 țărani și rânind 30 - 35 de oameni. Răscoala a fost înfrântă cu forțe jandarmerești³⁸. Evenimentele de aici au creat un spirit tulburător și la Apateu, în anul următor la 9 ianuarie 1904 izbucnește o răzvrătire și la Talpoș, aici 200 de răsculați au ocupat primăria, de unde au plecat doar după sosirea armatei. Mulți recruți din Apateu și comunele vecine au refuzat să se prezinte la înrolare³⁹. Sătenii s-au opus și la plata impozitelor⁴⁰.

Grevele de seceriș au continuat și în anii 1905 - 1906 după relatările primpretorului din Plasa Chișineu Criș în anul 1906, au cuprins toate satele din Plasa lui, în special cu ocazia treieratului. Muncitorii agricoli au cerut simbrii mai mari.

Alături de lupta maselor țărănești merită o atenție și lupta politică a burgheziei române, care în Comitatul Arad se

bucura de sprijinul larg al țărănimii. Mișcarea memorandistă a avut un larg ecou peste tot. Cu ocazia întoarcerii memorandistului Mihai Veliciu, la Chișineu Criș s-a organizat o mare adunare populară la care au participat mulți țărani din toate comunele vecine, inclusiv din Apateu. Cu ocazia alegerilor parlamentare au fost ținute la fel de mari adunări. S-a dus o luptă aprigă împotriva legilor școlare ale lui Apponyi. Astfel, în anul 1904, la Chișineu Criș a fost o mare demonstrație unde au luat cuvântul I. Russu Șirianu și Mihai Veliciu subliniind că: „cu tăria sufletului protestăm contra acestui proiect și declarăm solemn că pentru apărarea drepturilor câștigate și pentru paralizarea acestor atacuri nedemne și antipatriotice vom purta cea mai crâncenă luptă”⁴¹.

Țărănimea sprijină această luptă chiar cu prețul represiunilor oficialităților destul de grele la care va fi supusă. „Țăranul Stan Teodor (Doboș) din Apateu, (lângă Boroșineu) tată a 7 copii, este osândit la trei luni și 10 zile temniță pentru că a zis: „Noi am venit în Ardeal încă sub Împăratul Traian, cu 800 de ani înaintea ungarilor”⁴².

În urma luptei neînfricate a Partidului Național Român, în părțile arădene, inclusiv în zona Crișurilor susținută cu înflăcărare și de către masele țărănești, au fost obținute succese remarcabile cu ocazia alegerilor parlamentare din 1905, din totalul de 8 deputați români ai Transilvaniei, 3 erau aleși din Circumscripțiile electorale din Comitatul Arad și anume: Dr. Ioan Suciuc la Ineu, Ion Russu Șirianu la Chișineu Criș, iar Ștefan Cicio Pop la Șiria. La victoria lui Ion Russu Șirianu au contribuit în mare măsură alegătorii români din Apateu, Berechiu și Talpoș dându-și votul lor⁴³.

În preajma primului război mondial contradicțiile de clasă și cele naționale s-au agravat și mai mult. Noi suferințe erau îndurate de populația Apateului după izbucnirea acestui

război. Concentrările masive au provocat scăderi considerabile ale producției agrare, astfel încât în 1918 aceste pierderi se cifrează la 40% din producție. Suprafețele necultivate s-au triplat. La aceste nemulțumiri au contribuit și rechizițiile forțate care erau executate de către forțele jandarmeriei.

Zeci de țărani erau trimiși în tranșeele din Galiția și Italia, apar primele știri în ziarul arădean *Românul*, începând din 19 septembrie 1918, despre cei căzuți pe front - din Comitatul Arad 4000 de oameni. Numărul văduvelor de război, al orfanilor era foarte mare. Incorporarea tinerilor a contribuit la scăderea natalității⁴⁴. De la Apateu au fost mobilizați un număr de 235 de bărbați⁴⁵.

Mulți foști soldați români în armata austro - ungară ajunși prizonieri de război în Rusia, Italia și Franța s-au înrolat în armatele aliaților, mulți dintre ei au ajuns să lupte în Armata Română pentru desăvârșirea unității naționale. Merită o atenție în acest sens faptul că în anul 1924 unui număr de 38 foști prizonieri de război în Franța, printre care și din Apateu, li s-a acordat sprijin bănesc pentru serviciile aduse Antantei.

Antistia comunei Apateu - 1917 - oficialitățile comunei și reprezentanții cetățenilor.

2.1.4. APATEUL ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Războiul pornit de Puterile Centrale, pierderile economice și umane, intensificarea asupra naționale, au creat un spirit revoluționar peste tot în părțile arădene.

La sfârșitul anului 1918 s-a văzut limpede că Puterile Centrale vor pierde războiul, pe fronturi armatele austro - ungare au suferit înfrângeri dezastruoase. Masele țărănești erau nemulțumite.

La 24 septembrie 1918 se reunește Comitetul executiv al Partidului Național Român, care hotărăște reluarea activității militante, ajungând la concluzia necesității înființării unui Consiliu Național Român. La 6 octombrie se întâlnesc reprezentanții Partidului Național Român cu reprezentanții Partidului Social Democrat. Reprezentanții PNR, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Aurel Vlad, Ioan Suciu, Alexandru Vaida - Voievod, Theodor Mihali, Aurel Lazăr, Ioan Ciorogariu, se întrunesc la Oradea în 12 octombrie 1918, și au constatat că evenimentele sunt favorabile pentru realizarea unității naționale române.

La 25 octombrie 1918, se înființează Consiliul Național Maghiar, în frunte cu Karoly Mihaly, întrunind elemente radicale maghiare. Karoly a luat legătura cu conducătorii români și a făgăduit acordarea drepturilor naționale, dar toate aceste promisiuni erau tardive⁴⁶.

La sfârșitul lunii octombrie 1918, în Ungaria izbucnește revoluția burghezo-democratică. Soldații demobilizați s-au întors acasă cu armele în mâini. Ajunși acasă nu au găsit alimente, au luat cunoștință de abuzurile administrației locale a jandarmilor și moșierilor de multiplele forme ale asupra naționale și sociale. Soldații sprijiniți de țărănimea locală

pornesc lupta împotriva administrației odioase austro – ungare și a moșierilor . În aceste condiții se formează Consiliul Național Român Central cu sediul la Arad.

Țăranii din Apateu încă din primele zile ale lunii noiembrie 1918 atacă moșiile lui Alexandru Ransburg din localitate, precum și uriașele domenii ale familiei Sulkowski⁴⁷. Acțiunile lor au fost oprite de autorități cu ajutorul jandarmilor care au deschis foc (a fost omorâtă o fată din Apateu, a Șandrului).

Soldații reînțorși de pe front s-au organizat în Garda Națională la Arad, încă din ziua de 2 noiembrie 1918. se iau hotărâri în vederea deplasării în comunele din județ pentru organizarea în aceste comune a Gărzilor Naționale¹. Garda Română din Apateu a fost sub comanda sublocotenentului Traian Popoviciu⁴⁸.

Aceste gărzi în câteva zile au reușit să restabilească ordinea publică.

Paralel cu înființarea Gărzilor Naționale Române se prăbușește aparatul de stat ungar. Notarii fug, iar posturile de jandarmi sunt dizolvate sau izgonite. Din cei 91 de notari din Comitatul Arad au fost alungați 88 din sate, ceea ce reflectă amploarea mișcării țărănești. Tot atunci au fost înlăturate și autoritățile comunale din Apateu.

Administrația locală a fost preluată de Consiliul Național Românesc, alese după criterii democratice, înlăturând pe foștii funcționari comunali.

La 19 noiembrie 1918 se hotărăște convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba – Iulia și sunt depuse eforturi pentru alegerea delegațiilor care să participe la această adunare istorică.

În adunări însuflețite au fost aleși reprezentanții Circumscripțiilor electorale, ai Instituțiilor școlare, ai Bisericii

Ortodoxe și ai Societăților Culturale. Delegații au primit un „credențional” în care ei erau împuterniciți să dea exprimare voinței unanime a românilor „Voim să fim alăturați împreună cu teritoriile românești” din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș la România.

Adunări înflăcărâte au fost organizate în Circumscripțiile Chișineului Criș, în satele românești din această parte.

Pe lângă delegații aleși cu vot deliberativ, au mai pornit sute și sute de țărani la Alba – Iulia⁴⁹, pentru a lua parte la aceste hotărâri istorice. Mai trăiește și astăzi viu în amintirea bătrânilor din Apateu, atmosfera îmbucurătoare ce a domnit în acele zile în inima românilor din sat.

Marea Unire a deschis o etapă istorică nouă în dezvoltarea comunei Apateu.

Hotărârile adoptate la Marea Adunare Națională de la Alba – Iulia, au fost primite cu mare bucurie mai ales Reforma Agrară⁵⁰.

Mișcările țărănești din Apateu, în vederea împărțiri pământului sunt semnalate încă din 1919. Pe lângă împrăștierea țăranilor din Apateu și Berechiu au fost împrăștiate și multe familii de moși venite aici din Valea Arieșului. Acum ia ființă în apropiere de Berechiu, începând din 1922 un nou sat numit Moșiori.

După Unirea Transilvaniei cu România, au avut loc și unele schimbări administrative care vizau integrarea Transilvaniei la România. Drept urmare Apateul va fi încadrat în Plasa Chișineu Criș, iar sediul de notariat al acestuia a fost fixat în satul vecin, Satu Nou. Deși sunt propuneri pentru includerea Apateului în plasa Cermei, Legea Administrativă nr. 2465 din 1925 și decizia nr. 8761 din 9 octombrie 1925 stabilește definitiv încadrarea comunei Apateu în Plasa Chișineu Criș⁵¹.

În perioada interbelică, dezvoltarea economică a comunei va stagna ca urmare a politicilor fiscale și a crizei economice din acea perioadă (1929 – 1933).

Viața politică este dominată de concurența celor două partide istorice, deși unele date confirmă și creșterea influenței partidelor de dreapta, mai cu seamă a Mișcării Legionare, după anul 1937, care a atras țărani cu promisiuni ca: „omul și pogonul”. O influență asupra țăranilor au avut și ideologiile de stânga răspândite de Blocul Muncitoresc Țărănesc.

Comuna Apateu aflându-se aproape de graniță a trecut prin momente mai deosebite după anul 1938 . Paralel cu intensificarea tendințelor revizioniste ale regimului hortyst din Ungaria, se resimte atât propaganda legionarilor cât și a cercurilor revizioniste care caută să propage ură și șovinism printre locuitorii români și maghiari din aceste părți.

Locuitorii din Apateu au trecut prin emoții de mare intensitate, determinate de propaganda crescândă a revizionismului hortyst. Astfel în luna august 1940 în comunele Berechiu, Sepreuş, Apateu, s-au descoperit manifeste în limbile română și maghiară, prin care se încerca cultivarea spiritului de dezbinare între români și maghiari⁵².

Atmosfera a devenit și mai agitată în urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940 care a provocat indignarea populației din Apateu mai ales după trasarea noii frontiere în zonă Salonta – Arpășel.

Instaurarea regimului Antonescian și angajarea României în războiul antisovietic a însemnat noi poveri pentru locuitorii Apateului. Rechizițiile masive, impozitele crescânde precum și concentrările au contribuit la scăderea producției agricole și a resurselor de hrană.

Pierderile suferite pe frontul răsăritean au contribuit la creșterea nemulțumirilor față de regimul antonescian. Starea de

spirit a populației a fost influențată și de soldații reînțorși de pe frontul sovietic. În rândurile populației civile exista credința că în urma respingerii trupelor române și germane, ostașii români se retrag în dezordine sute de kilometri fiecare de capul lui, că soldații români au primit ordin să se înapoieze în țară prin orice mijloace. Trei ostași români, din comuna Apateu și anume: sergentul Ociu Florea, contingentul 1930, din regimentul 92 Infanterie, Caporal Homorogan Florea, Contingentul 1930 din Regimentul 93 Infanterie și soldatul Mișca Petru Contingentul 1942 din Regimentul 38, Artilerie, s-au înapoiat de pe front și au declarat șefului postului de jandarmi din Apateu, că, după ce a fost spart frontul de către sovietici, au primit ordin de la comandanții lor să se retragă fiecare prin orice mijloace până la un centru de îndrumare.

După o retragere de 9 – 10 zile, ei au ajuns la Centrul de Îndrumare Rostov și au fost supuși unei vizite medicale. Cei găsiți debili au fost trimiși în concediu medical câte 20 – 30 de zile, iar cei sănătoși au fost trimiși la partea sedentară a unităților respective. Tot aceștia au mai spus că regimente românești întregi cu armamentul și munițiile lor, au fost făcute prizoniere de către sovietici, că soldații germani fugeau în debandadă cu mașinile și tancurile, iar dacă românii se urcau sau încercau să se urce în ele erau azvârliți jos cu brutalitate sau chiar împușcați⁵³.

Vestea de a întoarce armele împotriva Germaniei Hitleriste a fost primită cu mare bucurie de populația comunei dar a fost repede umbrată de vestea pregătirii trupelor hortyste la granița vestică, de a pătrunde pe teritoriul României. Astfel în ziua de 14 septembrie 1944 după o rezistență eroică, trupele românești de la Chișineu Criș au fost nevoite să se retragă spre Ineu, drept urmare, Apateul, a fost ocupat de trupele hortyste care staționează câteva zile pe câmpul de la marginea localității (Fântâna de la Stavă).

Înainte cu o zi, 13 septembrie 1944, 2/3 din populația Apateului cuprinsă de spaimă se refugiază cu căruțele și animalele până la Almaș și Gurahonț pe valea Crișului Alb.

La 17 septembrie 1944, inamicul reușește să pătrundă în defileul Crișului Alb, prin Beliu la Prunișor. Populația refugiată este prinsă între focul ostașilor români și horthyști, adică între cele două linii ale frontului, care au angajat lupte grele, sprijiniți de aviația românească la Beliu, Ineu, Bârsa, Cărand, Prunișor și Sebiș. Elevii Școlilor de ofițeri Ineu și Bacău, au reușit să oprească și să respingă hortiștii, după care a urmat retragerea lor dezastruoasă⁵⁴.

Dinspre Brad sosesc trupele româno – sovietice care ajung pe linia Apateu – Talpoș – Tămașda, trecând apoi pe teritoriul Ungariei¹. În ziua de 25 septembrie 1944 trupele româno – sovietice au înfrânt întreaga rezistență a trupelor horthyste între Apateu – Talpoș – Zerind – Tămașda – Iermata Neagră¹.

Pe câmpurile de luptă pentru eliberarea României, Ungariei și Cehoslovaciei, au căzut eroic un număr de 17 soldați originari din Apateu, trecuți pe monumentul din centrul actual al comunei Apateu.

Perioada dintre 23 august 1944 și 6 martie 1945 se caracterizează prin lupta dusă de comuniști sprijiniți de sovietici pentru preluarea puterii politice. Deoarece la notariate, plăși și posturile de jandarmi au rămas mulți funcționari compromiși din timpul dictaturii antonesciene se acționează pentru înlăturarea lor și înlocuirea cu funcționari noi agreeți de noua conducere politică¹.

În decembrie 1944 țărani din Apateu au ales un primar care făcea parte din Partidul Social Democrat și un viceprimar din Frontul Plugarilor care avea o organizație la Apateu⁵⁵.

Frontul Plugarilor a organizat acțiunile pentru pregătirea reformei agrare în județul Arad.

Se forțează alianța muncitorească – țărănească, se fac primele schimbări pentru aplicarea modelului sovietic ca lichidarea moșierimii⁵⁶.

2.1.5. APATEUL ÎNTRE 1945 – 1989

Înainte de instaurarea guvernului popular Dr. Petru Groza se țin în toate comunele ca și la Apateu adunări populare unde se cere adeziunea locuitorilor, față de F.N.D. Instaurarea guvernului Petru Groza la 6 martie 1945 a însemnat începutul regimului comunist în România.

Viu trăiesc în amintirea apătenilor urmările grele ale războiului și seceta din Moldova din vara anului 1945, când ei au sărit în ajutorul țăranilor din Moldova, care loviți de secetă au cutreierat țara și ajungând la Apateu au fost primiți cu dragoste și ajutați în limita posibilităților. Câmpia Crișurilor a fost vizitată de Lucrețiu Pătrășcanu înainte de proclamarea Republicii Populare Române la 30 decembrie 1947. Această proclamare a fost sărbătorită și la Apateu printr-un miting organizat în fața Primăriei.

În această perioadă viața satelor se confrunta și cu alte probleme, cum au fost, inflația din 1946 – 1947, care a provocat daune serioase mai cu seamă în gospodăriile țărănești mici. O revenire vizibilă se observă abia după aplicarea reformei monetare din august 1947.

După aplicarea Reformei Agrare din 1946 populația se structurează în funcție de proprietatea de pământ pe care o deținea în țărani înstăriți (ziși chiaburi), țărani mijlocași și țărani săraci.

În plenara C.C. al P.C.R. din 3 – 5 martie 1949 se elaborează liniile călăuzitoare pentru realizarea programului național de trecere a țărănimii pe făgașul transformării socialiste a agriculturii. În urma intensificării luptei de clasă, în anii următori s-au luat măsuri pentru lichidarea țărănimii înstărite și înființarea formelor socialiste în agricultură ca întovărășirile agricole și gospodăriile agricole colective (G.A.C.). Văzându-se proprietarii țărani se opun acestor transformări dar ei sunt supuși la obligații mari față de Stat cum erau cotele din toate produsele, imposibil de îndeplinit. Cu ocazia treieratului la arie se lua cota de grâu, după care țăranul pe lângă faptul că rămânea fără nimic era făcut și dator Statului de către percepții care încasau cotele. În aceste condiții țărănimea se agită și fiind provocată la revoltă trec la acte de dezordine și încearcă să-și facă dreptate. Revolta populară din 1949 cuprinde comunele Sepreuş, Somoșcheş, Berechiu, Apateu și se extinde mult în Bihor. În ziua de 31 iulie 1949 locuitorii comunei Apateu au trecut la agitații în comună prin discuții referitoare la treieriş la arie și referitor la cota de grâu ce le-a fost fixată. S-au format grupe înarmate cu ciomege, furci, arme de foc și au trecut la acte de dezordine, au bătut învățătorul comunei, pe preot care sa opus la trasul clopotelor a alarmare, devastarea locuințelor mai multor oameni de încredere a noului regim (au spart geamurile la Moaca (Tulcan Ioan), a primarului, au intrat în primărie și în școală pe care le-au devastat și au dat foc la o mare parte din mobilier și întregii arhive din cele două instituții. Au strigat lozinci ca: „Vrem pâine, nu mălai, Trăiască Regele Mihai!”, „Vrem libertate! Trăiască Regele Carol al – II – lea!” și „Jos comunismul!”.

Un organ de securitate, însoțit de doi ofițeri de grăniceri au plecat spre verificarea situației din comună în seara zilei de 31 iulie 1949, dar în marginea comunei (dinspre Berechiu),

mașina oprită de un baraj din grape cu colții în sus, prin strigăte și focuri de armă ZB. Neavând forțe suficiente mașina cu forțele represive s-a reîntors dar au revenit cu forțe sporite reușind să prindă 6 cetățeni din comună, înarmați cu ciomege și unul cu armă ZB, pe care l-au arestat și l-au transportat la Ineu, pentru anchetă. Atât la Berechiu, cât și la Apateu, firele telefonice au fost rupte.

Între 2 – 4 august 1949, forțele represive au împușcat prin executare 5 persoane:

- Moț Petru
- Malița Gheorghe
- Stana Simion
- Mang Ioan
- Moțiu Aurel,

au fost îngropați în secret în cimitir fără nici un semn funerar. Pentru pomenirea lor familiile au ridicat un monument funerar în centrul comunei.

Din comuna Apateu au fost arestate 22 persoane dintre care 6 țărani înstăriți, 5 mijlocași, 10 săraci și un mic burghez. Dintre aceștia au fost condamnați de Tribunalul Militar din Timișoara cu pedepse de la 2 la 16 ani închisoare, temniță grea, domiciliu obligatoriu la Vadul lui Traian în Bărăgan, muncă silnică la Canalul Dunăre – Marea Neagră, la stadionul din Constanța și la multe penitenciare de maximă siguranță din țară. O parte dintre ei au decedat în închisoare sau la scurt timp după ce au fost eliberați. Alții au reușit să supraviețuiască și cu greu s-au adaptat la noile condiții. Dintre cei întemnițați amintim pe:

- David Teodor – 7 ani închisoare
- Bule Teodor – 6 ani
- Botaș Dimitrie – 4 ani
- Blidar Petru – 3 ani
- Botaș Marian – 10 ani

- Malița Ioan – 5 ani
- Malița Teodor – 7 ani
- Mang Ioan -6 ani
- Mangu Petru – 16 ani
- Mermeza Saveta – 5 ani
- Mermeza Simion – 12 ani
- Miron Petru – 8 ani
- Moțiu Petru – 4 ani + 12 ani în Bărăgan
- Orb Flore – 2 ani
- Pârvu Aurel – 10 ani
- Purtan Simion – 3 ani
- Purtan Vasile – decedat la Gherla
- Zegrea Petru – arestat 1949
- Botaș Aurel (Hăbuc) – arestat 1949

Un caz mai aparte a fost a lui Mang Alexandru, student la Politehnica Timișoara, condamnat în mai 1948, cu un lot de studenți. A reușit să se sustragă întemnițării și s-a ascuns timp de 3 ani acasă între ziduri sprijinit de părinții săi. După ce se predă la Timișoara este pus în libertate, își continuă studiile și ajunge inginer constructor în Ploiești și București.

Ca în toată țara și la Apateu se produc transformări impuse de noua dictatură comunistă care aplică modelul sovietic de dezvoltare, cu populația uniformizată și băgată în câmpul muncii.

În perioada 1950 – 1952, Apateul face parte din Regiunea Arad, din 1952 trece în Regiunea Crișana – Oradea, Raionul Ineu. În 1968 se face o nouă organizare administrativ teritorială a României, iar comuna Apateu cu satele Apateu, Berechiu și Moțiori, este încadrată în Județul Arad, unde se află și în prezent.

Revoluția din 1989 a fost primită cu mare rețineră la Apateu, de frica represiunii comuniste. Cu toate acestea, unii dintre cei care au suferit, au apucat să beneficieze de repunerea în posesie asupra pământului deținut înainte, ca un semn de dreptate.

NOTE

1. Caba, Ioan, *Lucrare metodico - științifică pentru obținerea gradului didactic I*, Universitatea Babeș - Bolyai, Cluj Napoca, 1987.
2. *** *Documente privind istoria României, seria C, Transilvania I, sec. XI - XII*, București, 1951.
3. *** *Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978.
4. Daicovicu H., *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj Napoca, 1972.
5. Barbu, M., Ivanoff, E., *Civilizația Dacică în părțile arădene*, în „*Studii privind istoria Aradului*”, Arad, 1980.
6. Dorner, Egon, *Principalele descoperiri arheologice din Județul Arad*, în „*Materiale privind Istoria localității Moneasa*, Arad, 1969.
7. Barbu, M., Ivanoff, E., *Cercetări arheologice în zona Aradului privind perioada secolelor VII - IX*, în „*Studii privind istoria Aradului*”, Arad, 1980.
8. Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei, I*, Cluj Napoca, 1972.
9. Gluck, E., Caciora, A., *Cnezate și voievodate românești Arădene*, în „*Studii privind istoria Aradului*”, Arad, 1980.
10. Marky, Șandor, *Arad varmeghie es Arad szabad kyalai varos tortenete, I, Arad, 1892. (Istoria Comitatului Arad și a orașului liber regesc Arad)*.
11. G., Popa, Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor, V*, „*Cântecele de jale ale lui Rogerius*”, București, 1935.
12. Gluck, E., în *Ziridava, VI*, 1976.
13. Covach, G., *Un document inedit despre voievodatul din Somoșcheș*, în *Ziridava, X*, 1978.
14. Gluck, E., Covach, G., Dorner, E., *Contribuții noi cu privire la răscoala populară din 1514*, în „*Studii și materiale de istorie medie*”, II, București, 1957.
15. Iorga, N., *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1968.
16. Gabor, Fabian, *Arad varmeghie leirasa historiai, geograsphiai es statistikai tekintet bem. Istoriai resz, 1835, anexa Arimia, V.*, Moisuc, E., *o descriere inedită a teritoriului și oamenilor din fostul comitat Arad, la sfârșitul sec. al - XVIII - lea*, în *Ziridava, X*, 1978.
17. Ciuhandru, Gheorghe, *Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940.
18. Covacs, Iosif, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj Napoca, 1973.
19. *** *Din istoria Transilvaniei, II*.
20. Cicală, I., *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania, 1901 - 1921*, București, 1976.
21. Popescu, I., Puțuri, Deac, A., *Unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918*, Ediția a - II - a, București, 1972.
22. Roșuț, N., *Contribuția lui Russu Șirianu la reluarea activismului politic*, în *Ziridava, VIII*, 1977.
23. Roz, Al., *Aradul în timpul primului război mondial*, în *Ziridava, X*, 1978.
24. Popeangă, V., *Aradul centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1967 - 1918)*, Timișoara, 1978.
25. Pascu, Ștefan, *Marea adunare națională de la Alba - Iulia*, Cluj Napoca, 1968.
26. Manea, G., *Activitatea consiliilor naționale române și a gărzilor naționale române din județul Arad*, în *Ziridava VIII*, 1968.
27. Corneliu, Cornea, *Jurnalul detenției politice în județul Arad 1945 - 1989*, Editura Mirador, Arad, 2000.
28. Stoica, Vasile, *Suferințele din Ardeal, în Anexa „Un mănunchi de isprăvi de-ale autorităților și justiției ungurești - iunie 1897 - aprilie 1913”*, C.F. Corneliu Vadim Tudor, „*Mândria de a fi român*”, Editura Sport - Turism, București, 1986.

2.2. ISTORIA ECONOMICĂ A SATULUI

2.2.1. PERIOADA MEDIEVALĂ. PRIMELE INFORMAȚII CU CARACTER ECONOMIC 1177 – 1550

Făcând o incursiune în trecutul acestor locuri se poate trage concluzia că activitatea economică și-a schimbat profilul pe parcursul secolelor, evoluând de la formele cele mai simple de muncă și schimburi de marfă, spre o activitate tot mai diversificată.

Satul fiind situat în zonă de câmpie, evident ocupația de bază a fost agricultura și creșterea animalelor, dar trebuie menționat că această zonă a fost acoperită pe suprafețe mari, cu păduri până în prima jumătate a secolului al – XX –lea.

Fiind așezat într-o zonă cu umiditate excesivă, Apateul, nu oferea cele mai bune condiții pentru practicarea agriculturii. Existența unor suprafețe mlăștinoase este amintită de Canonicele Rogerius de la Oradea în lucrarea "Carmen Miserabile", unde acesta descrie pe larg invazia tătară de la 1241 și luptele care au avut loc în zona Crișului Negru.

Numeroasele conflicte militare precum și exploatarea țăranilor de către nobili, au contribuit la stagnare economică, perioade îndelungate.

Primele informații cu caracter economic le avem dintr-un document emis la 1177, de către regele Bella III, al Ungariei, și care face referire și la zona în care era situat Apateul, familiile pomenite în acest act sunt de diferite categorii sociale, majoritatea apar sub denumirea de "sulga" (slugi), alții fiind cărauși sau "udvornici" (curteni)¹.

Țăranii aveau în posesie suprafețe de teren arabil pe care cultivau grâu, orz, ovăz, secară, mei, cânepă, dar și legume, varză, ceapă, dovleac, fasole, mazăre, linte.

Pe o scară largă se practica îngrășarea porcilor cu ghindă din păduri (păstoritul liber) se creșteau vite, oi, cai, păsări. Pe suprafețe mai mici se cultiva vița de vie, iar la o scară mai mică se practica apicultura (albinăritul).

Faptul că țăranii aveau în posesie diferite suprafețe de teren arabil este dovedit de existența registrelor de Dîjmă Papală (dări, impozite), aparținând Capitlului din Oradea Mare, unde localitatea apateu este amintită între anii 1333 – 1337, cu denumirea (mențiunea) "Sacerda Villa Pady Apati"².

Țărănimea avea obligații multiple față de Stat, Biserica Romano Catolică și față de stăpânul feudal.

Acum este perioada în care se formează clasa omogenă a țăranimii dependente, împărțită în două categorii mai mari: iobagii cu sesii (țăranii mai înstăriți) și jelerii (țăranii care dispuneau de o suprafață sub un sfert de sesie – cca. 4 – 5 iugăre mici).

Obștile în limitele comunității sătești aveau o conducere autonomă, cu atribuții economice, judiciare, fiscale și administrative. În secolul al – XIII – lea se răspândește în zona noastră noi tehnici agrare, se modernizează tehnica de tracțiune, se răspândește plugul de lemn cu roți înzestrat cu papucul de fier.

Arheologia a scos la suprafață din această perioadă diverse unelte precum: coase, securi, sape, topoare, etc. Asistăm la defrișări și deșteleniri, lucru care va mări suprafețele de teren arabil. Fertilizarea pământului este redată prin arderea pârlogului, pășunatul liber pe ogoare dar și prin gunoarea pământului.

Vechea vatră a satului așezată la nord de actuala așezare (la circa 3 Km în locul numit Cinicheze) era în jurul bisericii, cu case risipite, construite din pământ (sau chiar în pământ, de tip "bordei" din lemn, având în jur grădini. Pământurile (holdele) erau așezate în imediata apropiere a satului.

Nu avem informații despre eventualele meserii practicate în acea perioadă, dar putem bănui că existau meșteșugari care practicau îndeletniciri tradiționale și strict necesare în acel timp (fierari, dulgheri).

Dările se plăteau în funcție de mărimea sesiei (o sesie - cca. 26 iugăre de pământ). Astfel după o sesie întreagă, țăranul plătea în bani (collecta) 14 groși. Dările în natură (tributa) erau pentru grâu de 4 câble (căbele), pentru un țăran iobag și 2 Câble (căbele) pentru un jeler. Unele dări în natură se puteau răscumpăra în bani (groși sau dinari).

Față de biserică țăranul plătea "decima" a zecea parte din animale sau din recolta de grâu. Ceea ce era mai dificil era că aceste datorii, erau convertite în bani, iar aceștia se procurau mai greu.

Astfel pentru 60 de fumuri (gospodării) obștea sătească trebuia să achite o marcă de argint. Țăranii șerbi mai erau obligați să presteze diferite munci (robotă), la transportul lemnului, la repararea podurilor, amenajarea drumurilor, etc. .

În cursul secolului al - XV -lea sarcinile militare prezintă o tendință de creștere, datorită apropierii pericolului turcesc. Legea lui Sigismund de Luxemburg din 1337 va reglementa aceste aspecte³.

În toată această perioadă Apateul a avut mai mulți stăpâni feudali. Erau familii bogate, care dețineau mari proprietăți, moșii, în mai multe localități, aveau titluri nobiliare, primite de la autoritățile maghiare și erau implicate în diverse lupte politice și militare pentru putere.

Țăranii plăteau dările stăpânului feudal acesta fiind practic "omul de bază" al autorităților, al Statului Feudal Maghiar.

Primul stăpân feudal maghiar al Apateului despre care avem date certe este "Nobilul Iacob, nepotul lui Bertalan". În același document se vorbește despre Apateu că este un sat (Villa) în hotar cu Batărul Negru și Călacea⁴.

La 1406, Apateul, se află în stăpânirea lui Petru Buga, fapt rezultat din testamentul pe care acesta îl lasă urmașilor⁵.

Între anii 1400 - 1415 nobilul Janos Marothy deține proprietăți în hotarul satului⁶.

În anul 1415, Andas Apathy (pe numele său adevărat Andras Gyulay) are în posesie o jumătate din satul Apateu⁷ și "lasă moștenirea la fiul său Imre", iar în anul 1418 familia Marothy apare din nou în documente cu proprietăți la Apateu⁸.

La 1451 stăpânii feudali, ai satului, sunt familiile nobiliare Szatar și Czibak⁹. Acesta din urmă (Czibakok) a fost unul din cei mai influenți nobili din secolul al XV -lea. Deținea proprietăți în zona Chitoghaz (azi Ungaria), era implicat în diverse lupte politice, iar unul din urmașii acestuia Imre Czibak, a luptat la 1514 alături de episcopul catolic Pereny, împotriva răsculaților lui Gheorghe Doja. În anul 1526 va participa și la marea bătălie de la Mohacs, împotriva turcilor¹⁰.

În anul 1543, Apateul este pomenit ca domeniu nobiliar al familiei Keczer (Keczerek)¹¹, pentru ca în anul 1497 să fie în posesiunea familiei nobiliare Miskey (pe numele adevărat Istvan Otlakay), moștenitorii familiei Keczyer¹².

În perioada războiului țărănesc condus de Gheorghe Doja, Butthany Peter, devine în 1515, proprietarul unor moșii întinse în zona Varoskezi (situat în direcția Somoșcheș) și Cinicheze (Csanakezi). Butthany Peter primește aceste moșii sub formă de donație, de la episcopul catolic din Alba - Iulia¹³.

Între Apateu și Vânători (Vădas) deține mari proprietăți nobilul Francisc Doczi¹⁴. Acesta a fost unul dintre nobilii care au persecutat țăranii bănuși de participare la răscoala condusă de Gheorghe Doja.

La 1561 Apateul se află în proprietatea familiilor nobiliare Porkody, Dersffy, Poka și Massay. Acestea dețin împreună 14 sesii iobăgești (cca. 350 iugăre de pământ)¹⁵.

Spre sfârșitul secolului al – XV – lea și începutul secolului al – XVI – lea, în aceste ținuturi dețineau mari domenii familia Huniazilor, iar după moartea lui Ioan Corvin, marile posesiuni vor trece în stăpânirea marchizului Gheorghe de Brandenburg¹⁶.

Pentru o scurtă perioadă această zonă va fi în posesia lui Ioan Zapolya. După înfrângerea răscoalei condusă de Gheorghe Doja, Dieta de la Buda, a luat o serie de hotărâri, fiind promulgate legi împotriva țăranilor, printre care putem aminti fixarea obligațiilor de robotă la un număr de 52 de zile pe an, și legarea țăranilor de glie. Aceste legi au fost codificate sub denumirea "Tripartitul lui Werboczi"

2.2.2. PERIOADA OCUPAȚIEI OTOMANE (1551 – 1691)

Timp de 140 de ani, Transilvania și toată Ungaria, vor fi cu unele întreruperi de timp, sub dominație otomană. Nobilimea Maghiară, va dispărea, decimată de turci, s-au refugiată în unele zone din Ardeal care nu erau ocupate de turci (Cluj, Brașov, Sibiu, ținuturile locuite de sași "Fundus Regius").

Din această perioadă au ajuns la noi puține informații referitoare la Apateu. Un lucru este cert, dezvoltarea economică în timpul ocupației turcești a stagnat și nu se poate vorbi de un progres economic.

Primele conscripții de dijmă efectuate în 1561 – 1562 în Comitatul Zărand, menționează și comuna Apateu, care figurează pe lista dijmei de vin și a zeciuielii de albine¹⁷.

În pofida faptului că țăranii aveau drept liber la defrișări, în jurul Apateului existau suprafețe întinse de păduri. În acest sens, istoricul Marki Sandor ne vorbește, despre doi iobagi Szabo Szusanna și Gheorghe Martin, care s-au angajat pentru diferite munci la Sztepan Istvan în anul 1642, în satul Apateu, "din spatele pădurilor" (Erdohata – Apati falubol)¹⁸.

Unul din cele mai importante evenimente din secolul al – XVII – lea, cu un mare impact economic, va fi introducerea culturii porumbului (după anul 1652) în zona noastră, adus fiind din America.

De asemenea la sfârșitul secolului al – XVII – lea este adus și cultivat tot din america, Tutunul, cultură care la începutul secolului al – XVIII- lea, va deveni articol de export¹⁹.

Unul din domeniile care s-au menținut la un nivel ridicat în timpul prezenței turcești în zona noastră, va fi comerțul, susținut de comercianții turci și evrei (tolerați de autorități). Aceștia vor aduce mărfuri din orient pe care le vor vinde în târgurile din zonă, iar de la țăranii care munceau pământurile, cumpărau miere, ceară și cereale.

Cele mai importante târguri din acea perioadă în zona noastră sunt: Ineu, Șimand, Chișineu Criș, Pâncota. De la istoricul Geza Kovacs (lucrarea "Sisteme medievale de măsurători"), aflăm că Ineul primește drept de târg în anul 1660, iar Pâncota, un secol mai târziu la 1768. Unitatea de măsură, în târguri, la vânzarea cerealelor, era căbelul (Câbla, Kobel) și va fi instituită legal de către Dieta de la Cluj, la 23 mai 1622²⁰.

Un impediment în buna circulație a mărfurilor era în această perioadă starea proastă a drumurilor, în special în sezonul rece.

Memoria colectivă a reținut și transmis puține informații despre prezența turcilor la Apateu. O astfel de informație ar fi aceea că turcii au rânduit în zona Cinicheze un stabiliment cu rol de observare a zonei de la sud de Crișul Negru. Alte informații conduc la varianta stabilirii câtorva familii de turci, civili, care făceau comerț cu cereale, vite, miere și ceară, fiind în strânse legături cu conașionarii lor din cetățile Ineu și Gyula.

Cu siguranță că aceștia vor părăsi Apateul după pierderea cetății Ineului (15 mai 1691) și alungarea lor din această zonă. Zvonurile cum că aceștia ar fi abandonat în pivnițele fostei biserici – mănăstire (abație) de la Cinicheze, o mare cantitate de aur, au fost infirmate de săpăturile arheologice efectuate la inițiativa prințului Szulkowski în anul 1893.

2.2.3. VIAȚA ECONOMICĂ ÎN TIMPUL STĂPÂNIRII AUSTRIECE

După înfrângerea turcilor, se instaurează în zona noastră, un nou regim, stăpânirea Habsburgică, Apateul fiind integrat în Comitatul Zărand. Situația economică a locuitorilor din apateu a fost afectată de războaiele care au avut loc la sfârșitul secolului al – XVII –lea. De asemenea, condițiile climatice, nefavorabile, precum și numeroase boli și epidemii (vezi capitolul Demografia) au condus la regres economic și prin urmare la condiții grele de viață.

Vechea nobilime a dispărut în timpul ocupației otomane, astfel că în anul 1732, parte de nord a actualului județ Arad (cca. 300 000 ha), a fost donată de împăratul Carol al – VI –lea, ducelui Italian Rynaldo de Modena. Ducele de Modena ("Mutina" cum va fi cunoscut de popor) primise această uriașă donație, pentru ajutorul dat austriecilor în timpul războaielor cu turcii.

Textul donației a fost reluat și publicat de istoricul Fabian Gabor, în anul 1835. Din acest text rezultă că pe teritoriul care a făcut obiectul donației, sunt 42 de localități, plus alte 50 sălașe (Praedium). În apropierea Apateului erau la acea dată două sălașe (praedium) și anume : Bethlenossi între apateu și Vânători (Vădas), posibil pe actualul amplasament al satului apărut 150 de ani mai târziu – Satu Nou și Bessenye (în direcția Somoșcheș).

În jurul anului 1750, retrăgându-se în tabăra adversă Mariei Tereza, Ducele de Modena (Mutina), va pierde întreg domeniul, care va deveni proprietate de Stat (domeniu Erarial).

În cadrul Administrației de Stat, Apateul a făcut parte din districtul Zerind. În toată această perioadă Apateul va cunoaște o oarecare dezvoltare, situația țărănimii, îmbunătățindu-se simțitor.

Defrișările și deștelenirile, nu au fost interzise, astfel că țaranii aveau posibilitatea să-și sporească pământurile (sesiile iobăgești), fapt care rezultă din conscripțiile efectuate în cursul secolului al – XVIII –lea.

Apare cultura cartofului, adus din America, se răspândește tot mai mult cultura porumbului și sunt aduse primele animale de rasă din Austria.

În anul 1746 are loc prima conscripție pe care o putem considera "Modernă". Pe lângă faptul că sunt menționați cei 49 capi de familie (inclusiv cei doi preoți ortodocși), din cele 41 de rubrici ale formularelor conscripției, rezultă în amănunt situația gospodăriilor țărănești, pământurile aflate în posesie proprie, numărul animalelor, etc..

În conscripția mai sus amintită , publicată și descrisă de istoricul Pr. Gheorghe Ciuhandru, în cartea "Românii din Câmpia Aradului", găsim următoarea configurație socială a familiilor din Apateu :

- iobagi (hospites) = 48 familii
- jeleri (inquilini) = 2 familii
- feciori necăsătoriți peste 16 ani = 4
- frați aflați în familii nedivizate = 2 .
- pământurile aflate în posesie proprie (pecora in proprio possessionis teritorio existenția)
- porum (turcistici) = 119 Câble
- grâu în pământ arendat (fritici) = 113 câble
- orz în pământ arendat (hordei) = 2 câble

Facem mențiunea că o câblă era echivalentul a circa 118 litri (4 mierțe), iar ca semănătură o câblă corespundea unui iugăr mic (110 stânjeni pătrați).

Iată cum se prezenta situația privind numărul animalelor

- boi pentru jug (boves) = 39
- vaci (vaccae) = 58
- cai (equi) = 23
- juninci (juvenci) = 3
- porci = 82.

Parcurgând lista conșcripției ,ne dăm seama că starea economică a țăranilor era în general slabă. Excepțiile sunt primarul satului, Zaharie Luca, a cărui avere nu este trecută în conșcripție deoarece era scutit de impozit. Piroș Pantya, deținea 4 boi, 2 vaci, un cal, 4 câble porumb și 8 câble de grâu. Popa Dănilă (preot) avea 10 semănături de porumb, 10 de grâu, 3 porci, 4 boi și o vacă. Popa Ioan (preot) avea 2 boi, o vacă, un cal, 3 porci, 6 semănături de porumb și 8 semănături de grâu.

Alți țărani mai înstăriți erau Buta Oon (Ioan), Mihoc Flore, bota Gyorgy, Argylan (Ardelean) Luka. Alți țărani dețin doar casa și grădina, iar jelerul Manicza (Malița) Togyer are doar casa și o vacă. Cei mai săraci pentru a-și susține existența, muncesc pe domeniul Erarial, sau la iobagii mai înstăriți din sat.

Pe fișa de conșcripție apare în dreptul fiecărei localități, o referire scurtă privind specificul locului. Astfel despre localitatea Apateu se spune că este situată în mijlocul pădurilor iar pământul se pretează mai mult la cultura porumbului (praeter exigous pro kukuricza nullos alioshabet velut in silvis existens).

Sistemul de impunere se baza pe metode învechite fiind categorisite în "contribuție" (impozit permanent) și în "subsidiu" (impozit suplimentar)²¹.

Dacă urmărim cu atenție listele conșcripției și în alte localități vecine cu Apateu (Mișca, Cermei, Somoșceș, Berechiu, Vădas) vom constata că cea mai mare parte a teritoriului era ocupată de păduri (silva), locuitorii având lemn din belșug (lignatio), suprafața arabilă bună pentru semănături fiind redusă (pro usu falcationis aut seminaturae).

Ar mai fi de menționat și alte ocupații care erau la îndemâna țăranilor în aceea perioadă:

Albinăritul: după Gheorghe Ciuhandru, în Comitatul Zărand, practic în toate localitățile existau stupi (mai puțin la Cermei, Moroda și Mișca).

Cultura viței de vie: se practica în locuri mai înalte ferite de pericolul inundațiilor (Cinicheze).

Vinărsăritul: dacă parcurgem tabelul conșcripției pentru Apateu, vom observa la poziția 36 numele Palinkas Matyas (Pălincaș Matei), este forate probabil ca acest nume să fi fost "împrumutat" de la ocupația acestuia, respectiv "cazangiu", "pălincar", "fierbător de țuică". De regulă cei care dețineau cazan de fierț țuică aveau și birt.

Alte ocupații mai erau acelea de paznici (cioși), argați pe Domeniul Erarial din localitate.

La 1743 existau mori în zonă la Cermei, Vădas și Sepreuş²². Târgurile cele mai importante erau tot la Ineu, Chișineu Criș, Pâncota dar și la Tinca (Bihor).

Am considerat că ar fi interesant să reproducem denumirile în latină ale meseriilor practicate în acei ani, așa cum figurau în diverse documente, publicate de același istoric Gheorghe Ciuhandru:

- Arcularius = tâmplar
- Auriga = birjar, căraș
- Cariorus = curelar
- Cothurnarius = cismar
- Cuprarius = căldărar (lucrător cu aramă)
- Figulus = olar
- Lanio = măcelar
- Tonsor = cărămidar
- Sutor = cismar
- Tabernarius = cârciumar
- Murarius = zidar
- Molitor = morat
- Funifex = funar (hornar)
- Braxator = berar
- Faber Ferarius = ferar

De la Gheorghe Ciuhandru vom afla și alte informații despre comerțul acelor ani. Acesta era în mâinile românilor și macedo-românilor, cu o excepție – comerțul cu vite care era monopolul armenilor. Comercianții evrei, care erau puțini la număr, în acei ani își vor face simțită mai mult prezența în târgurile Arad și Șimand.

La 1750, Comitatul, impune prețuri maxime la unele produse, în piețe și târguri. Cei care nu respectau aceste restricții erau pedepsiți prin aplicarea unei amenzi de 12 florini. Prețuri maxime au fost impuse la :

- carnea de vită, carnea de miel = 2 cruceri (creițari) fontul
- carnea de vițel = 4 cruceri (creițari) fontul.

La 1758, la târgurile din zonă se practica următoarele prețuri :

- 1 bou = 16 florini și 40 cruceri
- 1 vacă = 8 florini și 20 cruceri
- 1 vițel de doi ani = 5 – 6 florini
- 1 oaie cu lapte și miel = 1,5 florini
- 1 porc îngrășat = 3 – 4 florini.

La produsele agricole, unitatea de măsură era căbelul sau ferdela:

- 1 ferdelă de grâu = 24 – 36 creițari
- 1 ferdelă secară = 15 creițari
- 1 ferdelă ovăz = 6 creițari
- 1 ferdelă orz = 9 creițari
- 1 ferdelă fructe (mere, pere) = 9 creițari.

2.2.4. REGLEMENTĂRILE URBARIALE DE LA 1771

Una din cele mai importante legi din secolul al – XVIII – lea, va fi promulgată în anul 1771, în timpul domniei împărătesei Maria Tereza.

Legea se va numi “ Regulatio Urbariae în certa puncta” (reglementări urbariale în diferite puncte), sau pe scurt “Urbarium”.

Legea va veni în sprijinul țăranimii, punând stavilă abuzurilor fără limită venite din partea domnilor de pământ sau administratorilor Domeniilor Erariale și va clasifica raporturile de muncă și obligațiile (servituțiile) pe care le aveau țăranii față de stăpânul feudal, de asemenea reglementau sarcinile fiscale față de Stat.

Un alt capitol se referea la sistematizarea localităților, prevederi care se vor aplica în cazul Apateului 50 de ani mai

târziu (a se vedea capitolul "strămutarea și sistematizarea satului").

Urbariul va admite schimbarea liberă a proprietăților (sesiilor) între iobagi, moștenirea sau vânzarea acestora.

Pe de altă parte prin fixarea precisă a obligațiilor iobăgești, țărani știau de ce dispun, fiind astfel mult mai cointeresați în dezvoltarea gospodăriilor lor proprii²³.

În preajma conscripțiilor, comuna primise o circulară - chestionar cu 9 întrebări prin care iobagii sunt chestionați după următoarele:

1. Dacă comuna dispune de Urbariu? Și de când?
2. Dacă nu există Urbariu, după ce sistem servesc iobagii?
3. Dacă nu există urbariu, din ce constau servituțiile iobăgești?
4. Ce venituri are comuna?
5. Câte iugăre de arătură și fânețe fac parte dintr-o sesie întregă? Câte măsurii de pogon sunt semănite într-un iugăr de pământ? Dacă de pe fânețe se cosește otavă?
6. Câte zile de robotă prestează iobagii? Dacă drumul deplasării se socotește în ziua de robotă?
7. Din ce dau nona? Și de când? Care sunt daniile?
8. Câte sesii părăsite sunt în comună?
9. Dacă țărani sunt legați de glie, sau au drept la liberă strămutare?

Aceste 9 răspunsuri au fost trimise la conducerea Comitatului Arad. În funcție de răspunsurile primite, comisia

urbarială de la Arad, va formula în nouă capitole, condițiile aplicării Urbariului pentru comuna Apateu.

Capitolul I

Paragraf 1

O familie iobăgească trebuie să dețină un loc de casă care împreună cu grădina și curtea să fie de două măsurii de pogon. (nn. O măsură de pogon ca semănătură era echivalentă cu jumătate de iugăr).

Paragraf 2

O sesie să aibă 26 iugăre (1100 stânjeni pătrați) de arătură.

Paragraf 3

Prevede că fâneța poate să recompenseze arătura și viceversa.

Capitolul II

Paragraf 1

Prevede vânzarea vinului de către țărani din ziua de Sfântul Mihai (8 noiembrie) până în ziua de Sfântul Gheorghe (23 aprilie).

Paragraf 2

Permite defrișarea pădurilor cu scutire de dijmă (impozit) timp de 7 ani.

Paragraf 3

Reglementează folosirea pășunii.

Paragrafele 4, 5, 6

Asigură folosirea pădurii atât pentru construcții cât și pentru lemne de foc.

Paragraf 7

Asigură dreptul comunei la ghindărit pe baza contractului făcut cu stăpânul feudal.

Capitolul III

Se referă la efectuarea robotelor. Acestea sunt fixate în funcție de mărimea sesiei (proprietății) pe care o deține, ținându-se cont de mijloacele cu care se efectuează robota (cu animale sau cu palme). De asemenea obligă stăpânul feudal să considere o zi întreagă de muncă, în caz că vremea se strică (plouă) și să țină cont de drumul parcurs de țaran de acasă la locul de muncă.

Capitolul IV

Reglementează dările iobagilor. Sumele pot fi plătite în două rate, prima rată la ziua de Sfântul Gheorghe, iar a doua la ziua de Sfântul Mihai.

Capitolul V

Reglementează dijmuirea produselor. Iobagii sunt obligați la nona (a noua parte) din toată producția. Dijmuirea trebuie efectuată între ziua de Sfântul Ioan (24 iunie) și ziua Sfântului Ștefan (27 decembrie). Biserica dispune de o sesie (26 de iugăre), plătiind dijma din produse a cincea parte, stăpânului feudal.

Capitolul VI

Se ocupă cu drepturile coroanei regale.

Capitolul VII

Conține o serie de interdicții pentru stăpânul feudal, anulând o serie de abuzuri care ici-colo erau practicate.

Capitolul VIII

Reglementează pedepsele și judecățile pentru iobagi.

Capitolul IX

Se referă la autonomia internă a satului. Astfel în funcția de jude (primar), feudalul desemnează trei țărani (de regulă cei mai înstăriți), dintre care comuna alege unul. Dacă judele și jurații nu-și fac datoria, ei pot fi schimbați. Notarul este angajat, la fel, numai de comună.

În concluzie Reglementările Urbariale, vor însemna un pas înainte, situația economică a comunei în deceniile următoare cunoscând o consolidare.

Terenul comunei a fost clasificat în categoria a – II – a și prin urmare cuantumul sesiei a fost mărit cu 2 iugăre – la 28 iugăre mici de arătură și 12 iugăre de fânețe.

Acest pământ se împarte între 121 familii de iobagi, revenind în medie mai puțin de $\frac{1}{4}$ sesie de familie (sub 7 iugăre pentru o familie).

Din conscripțiile care s-au efectuat la 1771, vom afla 36 de familii cu optimi de sesie (în medie circa 3,5 iugăre de pământ), 73 de familii cu un sfert de sesie (7 iugăre pe familie), 6 familii cu $\frac{3}{8}$ de sesie (9 iugăre pe familie), 5 familii cu jumătate de sesie (14 iugăre) și doar un țaran cu $\frac{6}{8}$ de sesie (21 iugăre de pământ, acesta fiind cel mai înstărit din Apateu).

Pe lângă cele 121 familii de țărani iobagi, la Apateu, mai sunt menționate 23 familii de țărani jeleri (mai săraci) care dețineau în medie puțin peste 1 iugăr de pământ arătură, fiecare. Urbariul mai menționează un singur țaran care nu avea nici casă nici pământ²⁴.

Mai trebuie menționat un fapt care dovedește că locuitorii din Apateu erau oameni harnici. Până la 1820 deștelenirile și defrișările din pădurile întinse erau libere și chiar încurajate de autorități, cu scopul de a sporii suprafața agricolă. Acest lucru era necesar și datorită creșterii numărului de locuitori. Folosirea acestor terenuri nu era îngădită, chiar dacă țărani nu posedau nici un act care să dovedească apartenența.

Terenurile care nu erau cuprinse în datele conscripției, purtau denumirea de “pământuri remanentiale” (terenuri cu situație juridică neclară), și erau alcătuite din:

- 19 măsuri pogon intravilan;
- 1057 iugăre de arături;

- 646 iugăre de fânețe;

Cele mai însemnate defrișări de păduri au avut loc în direcția Somoșcheș, hotar care purta denumirea de Praediul (sălașul) Varoskeszi.

În harta întocmită de cartograful Lipski în anul 1806 (vezi anexa), în zona Apateu pot fi văzute suprafețele întinse de păduri, în special în zona Somoșcheș, dar și în direcția spre Berechiu, Vânători, Sepreuș și Talpoș²⁵.

Pustele Erariale (imașuri, pășuni, câmpuri), fiind proprietate de Stat, erau folosite de țărani, pe bază de contract.

Astfel în anul 1801, o delegație din Apateu, împreună cu țărani din Sepreuș și Mișca, se deplasează la Viena pentru reînnoirea contractelor de arendare²⁶.

În această perioadă, după 1800, agricultura cunoaște o dezvoltare, atât datorită creșterii suprafețelor de arătură, cât și modernizării treptate a uneltelor și utilajelor pe care țărani le aveau în inventar.

La începutul secolului al – XIX – lea, grâul înlocuiește treptat cultura meiului. În jurul anului 1810, în zona noastră apare cultura castraveților adusă de baronul Konigsegg, de la Sebiș²⁷. De asemenea se folosește tot mai des asolamentul trienal.

Întrucât volumul de produse agricole obținute crește semnificativ apare nevoia îmbunătățirilor condițiilor de transport, în scopul comercializării produselor agricole. Astfel în prima jumătate a secolului al – XIX – lea se amenajează primul drum de piatră din zonă: Arad – Șimand – Zerind²⁸.

2.2.5. VÂNZAREA DOMENIILOR ERARIALE. APATEUL – DOMENIU DIETRICH – SZULKOWSKI

Urmare a războaielor purtate de austrieci împotriva lui Napoleon, visteria Statului austriac s-a golit, obligând Curtea de la Viena să scoată la vânzare Domeniile Erariale, încă de la sfârșitul secolului al – XVIII – lea.

După 1820 sunt scoase la licitație mai multe domenii printre care și Apateul. Statul Austriac deținea aici o suprafață de 2645 iugăre de arătură, denumite și pământuri alodiale (erariul).

Comisia de evaluare stabilită de conducerea Comitatului Arad a evaluat Domeniul Apateu la valoare de 65 570 forinți și 20 creițari²⁹.

La licitație s-au prezentat Jozsef Dietrich din Viena și Alexandru Kabdebo de origine armeană venit de la Gheorghieni (ținutul secuiesc). Dietrich cumpără domeniul cu suma de 170 000 forinți, iar Kabdebo se va mulțumi în final cu domeniul Talpoș și câteva moșii în zona Moroda – Iermata. Licitația a avut loc în data de 7 noiembrie 1824, iar preluarea efectivă a domeniului va avea loc în data de 5 ianuarie 1825³⁰.

Înainte de a cumpăra Apateul, Dietrich, a intrat și în posesia altor domenii din zonă (Pâncota, Mâsca, Măderat, Agriș, Seleuș, Arâneag, Berechiu, Tauț). Suprafața totală a domeniilor a fost de peste 70 000 de iugăre cadastrale³¹. Dietrich plătind în total o sumă uriașă pentru acele vremuri, de peste un milion de forinți, lucru care dovedește dezvoltarea capitalistă a Județului Arad. Actele prin care Joseph Dietrich cumpăra toate aceste domenii se păstrează și azi la Viena, în arhivele Hofkammer (acta cameralis Hungariae. Fond 13. Ed. Noiembrie. Fila 94 și 260).

Referitor la sumele imense investite de Joseph Dietrich, se spunea în acele vremuri, că din toată Transilvania, marii magnați nu ar fi putut aduna o asemenea sumă³².

Noul proprietar va trece rapid la reorganizarea uriașului domeniu, ajutat la început și de cei doi împuterniciți, prin intermediul cărora a achiziționat aceste proprietăți, respectiv, avocații Gorgey Sandor și Brezecska Janos³³.

Pe teritoriul domeniului s-au format patru mari administrații la Pâncota, Măderat, Berechiu și Buteni. Instrucțiunile de organizare și funcționare întocmite de administratorul domeniului au fost cuprinse într-un volum de peste 190 de articole, care reglementau minuțios întreaga producție alodială.

Domeniul va dispune de mari grajduri, sute de vite, și mii de porci și oi. Animalele fiind vândute pe bază de contracte.

În agricultură s-au introdus dezmiriștirea și arătura adâncă, precum și gunoarea sistematică a pământurilor. Uneltele agricole au fost procurate din străinătate.

Domeniul producea grâu, orz, ovăz, porumb, cartofi, rapiță, trifoi și tutun. O mare parte din forța de lucru era asigurată din robota pe care țărani erau obligați să o execute. Trebuie făcută precizarea că odată cu preluarea domeniilor, domniile de pământ preluau și servituțele iobăgești (obligațiile de robotă pe care țărani trebuiau să le presteze conform Reglementărilor Urbariale stabilite la 1771).

Domeniul mai angaja și mulți ispravnici, canceliști, argați, ciurdari, oieri, porcari, paznici (cioși), vânători, medici veterinari și slugi ocazionale, aceștia formând mâna de lucru salariată. Au fost construite numeroase clădiri agricole, case de locuit pentru angajații permanenți³⁴.

O prioritate a fost remăsurarea și închiderea hotarelor, trecându-se la separarea terenurilor alodiale de cele iobăgești.

Îmășurile a căror întindere nu era precizată înainte, acum vor fi împărțite în două, proporțional cu mărimea sesiilor: îmaș urbarial și îmaș alodial.

De asemenea pământurile remanentiale pe care țărani le-au dobândit prin defrișările și deștelenirile libere la care nu au fost împiedicați, vor fi confiscate și trecute în proprietatea Domeniului. Defrișările libere vor fi definitiv interzise.

Toate aceste măsuri drastice au provocat nemulțumiri în rândul țăranilor, fapt ce a dus la ațâțarea spiritelor. Așa se explică mișcările țărănești de la 1822 – 1824, când locuitorii din Apateu solicită schimbarea notarului, iar țărani din Sepreuş vor provoca o mare răscoală, care va dura peste 30 de zile, și va avea ca urmări arestarea a zeci de țărani printre care și trei apăteni. La toate aceste nemulțumiri va contribui și strămutarea satului pe actuala vatră (vezi subcapitolul „Strămutarea și sistematizarea satului 1825 – 1827”).

Măsurile luate de administrația Dietrich, dublate de explozia demografică, care a avut loc în primele decenii ale secolului al – XIX – lea, au contribuit la sărăcirea unei părți a populației din Apateu. S-a produs o fărâmițare a loturilor, înmulțindu-se numărul jelerilor.

De altfel, într-o monografie a Comitatului Arad, apărută la 1835 (scrisă de istoricul Fabian Gabor), Apateul este descris ca un sat format din două părți : nada – partea de sat cu oameni mai înstăriți; și topița – partea de sat cu oameni mai săraci. Din aceeași monografie aflăm că mulți locuitori din Apateu se ocupau cu prelucrarea lemnului, în special, rotăritul (se confecționau roți de căruțe) dar și cu arderea varului.

Cu toate nemulțumirile apărute în această perioadă, vânzarea Domeniilor a susținut în mod hotărâtor dezvoltarea agriculturii capitaliste. Majoritatea acestor cumpărători proveneau din elemente burgheze, erau oameni de afaceri

experimentați care cunoșteau cerințele comerțului cu produse agrare. Aceștia dispuneau de capitaluri însemnate și de aceea după cumpărarea moșiei nu s-au limitate la simpla producție agricolă ci au investit mari sume de bani în clădiri, animale de rasă aduse din Austria, Germania, precum și în tehnologie³⁵.

Astfel, după ce Arhiducele Iosif a cumpărat Domeniul Chișineu Criș șo a adus în zonă cele mai moderne mașini și utilaje pentru acele vremuri și alți mari moșieri (printre care și Dietrich). I-au urmat exemplul, astfel că aceste domenii vor devenii printre cele mai moderne din Transilvania.

Probabil că mulți dintre cititori își vor pune întrebarea cine a fost Joseph Dietrich. Consider că merită prezentat acest personaj precum și cei care l-au urmat – moștenitori, membrii ai familiei – întrucât au fost parte integrantă a vieții social economice din Apateu, timp de aproape 100 de ani (1824 – 1920).

Joseph Dietrich s-a născut la Viena, la 23 septembrie 1780. În timpul războaielor purtate de Austria cu francezii, după anul 1800, acesta practicând comerțul și devenind furnizor de mărfuri pentru armata austriacă, s-a îmbogățit, lucru care îi va permite cumpărarea Domeniilor din zona noastră în anii 1822 – 1825. În anul 1822 s-a căsătorit cu Bera Anna Klara (văduva lui Janos Bohus – proprietarul domeniului și al castelului de la Șiria. Au avut două fiice Anna Erszebet (1823 – 1853) și Wilhelmina Jozsefa (1825 – 1829). Anna Erszebet s-a căsătorit cu prințul Ludovic Szulkowsky (1854) dând naștere singurului moștenitor al familiei prințul Jozsef Maria Skulkowsky (1855). În anul 1827, Joseph Dietrich primește cetățenie maghiară și este înnobilit cu titlul de Baron (Joseph Dietrich – baron de Landsee).

După moartea sa (1855) administrarea marelui Domeniu va fi preluată de ginerele său Ludovic Skulkowski.

Din anul 1889 și până la Reforma Agrară din 1921, proprietar al Domeniului devine Jozsef Maria Skulkowski³⁶.

În anul 1873, când la Apateu a izbucnit epidemia de holeră, Ludovic Skulkowski, a trimis la Apateu un medic din Pâncota pentru a ajuta populația și a diminua efectele epidemiei³⁷. Primele hărți cadastrale executate pentru Apateu, (atât intravilan cât și extravilan) au fost efectuate cu ajutorul lui Szulkowski, în jurul anului 1900.

Ca o curiozitate, dar și pentru a demonstra, puterea financiară a familiei, menționez faptul că impozante clădire a primăriei orașului Pâncota, a fost de fapt proprietatea acestora, fiind construită în a doua jumătate a secolului al – XIX – lea, cu destinația castel – reședință și fiind cunoscut în epocă sub denumirea de “Castelul Dietrich – Szulkowski).

După anul 1900 marele domeniu și-a schimbat denumirea în “Societatea Anonimă Industrială și Economică Pâncota”, devenind probabil societate pe acțiuni.

În anul 1900 Jozsef Maria Skulkowski își căsătorește fiica Ida cu Baronul Sandor Taganyi, de care va divorța după câțiva ani. Acesta era proprietarul a cca. 400 ha de vie în Podgoria Aradului³⁸.

Legat de acest personaj, Stana Flore (91 ani, cel mai în vârstă locuitor din Apateu, la data apariției acestei monografii) mi-a povestit că, obișnuia să vină des la Apateu, având într-o perioadă sarcini administrative primite de la socrul său și era foarte aspru cu administratorul conacului (neam de-al Crețului) pe care îl certa ori de câte ori venea în zonă.

Joseph Dietrich va construi în perioada 1829 – 1845, clădirile agricole, care vor forma cele trei sălașe (tanya) din hotarul Apateului:

- Nagy Tanya (Sălașul mare), amplasat în locul cunoscut azi la “Senti”. Din hărțile cadastrale la care am avut acces, am

putut reconfigura structura acestei moșii, care era compusă din cca. 16 clădiri, dintre care se disting două – casa reședință a administratorului (Gazda – Biris) și enorma clădire unde se adunau cerealele (moctarul), aceasta fiind construită din cărămidă și fiind dispusă pe două nivele (parter și etaj).

- Retit Tanya (sălașul din Rături), edificat în locul unde astăzi locuiește Petrea Mătii, era compus din cca. 11 corpuri de clădire din care până astăzi s-a păstrat o parte din casa administratorului, care mai avea și rol de "Cancelarie" (bătrânii foloseau acest termen deoarece în această clădire se făcea "planificarea" muncilor și tot aici se făceau plățile pentru munca prestată de salariații moșiei s-au pentru muncitorii agricoli sezonieri).

- Sandor Major – sălaș de dimensiuni mai mici, amplasat la sud de Apateu în direcția Sepreuș, în locul numit azi "la damble".

Din Monografia Comitatului Arad, publicată în 1913 de Dr. Gyula Somogyi, aflăm și numărul muncitorilor care își câștigau existența la aceste 3 sălașe:

- Nagy Tanya (la Senti) – 119 locuitori;
- Retit Tanya (La Petra Mătii) – 54 locuitori;
- Sandor Major (la Damble) - 19 locuitori.

2.2.6. STRĂMUTAREA ȘI SISTEMATIZAREA SATULUI

Acest proces se va pune în practică în baza dispozițiilor date de Maria Tereza la 1771, odată cu reglementările urbariale. Amânat în primă fază din cauza mișcărilor sociale de la 1784, va reîncepe după anul 1790 (prima localitate din zonă sistematizată va fi Beliu) și se va amplifica în primele 2 – 3 decenii ale

secolului al – XIX –lea. Țăranii vor denumi aceste sistematizări "contragerea la linie" sau "tragerea la linie a ulițelor drepte".

La mutarea satelor, oficialitățile împreună cu domnul de pământ, trasau ulițe drepte, largi, repartizând fiecărei familii un lot de pământ ce avea să devină intravilan. La Apateu procesul de strămutarea va începe în anul 1825, fiind precedat de lucrări de defrișare a pădurii și curățarea terenului pe care urma să fie edificată noua vatră a satului.

Punctul de reper la începerea măsurătorilor și trasarea ulițelor a fost casa de la numărul 365. Trebuie menționat faptul că această clădire (cea mai veche din sat) avea destinația de canton silvic, fiind construită cel mai probabil după anul 1780. Avansăm acest an, deoarece "Regulatio Urbariae" de la 1771, reglementa și organizarea și administrarea pădurilor, clădirea fiind construită tocmai în acest scop. Până la începutul secolului al – XX –lea, clădirea a continuat să fie percepută de localnici după vechea destinație, fapt dovedit de informațiile pe care le-am primit de la Mang Flore (Apateu nr. 236 – Florea Rașii). Acesta mi-a povestit că bătrânii satului o numeau "casa iegărească" sau "casa sumărească" și că prin "ochiul" lăsat în zidăria de la "fundoaie" șeful pădurar, avea posibilitatea de a observa întreaga zonă.

Locuitorii satului vor avea la dispoziție doi ani pentru construirea unei noi case pe noua vatră a satului, sub amenințarea cu pedeapsa incendierii gospodăriei care o avea pe vatra veche a satului, în cazul în care nu se încadrau în termenul stabilit. Fiecare familie va primi un lot de 2880 mp. La terminarea măsurătorilor și trasării noilor ulițe, au rezultat 373 poziții de casă destinate celor 300 de familii cât avea satul în acel moment (la 1828 conscripția publicată de istoricul Geza Kovacs ne arată existența a 309 familii).

Studiind hărțile cadastrale, întocmite câteva decenii mai târziu, vom constata că ulița principală a satului nu era cea pe care o vedem astăzi, ci ulița a - III - a de azi. Aceasta făcea legătura (evident pe drum de pământ) cu Berechiul și Vădasul (Vânători). Cei doi ingineri care au întocmit hărțile August Nagell și Adolph Schonfeld, au nominalizat fiecare uliță după cum urmează (în limba germană):

- ulița I - a = erste gasse
- ulița a - II - a = zeite gasse
- ulița a - III - a = dritte gasse
- ulița a - VI - a = vierte gasse
- ulița a - V - a = furte gasse
- ulița a - VI - a = sehste gasse ;

Marginile satului: Gyep Gasse (ulița de la pășune); Cele trei ulițe perpendiculare , purtau denumirile următoare:

- Sepruser gasse = ulița Sepreșului
- Wirths haus gasse = ulița cu casa birtului (de la Nariș la Floruțu Macului)
- Kreuz gasse = ulița Crucii (de la Gomboș la Poitaș - la ieșirea spre pădure era montată o Cruce).

Din cele 373 poziții de casă rezultate în urma măsurătorilor, circa 60 vor rămâne neocupate, din cauza situației lor în zone mai joase, inundabile, (întreaga "Topița, cât și perimetrul cuprins astăzi între familiile Mircea Iștoc - Florea Vais - Cromnaru - Todoru Ișii) rămânând în proprietate domenală. Datorită creșterii numărului de locuitori, care practic se va dubla în următorii 40 de ani, multe familii vor cumpăra aceste locuri pentru a-și construi case, astfel că în jurul anului 1900, doar 38 de poziții vor mai fi neocupate.

La 10 ani de la începerea strămutării, apătenii vor reuși să-și construiască și prima biserică de pe actuala vatră a satului (1835 - vezi capitolul dedicat bisericii Ortodoxe Apateu).

2.2.7. AMENAJĂRI HIDROGRAFICE - SĂPAREA DOLMELOR

În perioada 1835 - 1845, au avut loc în zona noastră mari lucrări de desecări, regularizări ale cursurilor de apă, îndiguiiri, toate aceste amenajări au fost "grăbite" și de marile inundații care au avut loc în anul 1834.

Dacă privim "harta lui Lipsky", vom observa că între Apateu și Berechiu, exista o mare zonă mlăștinoasă care se întindea pe câteva zeci de hectare, în locurile mai joase din hotar, precum "Pireanca", "Ghieran", "Sicsai", "Șovărăște", "Stavilă", "Pipă" și "Dărăbanu".

Această zonă mlăștinoasă era alimentată cu apă de "Valea Călacea", care se deversa în această parte. În urma lucrărilor de regularizare a fost săpată "Dolma" care astăzi o identificăm în parte de nord a satului (Petrea Michii - Conac - Ociu) urmând apoi traseul spre Vădas.

Terenurile rezultate în urma desecărilor vor întregi domeniul Dietrich, devenind pământuri arabile.

Cealaltă "Dolmă", amenajată în acea perioadă, o cunoaștem astăzi ca "Dolma de la Savu", amenajată și adâncită pe cursul unui pârâu care izvora din zona Craiva - Coroi urmând un traseu la nord de Somoșcheș.

Cele două amenajări hidrografice au fost concepute în așa fel încât să facă joncțiunea undeva în spatele actualului cimitir, iar de aici să urmeze cursul spre Vădas - Belzerind, unde se varsă în Crișul Negru.

Concomitent cu aceste două mari lucrări, sunt săpate zeci de șanțuri sau canale de dimensiuni mai mici, care aveau scopul de a colecta și dirija surplusul de apă către cel două Dolme.

Pentru protejarea "noului" sat, de eventuale inundații, după 1840, se execută "Dolmița", valul de pământ ridicat din zona "conac" până la "fântâna stăvii".

Toate aceste lucrări au fost efectuate la inițiativa Baronului Dietrich, care a folosit forța de muncă din localitate, în contul robotelor urbariale.

2.2.8. CONSCRIPTIA DE LA 1828

Grație tabelelor reluate și publicate de istoricul Geza Kovacs, putem observa că Apateul avea la 1828, 309 familii. Acestea dețineau doar 728 iugăre de arătură, revenind în medie 2,3 iugăre de pământ la o familie.

Țăranii aveau în total 130 boi, 262 vaci, 138 juninci și 127 cai.

Aceste date ne arată o stare materială slabă pe fondul unui spor natural al populației foarte ridicat. Fără a fi nominalizate meseriile practicate, conscripția ne arată că la Apateu erau doi meșteșugari,

2.2.9. MIȘCAREA ECONOMICĂ ÎN PERIOADA 1848 - 1920

În luna martie 1848, mișcările revoluționare începute la Peste, se propagă rapid și în zona noastră, fapt ce determină țăranii din apateu, să refuze executarea robotelor către Domeniul. La scurt timp după aceste evenimente la Adunarea Comitatensă de la Arad, a fost publicată legea cu privire la desființarea obligațiilor feudale, iobagii devenind proprietarii loturilor urbariale. Fapt consfințit la 1853 de Patenta Imperială. Dijmele și robotele au fost desființate. Aceste măsuri au însemnat un mare progres față de trecut³⁹.

Mulți țărani din Apateu vor suferi pierderi însemnate deoarece în perioada 1848 - 1849 au circulat bancnote emise de revoluționarii lui Kossuth și care după înfrângerea revoluției vor fi anulate de guvernul imperial de la Viena, fără a fi acordate nici un fel de despăgubiri, circulația monetară primind astfel o grea lovitură⁴⁰.

După Revoluție, produsele agricole din județul Arad, erau la prețuri foarte scăzute, din cauza ofertei mari dar și a concurenței produselor obținute în șesul ungar.

Tot mai mulți țărani din Apateu se vor angaja ca muncitori agricoli pe marele Domenii din localitate sau în localitățile din jur.

Ținând cont de faptul că la 1870 - 1873, Apateul, atinge cel mai mare număr de locuitori (peste 3700) pe care l-a înregistrat vreodată, este lesne de înțeles faptul că acest excedent de populație nu mai putea asigura condiții pentru toți locuitorii apti de muncă. Apare o întrebare firească, unde puteau munci apătenii ținând cont și de dificultățile de deplasare sau comunicare specifice acelor ani?

Destinațiile vor fi Domeniile și pustele care foloseau munca salarială și care aveau nevoie, în special în sezon, de multe brațe de muncă.

Cele mai apropiate Domenii erau :

- Domeniul Simonyi (azi Satu Nou)⁴¹
- Domeniul Kabdebo la Talpoș, Tisza și Luassy (Batăr - Cighid)⁴²
- Domeniul Arhiducelui Iosif la Chișineu Criș, Mișca, Zerind, Dohanyos Major (Dohangie)⁴³
- Domeniul Cyaran și pustele Gyezimas, Lunca, Vuculescu, la Sepreuş⁴⁴
- La Cermei- pustele Csermo Ustelep, Tanik și Mahler⁴⁵;

- La Socodor – Rika Major, Buzdula, Nagyret, Csikos – toate puste (sălașe)⁴⁶.
- La Șimand – pustele (sălaș) Kintzig Major, Ella Major, Erszebet Major, Topila⁴⁷.

Evident că mulți locuitori din Apateu își vor găsi de lucru și în localitate, la cele trei sălașe aparținând Domeniului Szulkowski, precum și la țărani mai înstăriți.

Țărani care munceau pe Domeniile și sălașurile enumerate mai sus, își duceau traiul în condiții mizerabile, dormeau de multe ori în grajduri, împreună cu animalele sau chiar sub cerul liber.

După 1850 pe domeniul Szulkowski apar primele mașini cu aburi (batoze = mașini de călcat, plugul pus în mișcare de funicular pe șine), care vor crește productivitatea muncii în agricultură. Se generalizează tehnica aratului cu plugul cu brăzdar de fier și se perfecționează uneltele agricole cum ar fi hârlețul cu ramă de fier, secera, cosorul, multe din acestea fiind produse în ateliere locale.

Venitul pe o familie de țărani era în această perioadă de 20 – 30 florini. Aceeași sursă ne arată și bugetul comunei Apateu la 1895, care era de 15 000 florini⁴⁸.

Prin comparație, pentru a ne face o idee despre puterea economică modestă a comunei, vom reproduce bugetele altor comunități din județ: Pecica – 200 000 forinți; Ineu – 190 000 forinți; Pâncota – 106 000 forinți; Sântana (fără Comlăuș) – 55 000 forinți; Zerind – 25 000 forinți. Buget asemănător cu al Apateului aveau comunele: Hălmagiu, Sepreuş, Satu Nou, Nădab.

Istoricul Gyula Somogyi, descrie în monografia de la 1913, Apateul, ca o comună cu 2873 locuitori, cu oameni harnici, rezistenți la efort, de statură mică, fizic slab, se hrănesc slab, consumând arareori carne. De asemenea acesta scrie că

datorită consumului exagerat de alcool, mulți țărani se îmbolnăvesc sau își pierd puțina avere pe care o au⁴⁹.

Satul este descris ca având ulițe drepte și largi, are 620 case, iar construcțiile mai importante sunt Biserica, Școala și Primăria.

Locurile din hotar sau fânețele, aveau și acum un secol aceleași denumiri ca și astăzi, dar atunci în documente erau maghiarizate: Leveleş, Funari, Lunka de Kistelek, Pogysor; Cinicheze, Niile, Ugor (Ogoare). Locurile de cosit erau: Nade, Belenszeg (actuala pădure), Câmp Cieret. Păduri: Lunka Belenszeg, dar li trupuri din pădurile mari de altădată: Pădure Cieret și Pădure Șovârâște, acestea din urmă fiind ultimele defrișări din zona noastră (1900 – 1910).

După anul 1860 se înființează pe lângă judecătoria rurală Ineu, Cartea Funciară (funduală), demers ce va avea un mare rol în clasificarea multor aspecte legate de proprietate, în tranzacționarea pământurilor și imobilelor din intravilan.

Între anii 1903 – 1904, din cauza recoltelor mai slabe, angajații (muncitorii agricoli) de pe domeniul Skulkowsky, vor întrerupe lucrul, solicitând condiții mai bune de muncă și mărirea salariilor. aceste mișcări cunoscute și sub numele de “Grevele de seceriș”, au degenerat în tulburări care au avut ca urmări arestarea a 17 muncitori și închiderea lor pe o perioadă de 20 – 22 de zile, iar un alt muncitor a fost amendat cu 100 coroane și ținut în arest 15 zile⁵⁰.

2.2.10. SISTEMUL DE CREDIT

Datorită creșterii producției și circulației mărfurilor, o dezvoltare însemnată va avea și circulația monetară. În anul 1840 apare la Arad, prima Bancă⁵¹ (Casă de păstrare), la 1886 se deschide la Arad, prima Bancă cu capital integral românesc,

având acționari proveniți din burghezia română, Banca "Victoria" și care ulterior va deschide filiale la Chișineu Criș și la Ineu⁵².

Cooperative de credit de dimensiuni mai mici, vor exista după 1900, la Satu Nou și Cermei, dar o pondere însemnată în creditarea țăranilor, o vor avea comerțianții evrei din zonă (Cermei, Chișineu Criș), dintre aceștia îl amintim pe Weinberger Menyhart din Cermei.

2.2.11. CĂILE DE COMUNICAȚII

Sporirea producției în agricultură, dezvoltarea unor târguri, înființarea Cărtii Funciare la Ineu, vor determina locuitorii din Apateu să se deplaseze mai des și pe distanțe mai mari pentru a-și rezolva problemele.

Extinderea de căi ferate va înregistra în perioada dualismului o mare dezvoltare. În anul 1877, linia ferată Arad - Pâncota va fi prelungită până la Ineu, iar până în anul 1889 va fi terminată linia ferată Ineu - Cermei⁵³. În aceeași perioadă va fi executată și linia ferată Arad - Pădureni. În anul 1905 va fi construită linia de cale ferată cu ecartament îngust: Satu Nou - Vânători - Vârșand - Gyula, fapt ce va determina mulți locuitori din apateu să-și vândă produsele pe piața orașului Gyula (azi în Ungaria. Din păcate această linie ferată va fi desființată în 1920 după trasarea noilor frontiere⁵⁴.

În anii 1904 - 1906, au fost construite drumurile de piatră Cermei - Berechiu - Apateu; Apateu - Satu Nou - Vânători - Mișca; și Berechiu - Talpoș. La aceste lucrări au participat toți bărbații apti de muncă, mobilizați de autoritățile locale.

Postamentul drumului va fi consolidat (ridicat) cu pământ. Din acea perioadă există cele două Ieruri la marginea

satului "La baltă" și "Ier la Cucu", datorate faptului că din aceste două locuri s-a scos pământ pentru "drumul de piatră".

Piatra a fost transportată de la cariera Tălagiu (Vârșurile), pe calea ferată până în Gara Cermei, iar de acolo a fost adusă cu căruțele⁵⁵.

În anul 1923 se va executa și linia ferată Chișineu Criș - Salonta, cu ramificație spre Batăr, astfel că apătenii vor beneficia de facilități de transport și în zona Bihor⁵⁶.

În jurul anului 1908, Apateu va fi conectat ca și celelalte localități din zonă la "Linia de Telegraf". Aceasta va fi adusă de la Sepreuş, unde de altfel va fi instalată centrala. La apateu vor fi instalate telefoane la Primărie și la "conac" la "Senti", linia fiind prelungită în acest scop prin "Livadă", pe lângă actuala bază sportivă. După 1919, linia va fi dezafectată datorită distrugerilor care au avut loc în noiembrie 1918. Stana Flore (nr. 185), ține minte și astăzi, "rămășițele" acestei linii telefonice, abandonate. Noul proprietar al conacului după 1920, Indricău Axente, ne fiind interesat de menținerea unui post telefonic, îl va desființa.

2.2.12. COMERȚUL

Un mare avânt a luat în această perioadă comerțul, poate și datorită faptului că orașul Arad va înregistra o puternică dezvoltare, devenind unul din cele mai avansate centre economice din Ardeal.

Locuitorii din Apateu își vor desface mărfurile (produse agricole, animale, țesături) și în târgurile din Chișineu Criș, Ineu, Tinca, Beliu, Cermei, Gyula, Vârșand. Un mare rol în comerțul cu produse agricole îl vor avea în această perioadă marile firme de comerț en-gros cum ar fi "Agenția Graine", înființată în anul 1910, sau "Societatea Comercială Anonimă a Agricultorilor" înființată în 1900. Aceste firme făceau un întins

comerț cu cereale, ajungând să livreze produse agricole în Germania, Franța, Nordul Africii, etc⁵⁷.

Foarte apreciat era "grâul de Apateu", la Salonta, unde era achiziționat de către comercianți evrei.

În localitate, comerțul tradițional se desfășura prin cele câteva prăvălii controlate în general de comercianți evrei. La nr. 325 (unde astăzi se înalță cele două blocuri de locuințe) era o prăvălie pe care familia de evrei Adler, o administrase mai bine de 50 de ani, începând imediat după anul 1850 (Adler Moricz), afacerea fiind deținută succesiv de către ceilalți membri ai familiei. La 1906, proprietatea, figurează Fischer Antal, ginerele familiei Adler, pe care oamenii în vârstă "îl știu" de la părinții lor.

Un alt comerciant evreu, prezent la Apateu după anul 1848, este Rauch Bertrat Apasi, care va deschide prăvălie la nr. 304. Probabil aceste două familii de evrei au fost cele mai vechi din apateu, de altfel, în 1858, când ziarul arădean "Aradi Utosito Naptar", publică listele cu comercianții evrei din județ, Apateul figurează cu 2 comercianți evrei.

La nr. 405, avem în anul 1892, prăvălia deținută de Terezia Valkan, pentru ca 30 de ani mai târziu să-l găsim în acest loc pe comerciantul Paly Rauch. Pe locul unde astăzi găsim noua primărie a comunei (nr. 364), în anul 1896, deschide un magazin evreul Ney Solomon împreună cu fratele său Aron Solomon, urmașii acestora păstrând afacerea până în anul 1922. Un alt membru al familiei Ney, Adolf Ney, va deține prăvălie în perioada 1916 - 1919 la numărul 261 (Gionu).

În anul 1919 comerciantul Kozponti Tertilian, cumpără de la Ungur Flore (Flore Lambris) casa de la nr. 325.

Alți evrei se vor ocupa de arendarea pământului - Gyula Iritz (la 1916 locuiește la nr. 442) sau Nicholson Gepyar, fără domiciliu în Apateu, dar care la 1913 va deține în proprietate pământ de bună calitate la Nile și Ogoare.

Meșteșugurile erau reprezentate de meseriașii maghiari, stabiliți în localitate, care practicau rotăritul și fierăritul. La nr. 325 (Dani Onachi) în anul 1893 îl găsim pe meseriașii Kellner Vilmoș, iar la 1907 pe Ujvarosi Imre⁵⁸.

În concluzie, se poate spune că perioada de după 1900, a fost caracterizată, de o dezvoltare economică bună, fapt dovedit de posibilitățile în creștere ale administrației locale. Din această perioadă dăinuie până în zilele noastre unele investiții care au ridicat prestigiul localității:

- 1904 - 1906 - Drumul de piatră
- 1909 - 1912 - Biserica Ortodoxă
- 1914 - Primăria veche
- 1915 - Casa notarului (Nr. 363 A)

Această revigorare economică va fi stopată din păcate de izbucnirea primului război mondial (1914 - 1919). În toți acești ani suprafața arabilă necultivată se va tripla și datorită faptului că 235 bărbați tineri, apți de muncă vor fi mobilizați și trimiși pe front⁵⁹.

În toamna anului 1918, pierderea războiului de către Austro - Ungaria devine o certitudine, astfel că din luna octombrie apar primele dezertări din armată. Mulți soldați se reîntorc de pe front în dezordine, parcurgând sute de kilometri pe jos, și găsind acasă o situație dezastruoasă. La începutul lunii noiembrie încep mișcări cu caracter revoluționar, se instaurează o stare de anarhie, greu controlabilă, iar notarul Horvath este alungat din sat.

În noaptea de 2/3 noiembrie (stil nou), 17/18 octombrie (stil vechi), moșia de la "Senti" este atacată și devastată de zeci de locuitori din sat, printre care și numeroși soldați întorși de pe front⁶⁰. Aceștia vor sustrage zeci de animale și vor sparge "Moctarul" - depozitul de cereale. Administratorul moșiei, Alexandru Ransburg, solicită sprijinul autorităților, al

jandarmeriei din Chişineu Criş. Sunt operate numeroase arestări, iar două persoane sunt împuşcate mortal.

A doua zi primarul comunei Ambrozie Leucuţa, însoţit de jandarmi, a cutreierat uliţele satului, somând populaţia să predea bunurile furate, în caz contrar urmând să se facă percheziţii în fiecare gospodărie, acţiune pentru care va cere sprijinul "Gărzilor roşii" (?!) de la Gyula – Vărşand.

Se pare că la originea devastărilor au stat Stana Ioan (Băneru), Matea Ioan (Nuţu Monioaie) şi Tulcan Ioan (Goamba), toţi trei fiind în acel moment înarmaţi⁶¹. De remarcat că întâmplările de la Apatu vor fi relatate, în zilele de 3 şi 4 noiembrie, în paginile ziarului de limbă maghiară "Aradi Hirlap". În final ordinea va fi restabilită în comună prin constituirea, la Apatu, a Gărzii Naţionale Române, formată în special de soldaţi reîntorşi de pe front şi pusă sub comanda sublocotenentului Traian Popovici.

Modul în care primarul Leucuţa, a încercat să rezolve această stare de anarhie, cât şi faptul că în timpul războiului a trimis pe front numeroşi bărbaţi din Apatu (la solicitarea autorităţilor), i-a atras numeroşi duşmani, lucru care îi va fi fatal în cele din urmă, întrucât 5 luni mai târziu (aprilie 1919), va fi împuşcat în propria-i casă.

2.2.13. PERIOADA INTERBELICĂ. REFORMA AGRARĂ DIN 1921

O lege cu mare impact economic va fi promulgată în 1921, asigurând dreptul la împroprietărire clor mobilizaţi pe front, văduvelor de război şi ţăranilor lipsiţi de pământ. Împroprietărire s-a făcut prin răscumpărare, suma fiind fixată la 80 – 100 lei pentru un iugăr de pământ. Reforma a fost precedată de exproprierea marilor domenii, lucru reglementat, în

Transilvania, după Unirea acesteia cu Regatul României, prin Decretul – Lege nr. 3919 din septembrie 1919, promulgat de regele Ferdinand I⁶².

În zonele de şes Legea viza exproprierea moşiilor mai mari de 150 de hectare. Chiar dacă moşierul avea dreptul să păstreze o suprafaţă de 150 de hectare plus inventarul agricol (clădiri, maşini, utilaje), familia Szulkowski, nu-şi va păstra la apateu nimic din drepturile conferite de Lege. Prin urmare, la Apatu, Reforma Agrară, va cuprinde o suprafaţă de 5358 iugăre (pământ arabil şi imaşuri), aflate în posesia Societăţii Anonime Industriale şi Economice Pâncota⁶³.

Primele măsurători de pământ se vor face însă abia în anul 1928. Rus Maria de la nr. 451 şi stana Flore de la nr. 181, mi-au descris cu lux de amănunte entuziasmul care cuprinsese locuitorii satului. „În jurul amiezii au sosit la Apatu, Prefectul Aradului însoţit de un înalt funcţionar sosit de la Bucureşti, din partea Ministerului Agriculturii. Aceştia, alături de primarul comunei Ungur Ioan (Ciuna Cosmeşti), însoţiţi de o mare mulţime de oameni (cca. 400 – 500), s-au îndreptat spre locul cunoscut azi "la Savu". Oaspeţii fiind întâmpinaţi de un Banderiu de 20 de călăreţi, de o parte şi de alte a drumului fiind arborate steaguri tricolore. Înaltul funcţionar venit din Capitală, este invitat să tragă prima brazdă de pământ". Stana Vasile mi-a povestit că înainte de sosirea înalţilor oaspeţi, primarul a dat ordin , ca în faţă în prima linie să stea ţăranii care au animale mai arătoase, pentru ca "ministrul" să vadă că Apatu este un sat cu oameni de "primă mână".

Prima zi de aplicare a Reformei Agrare s-a încheiat cu o masă festivă, organizată în curtea casei de la nr. 365, proprietatea evreului Armin Rosenberg, oaspeţii fiind serviţi de soţia acestuia Gizella Reich.

Aplicarea Reformei Agrare a fost întârziată din motive birocratice (intocmirea documentației tehnice) dar și din cauza unui proces în instanță care a durat cca. 2 ani (1926 – 1928). Procesul a fost deschis de avocații lui Szulkowski, motivația fiind încadrarea terenurilor expropriate la o categorie superioară, pentru a beneficia de sume mai mari, drept compensații la expropriere. Conform legii, moșierul, avea dreptul la despăgubiri în funcție de suprafața de teren dar și de calitatea la care erau încadrate pământurile din moșie, ce urmau să facă obiectul Reformei. Pentru pământurile din hotarul Apateului, acesta urma să primească cca. 500 000 lei, o sumă uriașă în acei ani.

Comisia de împroprietărire (Comisia Urbarială), desemnată la nivel de Apateu, a fost condusă de Tanca Vasile (Lica Butii), acesta având funcția de “președinte împuternicit”. Tanca Vasile va fi cel care va reprezenta interesele țăranilor în instanță. Pentru a ceda la pretențiile ridicate de avocații lui Szulkowski, acestuia i s-au promis la terminarea procesului 200 iugăre de pământ. Tanca Vasile va refuza această ofertă și în cele din urmă va câștiga procesul în favoarea sătenilor⁶⁴.

Revenind la aplicarea Reformei Agrare, menționăm faptul că în 1929, au fost împărțite (familiilor tinere în special) loturi de 1440 mp, în locul cunoscut azi “la Conac”. Această zonă devenind intravilan și permițând beneficiarilor să-și construiască case. Tot în această perioadă au fost construite casele – sălaș “la Zugureanu” și “Bonața”, care vor dăinui până în preajma anului 1980.

În luna iunie 1929, autoritățile locale din Apateu, reprezentate de primarul Bule Petru (Ievuțu) și notarul Dimitrie Istin, cedează localității vecin Simionești (azi Satu Nou) o însemnată suprafață de teren care se întindea până aproape de fostul SMA Satu Nou și care până la acea dată a fost în hotarul

Apateului⁶⁵. În locul numit “Trei Hotare”, unde se întâlnesc hotarele Apateului, Sepreușului și Somoșcheșului, au primit pământ invalizii de război, iar o suprafață de cca. 90 ha, teren situat în partea pădurii Belensig, Fântână, “la Sitiu”, “Fântână la Mircea” și “Răghiș” a fost vândută prin licitație publică, la fața locului, mulți dintre cumpărători apelând apoi la credite bancare pentru a putea achita primăriei contra valoarea pământurilor licitate⁶⁶.

Beneficiile Reformei vor fi însă contramandate de situația economică grea în care se va afla noul Stat român, guvernării vremii fiind obligați să promulge politici fiscale nepopulare, datorită efectelor produse de primul război mondial. Criza economică din 1929 – 1933, a adâncit și mai mult starea economică precară a majorității locuitorilor, când prețurile produselor agricole au scăzut foarte mult, țăranii fiind obligați să contracteze numeroase credite.

Profilarea gospodăriilor țărănești doar pe păioase și porumb, lipsa mecanizării, au asigurat în general recolte slabe, deoarece s-a practicat o agricultură de subzistență. Starea de sărăcie a populației se va accentua și datorită condițiilor climatice nefavorabile. Astfel în anul 1932, au loc mari inundații, iar trei ani mai târziu (1935), un val de frig neobișnuit s-a abătut asupra aceste zone. În noaptea de 2 – 3 mai temperatura coborând până la – 8 grade Celsius⁶⁷.

Pentru a contracara efectele marii crize, a instabilității monetare, guvernării vremii, au emis mai multe Legi ale Conversiunii (iertare parțială a datoriilor, reeșalonarea debitelor pe o perioadă mai lungă). În anul 1929 are loc o stabilizare monetară, pentru ca în perioada 1932 – 1934 să fie emise alte 3 legi, din care ultima (7 aprilie 1934) prevedea o reducere a datoriilor cu 50 – 70 % în funcție de perioada rambursării⁶⁸. Din Apateu au beneficiat de aceste facilități în special, cei care au

contractat credite în anii 1928 – 1929, pentru a-și plăti pământurile licitate din rezervele primăriei.

În pofida acestor dificultăți, mulți apăteni vor continua să apeleze la sistemul de credit, dovadă fiind faptul că din cca. 80 de foi de proprietate pe care le-am studiat, circa 18 % , aveau înscrise ipoteci. După 1933, instituțiile bancare la care apelau țăranii, erau cele două Cooperative de Credit, din zonă, de la Cermei și Satu Nou, care făceau parte din Federala “Zorile”, Banca Victoria din Arad prin filiala de la Ineu, precum și numeroși creditori – persoane fizice (comercianți evrei din zonă).

Perioada de după 1933, se va caracteriza printr-o “așezare” a economiei. Lucru ce va permite consolidarea situației economice la multe familii din Apateu. Oameni gospodari cu spirit de întreprinzători, au reușit să iasă în evidență, formând pătura înstărită a Satului.

Enumerăm pe cei mai de seamă proprietari de pământ din perioada interbelică:

1. Indricău Axente (Senti) = 86 iugăre⁶⁹
  2. Stana Petru (Doander) = 78 iugăre⁷⁰
  3. Mermeze Simion (Pocioana) = 47 iugăre⁷¹
  4. Familia Leucuța (Siluț) = 40 iugăre⁷²
  5. Badea Ioan (Ioanea Lichii) = 40 iugăre⁷³
  6. Mișca Petru (Petrea Glighii) = 32 iugăre⁷⁴
  7. Stana Teodor (Chiciu) = 31 iugăre⁷⁵
  8. Orb Onuț (Nuțu Crețului) = 27 iugăre⁷⁶
  9. Rus Ioan (Nulea) = 27 iugăre⁷⁷
  10. Mang Ioan (Nuțu Radai) = 25 iugăre⁷⁸
  11. Blidar Petru (Ciuclea) = 24 iugăre⁷⁹
  12. Rus Floare (Floarea Rusului) = 22 iugăre⁸⁰.
- Apar și primii proprietari de batoze (mașini de călcat): Traian a Bănguții (Hornea Traian), tatăl viitorului viceprimar

din anii 70 – 80 (Mocioni), Badea Gheorghe (Ghiorghie Lichii), Torsin Ioan (Buciu), Lica Coțâgău, Blidar Petru (Ciuclea), Hornița, Armin Rosenberg.

Calitatea mai slabă a pământului, excedentul de populație, vor determina mulți bărbați tineri să-și găsească de lucru pe moșiile rămase neafectate de Reforma Agrară, sau la țăranii mai înstăriți. După 1925 mulți vor pleca la muncă în sectorul construcțiilor, la București, unde au fost demarate mari lucrări de modernizare a Capitalei. De asemenea, primele decenii ale secolului al – XX –lea, vor consemna plecarea unor locuitori din Apateu, în America, atrași de mirajul unei îmbogățiri rapide. Amintim aici pe Maghiar Petru (Magher), Petricaș I (Vasa), David Vasile (Gherghița), Vujdeu Flore (Rața), Rus Vasile (Cioali Americanu), Tulcan Ioan (Căucița), Groza Ioan (a Văsălii). Toți s-au întors după câțiva ani, cumpărând pământ sau construind case noi, reușind astfel să-și investească banii câștigați⁸¹.

2.2.14. COMERȚUL ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

În perioada interbelică, activitatea de comerț era, cu puține excepții, tot în mâinile evreilor.

Dintre localnici singurul care va reuși să dețină o afacere, un birt, a fost Micula Coțâgău. În primă fază se deschide la nr. 19, după care se mută la nr. 261 (azi fam. Rada). O încercare de a iniția o afacere va avea și Petre Pocoli, care va deschide la nr. 367, un birt, dar care nu va reuși să se impună din cauza concurenței.

Cel mai reprezentativ comerciant evreu a fost de departe Armin Rosenberg. În jurul anului 1915, va iniția prima afacere la nr. 121, practicând în același timp și comerțul ambulant. În decembrie 1921, cumpăra de la un alt evreu Kozponti Tertilian,

proprietatea de la nr. 365, unde va ține o prăvălie și un birt, iar în anul 1932 va cumpăra "peste drum" la nr. 324 imobilul deținut de familia Leucuța. Acesta mai deținea și o batoză și 15 iugăre de pământ. Ca și comerciant era renumit pentru disponibilitatea față de client, indiferent de ora din zi sau din noapte la care era apelat.

O altă veche familie de evrei, avea la apateu în această perioadă, doi comercianți: pe Ignacz Rauch la nr. 304 și pe fiul său Alexandru Rauch, care cumpără în anul 1937, proprietatea de la nr. 376 (Florea Vais), unde vor muta vechea afacere. Un alt membru al familiei deține prăvălie la nr. 405, este vorba de Paly Rauch. Referitor la Ignacz Rauch (Nați), menționăm că acesta este singurul evreu care a fost înmormântat în cimitirul actual al Apateului.

Surplusul de cereale era vândut la târgurile din zonă sau dus pentru măcinare la numeroasele mori care activau în acea perioadă. La Apateu, la nr. 446, a funcționat aproape o jumătate de secol o moară construită din cărămidă și dispusă pe două nivele. La 1895 o găsim în proprietatea unei maghiare Angelina Rosza, pentru ca din anul 1909 până în anul 1941 să fie în proprietatea familiei Nehez. Afacerea a funcționat bine mulți ani, prestând servicii de măciniș la grâu și porumb. Avea în dotare și o presă de ulei (teasc). După moartea proprietarului (Istvan Nehez), soția acestuia Terezia Novak nu va reuși să mențină profitabilitatea afacerii, astfel că după ce în 1937 girează proprietatea în schimbul unui împrumut, în favoarea lui Hajdu Francisc (morar la Vădas), în 1941 vinde totul și pleacă la Oradea⁸².

Alte mori unde apâtenii își duceau pentru măcinare cerealele, erau la Sepreuș, Vădas (Vânători), Talpoș, Ginta (Bihor).

O moară care deținea o modernă presă de ulei era "Moara Schillinger" din Chișineu Criș, fiind foarte căutată de mulți locuitori din Apateu.

Dintre meșteșugarii renumiți care activau în Apateu, înainte de al doilea război mondial, amintim rotarii Marton Adamecz (nr. 325) Huniady Mihaly (nr. 386) și Peter Kovacs (nr. 382)⁸³.

2.2.15. PROGRESUL TEHNOLOGIC

Progresul tehnologic se va resimți în unele domenii și la Apateu. Astfel în 1933, se instalează prima centrală telefonică. Ca o curiozitate menționăm faptul că acesta a fost montată la casa parohială, fiind practic în administrarea preotului Atanasie Căpitan. Telefoane vor fi instalate la Primărie, Școală, la Postul de Jandarmi (nr. 409 – Ioanea Largului) și în fine la casa comerciantului Armin Rosenberg, acesta devenind, la 1934, prima persoană fizică care va deține telefon în Apateu.

După 1930 apar și primii posesori de biciclete: Armin Rosenberg, Hornea Traian (Traianu Bănguții), Moț Petru (Petrea Largului), Badea Gheorghe (Ghiorghie Lichii), Stana Badea Matei (Mătii).

În anul 1931, două persoane din Apateu dețineau patefon : Suciu Ioan (nr. 345) și Rus Vasile (Cioali Americanu).

Tot din această perioadă avem informații despre primii abonați la ziare: Dascălul Vărșendan și Mang Ioan (Nuțu Radai), erau Abonați la ziarele "Universul", "Știrea", "Timpul". La ziare în limba maghiară (Aradi Kozlonyi Ujsag), aveau abonament Dascălul Bokoy și Armin Rosenberg⁸⁴.

Aspectul edilitar din centrul comunei se îmbunătățește prin construirea unui edificiu impozant, Școala cu etaj (1936),

dar și prin forarea unei fântâni arteziene în 1939, în timpul primarului Homorogan Ioan (Cloștor).

În anul 1941, pe ruta Arad – Apateu și retur, apar primele curse regulate cu autobuzul, grație unei inițiative private (Popa Petru din Arad)⁸⁵.

2.2.16. ECONOMIA DE TIP SOCIALIST 1945–1989. COLECTIVIZAREA

Perioada ce a urmat celui de-al doilea război mondial poate fi caracterizată prin schimbări radicale de ordin politic și social – economic.

În anul 1945 are loc o nouă Reformă agrară, care la Apateu, va avea o avengură ne semnificativă datorită suprafețelor mici care vor face obiectul unor împrăștișuri. Cei vizați erau în special soldații întorși de pe front și văduvele de război.

Stagnarea economică datorată războiului, inflația foarte mare care a urmat după 1945, au îngreuiat condițiile de trai ale locuitorilor. Între anii 1947 – 1952 au loc reforme monetare care au ca scop atât stabilizarea monetară cât și schimbarea banilor, a emisiunilor puse în circulație în timpul regimului.

La 11 iunie 1948 are loc Naționalizarea principalelor mijloace de producție, iar ca preambul la colectivizările ce vor urma noul regim comunist va proceda la creșterea cotelor datorate statului, fapt care va determina mișcările țărănești din această zonă în august 1949.

La 9 iulie 1950, ia ființă, Gospodăria Agricolă Colectivă (GAC) “11 Iunie” Apateu. Gospodăria a luat ființă cu 100 de hectare de terne arabil, având primul sediu la nr. 325. Primul nucleu de membrii cooperatori va fi format din 54 de familii. Decizia autorităților comuniste de a încheia Cooperativizarea în

anul 1962, a făcut ca, practic, toate familiile din Apateu să se înscrie în CAP, cu excepția a 5 – 6 familii care se vor opune în ciuda presiunilor exercitate de autorități.

După 1962 numărul total al familiilor înscrise în CAP (Cooperativa Agricolă de Producție), era de 917, iar al membrilor individuali era de cca. 3 000. CAP Apateu era organizată în 7 brigăzi de producție și avea un sediu nou construit din anul 1960, la intrarea în localitate dinspre Satu Nou. În paralel cu dezvoltarea producției vegetale și animale s-a înființat în anul 1951 “Secția de Mecanizare a Agriculturii”. Prima denumire era “SMT” și a început activitatea cu 4 tractoare “IAR Brașov”, 4 pluguri și 6 salariați. Secția de mecanizare era în subordinea SMA Șicula.

În anul 1973 a fost construit un sediu nou în suprafață de 275 mp. În anul 1979 SMA Apateu va avea în dotare un parc format din 32 tractoare, plus alte 197 mijloace fixe (semănători, pluguri, combine de recoltat etc.) în același an unitatea avea un număr de 37 angajați.

Revenind la CAP Apateu, menționăm faptul că după încheierea colectivizării, suprafața arabilă de care dispunea era de cca. 2700 hectare, pentru ca după 1975 prin desțelenirea unor parcele din pășune în zonele “Savu” și “Nadă – Conac” suprafața să crească la aproape 2900 hectare.

Producția animală a fost susținută prin construirea a 6 grajduri, 3 saivane, 2 maternități și o îngrășătorie. Construcțiile au fost executate din chirpici și cărămidă.

Sectorul de producție animală s-a bazat la început pe creșterea bovinelor, porcinelor, ovinelor, cabalinelor și albinelor, iar în ultimi ani (după 1980) s-a profilat pe creșterea bovinelor și ovinelor, pentru care condițiile naturale din zona noastră erau mai prielnice. Efectivele maxime de animale au fost înregistrate în anii 1966 și 1979. Spre exemplu în 1979, CAP- ul deținea 672

bovine, 2543 ovine și 136 cabaline. Numărul total al colectivizatorilor activi va oscila de la 407 în 1956, la 1934 în 1971 și 1240 în anul 1979.

Asistența sanitar - veterinară atât pentru efectivele de animale de la CAP cât și pentru cele din gospodăriile particulare era asigurată de următorii specialiști (medici veterinari): Bozântan, Duma, Vasi și Antonie Cîrstea, acesta din urmă având cea mai îndelungată activitate (1978 - până astăzi). CAP - ul mai avea încadrat și personal auxiliar (tâmplari, rotari, fierari, electricieni)⁸⁶.

În cei 41 de ani de existență (1950 - 1991) CAP Apatcu a fost condus de următorii președinți:

- Negruț Petru (Beciu) - 1950 - 1954;
- Botaș Petru (Nucu) - 1954 - 1958;
- Blidar Vasile (Licu) - 1958 - 1960;
- Vujdeu Alexandru (Nariș) - 1960 - 1962;
- 1969 - 1971;
- Rotar Petru (Pițula) - 1963 - 1969;
- Pârv Teodor (Delea Ursă) - 1972 - 1982;
- Briciu Teodor 1982 (din Moțiori),
- Dănilă Petru (Petre Zgorcii) - 1982 - 1988;
- Bondor Florian (Floricelu Bondor) - 1988 - 1990;

Dintre inginerii care au asigurat "munca de specialitate" în cadrul CAP, s-a distins în toți acești ani (1972-1991) inginerul Prună Viorel (Vicky), un personaj extrem de popular în Apatcu.

2.2.17. COOPERATIVA DE CONSUM

Sectorul cooperatiei de consum ia ființă în anul 1948, fiind în subordinea Cooperativei din Cermei.

În 1948, sunt deschise primele 2 unități la nr. 376 (Florea Vais) se amenajează un magazin mixt, iar la Nr. 367 (Sever) se deschide un bufet comunal. În anul 1950 bufetul este mutat în altă locație la nr. 323 (Casa Iuga), iar magazinul este "transferat" la nr. 261 (casa Micul Coțâgău). După 1955 fosta casă a notarului (nr. 363 A) este amenajată și transformată într-un spațiu comercial generos, unde se vor vinde produse metalo - chimice, textile, confecții. În același an unitatea de la nr. 261 va rămâne cu profilul "Alimentata".

În perioada 1955 - 1973, în casa de la nr. 365 vor funcționa "birouri" unde se vor desfășura operațiuni de contabilitate și casierie, dar și bufetul comunal⁸⁷.

În anul 1973, se construiește din fondurile Cooperativei de Consum, complexul comercial de la nr. 363. Planificat inițial în regim parter + etaj, se va realiza doar parter și va avea ca profil raioane metalo - chimice, textile, încălțăminte, confecții, mercerie, etc. În aceeași clădire se amenajează noul bufet cu terasă și popicărie. Prin deschiderea acestui complex, spațiul comercial de la nr. 363 A, devine disponibil și după o modernizare consistentă este amenajată unitatea "Alimentara cu autoservire". Vechea unitate de profil de la nr. 261 fiind închisă și reprofilată ca și croitorie.

În anul 1977 Cooperativa de Consum Apatcu, devine o organizație de sine stătătoare desprinzându-se de sub tutele Cooperativei de Consum Cermei. Prin urmare birourile de la nr. 365, devin sediul Cooperativei de Consum Apatcu, cu 6 salariați. În toți acești ani, odată cu creșterea veniturilor populației, sunt înființate și alte sectoare: gestiune achiziții, alimentație publică (cofetărie, langoșerie, brutărie), unități neindustriale de prestări servicii (frizerie, coafură), unități industriale de prestări servicii (croitorie, sifonărie, tinichigerie).

În anul 1980 este deschisă o unitate de comerț având ca profil "Gestiune, Librărie, Papetărie, Tricotaje, Jucării".

Perioada cea mai bună pe care o traversează Cooperativa Apateu este fără îndoială, cuprinsă între 1973 – 1983, atât datorită unităților de comerț și producție construite sau modernizate, dar și faptului că în 1977 a avut loc desprinderea de sub tutela Cermeiului, cât și ofertei diversificate de mărfuri și servicii de care a beneficiat populația.

Un exemplu edificator este anul 1979 când s-au înregistrat venituri totale de 8,1 milioane lei, plasând Cooperativa de Consum Apateu, între cele mai bune organizații de comerț la nivel județean (sector cooperatist).

Nivelul de trai relativ bun, în comparație cu alte comunități rurale, este reflectat de faptul că în 1979, au fost vândute către populație 53 televizoare, 29 biciclete, 37 frigidere, 21 aparate radio, 13 mașini de spălat⁸⁸.

Din păcate după 1980, criza în care a intrat societatea românească în general, va determina ca și în sistemul cooperatist oferta de mărfuri și servicii să fie tot mai restrânsă, culminând cu perioada 1985 – 1989, când s-a ajuns la un nivel ce a frizat absurdul.

Cooperativa de Consum Apateu a fost condusă de următorii președinți⁸⁹:

- Briciu Ilie (din Moșiori) – 1977 – 1978
- Bota Teodor (1978 – 1980)
- Todoca Teodor (1980 – 1985)
- Mermeze Teodor (1985 – 1988)
- Onea Flore (din 1988)

2.2.18. MIGRAȚIA ECONOMICĂ

Cele două evenimente amintite la începutul acestui subcapitol, din viața agrară românească de după cel de-al doilea război mondial, Naționalizarea (1948) și Colectivizarea (1950 – 1962), vor schimba radical, configurația ocupațiilor, meseriilor și preocupărilor pe care le vor avea locuitorii din Apateu, în deceniile ce vor urma, până la 1989.

Excedentul de populație pe care l-a avut satul, raportat la posibilitățile locului de a genera locuri de muncă și un trai decent îi va determina pe mulți locuitori să-și caute rostul în alte părți.

În anii '50 multe familii tinere vor migra în Banat (Nerău, Tomnatic, Teremia Mare, Lovrin, Dudești, Biled, Variaș, Sânicolau – Mare) sau în localități din jurul Aradului (Aradul – Nou, Șofronea, Sântana, Curtici, Fântânele, Glogovăț (Vladimirescu), Șimand.)

Toți aceștia își vor găsi un loc de muncă la CAP – urile sau IAS – urile, nou înființate, unități agricole care dețineau un potențial agricol cu mult superior Apateului, posibilitățile de câștig fiind evident mai mari.

În aceeași perioadă mulți se vor îndrepta către orașul Arad, unde își vor găsi serviciu, la marile unități industriale, la Căile Ferate, pe șantiere sau la noile întreprinderi de transport. Cei mai mulți dintre aceștia se vor stabili definitiv la Arad, dar și la Ineu, Salonta și Oradea.

Din anii '50 – '60, Apateul devine cunoscut în județ, dar și mai departe, datorită echipelor de lucru care munceau sezonier în agricultură, construcții, amenajări hidrografice, devenind un veritabil furnizor de mână de lucru. Ignorând de multe ori condițiile de muncă avute, apătenii care mergeau "la Firmă", vor înregistra venituri bune pentru acele vremuri, fapt care se va

reflecta în special după 1965, într-o adevărată reînnoire a satului, peste 80 % din casele existente în Apateu fiind construite în această perioadă.

Apătenii au dus zeci de ani greul muncilor sezoniere la CAP – urile din Șiclău, Sântana, Aradul – Nou, Pecica, Sâmbăteni, Fântânele, Chișineu Criș, Galșa, Sendlac, Șiria, dar și la Cefa sau Mădăras (jud. Bihor).

Ias – urile din Aradul Nou, Socodor, Ineu, Seleuș, sau Curtici, au “beneficiat” de hărnicia apătenilor mulți ani la rând.

Cei tineri, care au astăzi sub 20 ani, s-ar putea să fie nedumeriți, când vor auzi că pe parcursul a 30 de ani, începând cu anii '60 apătenii au reușit să planteze milioane de butuci de viță de vie, în Podgoria Aradului, la Pâncota, Galșa, Șiria, Miniș, Covăsânt sau Barațca; sau că Fermele Viticole din jurul orașului Lugoj (Timiș), au devenit “realitate” după 1984, practic datorită zecilor de apăteni dispuși la efort și la condiții de lucru sau cazare deloc ușoare.

Bunul mers al marilor Ferme Pomicole de la Neudorf, sau Lipova, a fost de neconceput fără aportul a sute de tineri din Apateu, care în special în timpul vacanțelor școlare, au muncit în aceste locuri.

Amenajările hidrografice din anii '60 – '70 de la Lipova, Berzovia (Caraș – Severin), Fabricile de zahăr de la Satu Mare, Oradea, Arad, Fermele de Ovine din Nădab, Sântana, Șiclău, Cefa (jud. Bihor), construcțiile zootehnice de la Tăgădău, Leș (Bihor) sau Becicherecul Mic (Timiș), sunt tot atâtea locuri unde echipele de lucru din apateu au fost solicitate și apreciate.

În anii '70 – '80, odată cu industrializarea forțată a țării, numărul tinerilor care vor pleca “mai departe” va cunoaște un nivel maxim.

În acest deceniu numărul elevilor absolvenți ai Școlii Generale Apateu, care se vor înscrie la Licee sau Școli

Profesionale, în Arad, Ineu, Chișineu Criș, Salonta, Ștei, Oradea, depășește cifra de 400.

La terminarea școlii majoritatea se vor angaja în meseriile pentru care s-au calificat.

După 1980, mulți se vor reîntoarce acasă, datorită înrăutățirii condițiilor de trai de la oraș. Pentru cei rămași acasă o ocupație generatoare de venituri va fi cultura de ardei boia, care “găsește” la Apateu condiții prielnice, cultura extinzându-se de la an la an, fapt care face cunoscut Apateul în toată țara, în special după 1990, când suprafețele cultivate se triplează.

Dacă mai consemnăm aici și cele câteva “Secții de împletituri nuiete”, înființate la domiciliu de câteva familii din sat, aparținând de Cooperativa “Crișul” Ineu, atelierele de tâmplărie particulare, sau cele câteva croitorii, avem tabloul complet al ocupațiilor apătenilor în această perioadă.

Progresul tehnologic, va duce și la o oarecare emancipare a locuitorilor din această perioadă. Merită menționate câteva “premiere” pentru Apateu:

- 1955 – se amenajează la vechiul Cămin Cultural, primul Cinematograf, având ca operator pe Joshka Haz, din Satu – Nou.
- 1961 – Preotul Bancea, deține primul televizor din Apateu, fiind urmat în 1963 de Petricaș (Bocu), Sărac Vasile și Mang Flore (Florea Rașii) în 1964, Todoca Ioan (Coptoriste) în 1965; aproape exclusiv aceștia vor cumpăra televizoare rusești marca “Temn”.
- 1967 – primul proprietar de autoturism din Apateu va fi medicul Nanu Albert, care într-un timp scurt va “schimba” două mașini Trabant și Wartburg. Următorii proprietari vor fi Rus Petru (Onaca) în

1969 – Dacia 1100 și Achim Petru (Petre Simon) în 1971 – Dacia 1100;

- 1971 – se înființează Oficiul Poștal Apateu în fosta Casă a Notarului (Nr. 363 A). trebuie menționat faptul că până la acea dată exista la Apateu o Agenție Poștală, subordonată Oficiului Poștal Cermei (la Primăria veche). În 1971, se instalează prima centrală telefonică având cca. 30 abonați. Primul Diriginte al Poștei Apateu va fi Hornea Flore (Ghilea), factor poștal era Dănilă Teodor (Todorea Sămădăului), iar prima centralistă a fost soția acestuia, Dănilă Elena. În anul 1978 va fi montată o centrală telefonică mai mare, iar 10 ani mai târziu Oficiul Poștal este mutat la parterul blocului de locuințe (nr. 324). În anul 2001 a fost instalată o Centrală Telefonică Automată.

2.2.19. APATEUL DUPĂ REVOLUȚIA DIN 1989

Momentul “Decembrie ‘89” a însemnat descătușarea întregii vieți economice, sociale și politice a țării. Entuziasmul care a cuprins locuitorii satului în acele momente se va mai estompa pe parcurs, deoarece oamenii vor constata că posibilitățile largi pe care le aveau la îndemână, nu sunt ușor realizabile din varii motive: lipsa capitalului, a cunoștințelor necesare pentru a pune în practică planurile și speranțele pe care și le-au făcut.

Astfel că cei mai mulți dintre apăteni vor pune accent pe vechea îndeletnicire, aceea de a cultiva boia (ardei boia). Acest lucru va fi favorizat de faptul că în 1990, vor primi loturi de 0,50 ha teren, această acțiune fiind și ultima pe care o va “derula” vechiul CAP, iar în 1991 Legea 18 (a Fondului Funciar) va permite restituirea pământurilor aduse în CAP. Suprafețele

cultivate cu ardei pentru boia, cresc de câteva ori, astfel că se produce inevitabilul, supraproducție de boia. În perioada 1991 – iulie 1993, prețul acestui produs stagnează la 400 – 500 lei/kg, în condițiile în care inflația crește spectaculos, iar marca germană (monedă de referință în acea perioadă) va crește pe piața neagră de la 80 lei (septembrie ‘91) la 500 lei (iunie ‘93), pentru ca în toamna anului 1993 să ajungă la 900 – 1000 lei. Din august ‘93, prețul șa boia va crește constant astfel că în octombrie ‘93 va ajunge la 1000 lei/kg, în decembrie ‘93 la 2000 lei/kg, pentru ca în primăvara anului 1994 să “urce” la 3000 lei/kg.

Revenind la perioada ce a urmat Revoluției din “Decembrie ‘89”, să consemnăm intrarea în vigoare a Decretului – Lege nr. 54 din februarie 1990, care va permite inițierea primelor afaceri. Legea 31/1990 – privind constituirea societăților comerciale), va întregi cadrul necesar demarării liberei inițiative. Tineri cu spirit antreprenorial, vor constitui primele asociații familiare (A.F.), și Societăți cu răspundere limitată (S.R.L.). Enumerăm primele organizații de afaceri constituite la Apateu: S.C. Rio S.R.L.; S.C. Manucs S.R.L.; A.F. Piroș și Bota; A.F. Mișca, etc..

Toți acești întreprinzători vor demara afacerile în 1991, abordând domenii diferite de activitate (alimentație publică, achiziții boia, service-reparații auto, tinichigerie, croitorie).

Pe parcursul anului 1991, CAP – ul intră într-un proces de lichidare, activele pe care le deținea (clădiri, utilaje, animale) sunt vândute la licitație. Tradiționaliști și conservatori, apătenii vor revendica vechile pământuri, la care aveau dreptul, tot pe vechile amplasamente. Potrivite Legii 18, tinerii aveau dreptul la 0,50 ha teren arabil, dar numărul mare de solicitanți, peste 700, (din acest punct de vedere Apateul se situa pe locul I la nivel de județ), va obliga comisia de fond funciar să facă o triere a

solicitanților, în final acordând doar 0,22 ha, în limita suprafețelor disponibile.

În toamna anului 1990, administrația locală va reînsămânța parcelele cu pășune în zona "Nadă - Conac", "Savu", "Cosmești", desțelenite după 1975.

În toată această perioadă cooperarea de consum, va funcționa normal, până în perioada 1996 - 1998, când va începe declinul, fapt datorat mai multor factori: inflație, concurență, etc.

Imediat după Revoluție, mulți apăteni vor practica acel tip de comerț cunoscut ca "micul trafic", destinațiile fiind orașe din Serbia (Novi Sad, Pancevo) sau Ungaria (Gyula, Bekescsaba, Szeged, Bekes). Tot în această perioadă va începe fenomenul migrației în străinătate, cu scopul de a muncii în schimbul unor câștiguri mult mai substanțiale decât "acasă".

Primii vor pleca în Austria (frații Tâmplaru, Beni Marin și Dorel, Nelu Ricii) și în Spania (Nelu Blidar- Smărdu), pentru ca după anul 2000 fenomenul să se amplifice prin plecarea în Spania, Italia, Germania, Franța, a peste 250 de persoane (10 % din populația localității).

După 1996, cultura de boia va înregistra un regres continuu, fapt datorat consumului în scădere, dar și concurenței venite de pe alte piețe (Spania, Grecia, Ungaria, Israel). Apătenii vor compensa lipsa veniturilor din boia, cu o îndeletnicire care va aduce în perioada 1996 - 2004, câștiguri substanțiale: creșterea vițelilor pentru export, afacere ținută în viața și datorită omului de afaceri italian Marco Antonio, care va achiziționa din zonă în această perioadă mii de capete.

Inventivi, apătenii, vor deschide noi afaceri: A.F. Malița (brutărie), A.F. Ella Pan (brutărie și magazin), A.F. Larisa (bar), A.F. Lalely (magazin), S.C. Asensi S.R.L. (magazin, bar, brutărie), S.C. Șpiru S.R.L. (magazin, depozit materiale de construcții, preambalare condimente), P.F. Tăutan (presă ulei,

croitorie), S.C. Veritas Plus (distribuție carburanți, S.C. Dana S.R.L. (magazin), S.C. Fascion Impex (magazin).

În ultimi ani se va dezvolta mult sectorul legumicol. S-au construit numeroase sere și solarii, iar sute de hectare de teren arabil de calitate mai bună vor fi destinate unor culturi ca: vinete, ardei gras, varză, conopidă, roșii, ceapă. Această nouă orientare va determina efectuarea unor investiții în construcția solarilor, sisteme de irigații, foraj pompe, mijloace de transport.

În toți acești ani Administrațiile Locale care s-au succedat după 1990, au încercat să facă diverse investiții care să crească condițiile de trai ale locuitorilor, să îmbunătățească aspectul edilitar - urbanistic al comunei, în limitele disponibilităților avute: drumurile comunale, rețeaua și uzina de apă, primăria nouă, blocul de locuințe, parcurile din zona centrală, baza sportivă, sistemul public de iluminat stradal, renovarea clădirilor publice. Acestea toate sunt realizări notabile care însă trebuie să se constituie într-un preambul la o dezvoltare mult mai amplă așteptată de toți locuitorii și care să plaseze Apateul între localitățile dezvoltate, moderne din această zonă.

NOTĂ: Traducerile din cărți și documente scrise în limba maghiară sau germană au fost efectuate cu ajutorul lui ROBERT FODOR și EDITH JUNGWIRTH din Chișineu Criș și a Biroului de Traduceri "Guttman" din Arad.

NOTE

- ¹ *Documente privind istoria României*, seria C – Transilvania, București 1951, vol. I, p. 6.
- ² Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al Localităților din Transilvania*, București 1967, vol I, p. 20.
- ³ *Aradul permanentă în istoria patriei*, lucrare editată de Comitetul Județean Arad și Muzeul Județean Arad, 1978. p. 103 – 131.
- ⁴ Marki Sandor, *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, Arad, vol I (1892), vol II (1895).
- ⁵ Ibidem , p. 222.
- ⁶ Alexandru Roz, Geza Kovacs, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, editura Universității “Vasile Goldiș”, Arad, 1997. p.21.
- ⁷ Marki Sandor, *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, Arad, vol I (1892), vol II (1895). p.224
- ⁸ Ibidem , p. 222.
- ⁹ Ibidem , p. 222.
- ¹⁰ Ibidem , p. 222.
- ¹¹ Ibidem , p. 222.
- ¹² Ibidem , p. 222.
- ¹³ Ibidem , p. 222.
- ¹⁴ *Aradul permanentă în istoria patriei*, lucrare editată de Comitetul Județean Arad și Muzeul Județean Arad, 1978.p. 103 – 131.
- ¹⁵ Alexandru Roz, Geza Kovacs, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, editura Universității “Vasile Goldiș”, Arad, 1997.p.21.
- ¹⁶ Geza Kovacs, *Un document inedit despre Voievodatul din Somoșcheș*, în Ziridava, vol X, Arad 1978.p. 789 – 792.
- ¹⁷ Ibidem , p. 222.
- ¹⁸ Marki Sandor , *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, Arad, vol II (1895), p.158 .
- ¹⁹ Acad. N. N. Constantinescu, *Istoria Economică a României*, Editura Economică, București, 1997.p. 121.
- ²⁰ Geza Kovacs, *Sisteme medievale pentru măsurarea suprafețelor*, în Ziridava, vol. IX, Arad, 1978.p.55 – 67.

- ²¹ Geza Kovacs, *Conscripția satelor arădene la 1828*, în Ziridava, Arad, 1976.p.106
- ²² Gheorghe Ciuhandru, *Românii din Câmpia Aradului*. p.174.
- ²³ *Aradul permanentă în istoria patriei*, lucrare editată de Comitetul Județean Arad și Muzeul Județean Arad, 1978. p.167.
- ²⁴ Chirilă Botas Maria, *Monografia localității Apateu*, lucrare de licență, Universitatea Babeș – Bolyai, Cluj Napoca, 1980.
- ²⁵ Ibidem
- ²⁶ Ibidem
- ²⁷ Marki Sandor , *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, Arad, vol II (1895), p.841 – 843.
- ²⁸ Ibidem , p. 872
- ²⁹ Geza Kovacs, *Ahol dosza es Horea Hadai Jartak*, București, 1976.p.97.
- ³⁰ Marki Sandor, *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, Arad, vol II (1895), p.671.
- ³¹ *Aradul permanentă în istoria patriei*, lucrare editată de Comitetul Județean Arad și Muzeul Județean Arad, 1978.p. 176.
- ³² Geza Kovacs, *Ahol dosza es Horea Hadai Jartak*, București, 1976.p.106 - 107.
- ³³ Marki Sandor, *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, Arad, vol II (1895), p.671.
- ³⁴ *Aradul permanentă în istoria patriei*, lucrare editată de Comitetul Județean Arad și Muzeul Județean Arad, 1978. p.177.
- ³⁵ Ibidem p.175.
- ³⁶ Marki Sandor, *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, Arad, vol II (1895), p.671 .
- ³⁷ Informație primită în anul 1999 de la Rus Ioan, Apateu 451.
- ³⁸ Gheorghe Lanevschi, *Aradul vremurilor de mult apuse 1834 – 1914*, Editura Polis, Cluj Napoca, 2005.p.74.
- ³⁹ Ștefan Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966 p.74.
- ⁴⁰ *Aradul permanentă în istoria patriei*, lucrare editată de Comitetul Județean Arad și Muzeul Județean Arad, 1978.p. 290.
- ⁴¹ Alexandru Roz , Geza Kovacs , *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, editura Universității “Vasile Goldiș”, Arad, 1997.p.211.
- ⁴² Informație primită de la Rus Maria, Apateu 451.
- ⁴³ Alexandru Roz , Geza Kovacs , *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, editura Universității “Vasile Goldiș”, Arad, 1997.p.163 – 164.
- ⁴⁴ Ibidem p.233 - 234

- 45 Ibidem p79
46 Ibidem p 227
47 Ibidem p 237
48 Jenő Gaál, Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos kozgazdasagi leirasa, Arad 1898. p.492.
49 Gyula Somogyi, Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos monographiaja, Arad 1913. p.106
50 Eugen Gluck, Alexandru Roz, *Din istoria mișcării muncitorești arădene 1821 – 1918*, editura Facla, Timișoara 1981. p.161
51 *Aradul permanentă în istoria patriei*, lucrare editată de Comitetul Județean Arad și Muzeul Județean Arad, 1978. p.176.
52 Ibidem p 309
53 Informație primită de la prof. Vlad Nicolae – Cermei.
54 Informație primită de la Rus Flore, Apateu, 354/A
55 Informație primită de la în anul 1989 de la Achim Petru, Apateu, 330
56 *Aradul permanentă în istoria patriei*, lucrare editată de Comitetul Județean Arad și Muzeul Județean Arad, 1978. p.176.
57 Ibidem p 309.
58 Informație luată din Registrele de evidență a proprietății, coli de carte funciară
59 Alexandru Roz, *Aradul în timpul primului război mondial*, în Ziridava, vol. X, Arad 1978. p.373 – 380.
60 Alexandru Roz, Consiliul Național Român Central și gărzile naționale române, Arad, 1978. p.134.
61 Informație primită de la Stana Flore, 91 ani, Apateu, 185.
62 Geza Kovacs, *Conscripția satelor arădene la 1828*, în Ziridava, Arad, 1976. p.278.
63 Alexandru Roz, Lupta țărănime din județul Arad pentru înfăptuirea Reformei Agrare din 1921, Cluj, 1974. p.191 – 198.
64 Informație primită de la Tanca Ioan, Apateu, 34.
65 Conform hărții – schiță, întocmită în iunie 1929. (anexă)
66 Informație primită de la Stana Flore.
67 *Aradul permanentă în istoria patriei*, lucrare editată de Comitetul Județean Arad și Muzeul Județean Arad, 1978.p. 473.
68 Ibidem p.466
69 Informație primită de la Virgil Indricău, Ineu.
70 Informație primită de la Stana Flore
71 Informație primită de la Malița Teodor, Apateu, 368
72 Informație primită de la Stana Flore

- 73 Informație primită de la Stana Flore
74 Informație primită de la Stana Flore
75 Informație primită de la Bota Teodor, Apateu, 181.
76 Informație primită de la Purtan Petru, Apateu, 270.
77 Informație primită de la Stana Flore
78 Informație primită de la Stana Flore
79 Informație primită de la Stana Flore
80 Informație primită de la Stana Flore
81 Informație primită de la Stana Flore
82 Informație primită de la Rus Maria, Apateu, 451.
83 Informație primită în anul 1991, de la Botaș Petru, Apateu, 352
84 Informație primită de la Stana Flore
85 Informație primită de la Stana Flore
86 Chirilă Botaș Maria, *Monografia localității Apateu*, lucrare de licență, Universitatea Babeș – Bolyai, Cluj Napoca, 1980.
87 Ibidem
88 Ibidem
89 Informație primită de la Todoca Teodor, Apateu 523.

2.3. DEMOGRAFIA

2.3.1. EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ

Atestat documentar la 1219, Apateul a existat ca sat, cu siguranță din vremuri mai vechi, fapt dovedit de unele descoperiri care au scos la suprafață cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate, relicve provenind din perioada neoliticului târziu.

Continuitatea populației pe aceste meleaguri în perioadele ce au urmat, epoca bronzului perioada dacilor liberi și în fine perioada ocupației romane sunt lucruri demonstrate de alte descoperiri (obiecte, ceramică, monede romane) găsite în zona situată între Apateu – Satu Nou – Sepreuş. După plecarea romanilor din Dacia, nu avem informații concludente despre populația acestei zone.

În perioada trecerii popoarelor migratoare prin aceste locuri (huni, slavi, avari, gepizi). Populația va fi organizată cu siguranță în comunități care vor dăinui până la venirea ungarilor, fiind apoi subordonate cnejilor și voievozilor din această zonă și beneficiind de o largă autonomie.

La data primei atestări documentare, populația era așezată pe vatra veche a satului, în locul numit Cinicheze, unde se pare există o instituție bisericească catolică. Nu avem date certe din acea perioadă privind numărul locuitorilor sau familiilor dar se poate presupune că nu erau mai mult de 10 – 15 familii¹.

Condițiile grele de viață, precum și unele evenimente istorice, nu au permis un spor al populației, considerabil.

Marea invazie tătară de la 1241 este un exemplu edificator. Istoricul Ștefan Pascu descrie astfel, acest episod

teribil: „trecuți prin foc și sabie, alții duși în robie în Hanatul Hoardei de Aur”. A fost nevoie de o jumătate de secol pentru refacerea țării din punct de vedere demografic și economic². Spre sfârșitul sec. XIII, același istoric estimează la 5,5 locuitori /km², densitatea populației în această parte a Transilvaniei³. Numeroase epidemii și boli vor fi o piedică în calea sporului demografic. Epidemia de ciumă neagră, care a bântuit în anii 1348 – 1349, în toată Europa este un exemplu în acest sens⁴. Primele conscripții ordonate apar în anul 1534⁵, apoi în anii 1561 – 1562 (conscripții dicali), fiind întocmite de Ștefan Foldvary, în calitate de reprezentant imperial⁶.

Populația satului nu va depăși nici în această perioadă 10 -15 familii. Satele care aveau peste 30 de case (familii), vor deține statutul de târg (Oppidum). Pe lângă populația stabilă, se poate presupune existența unor păstori, slugi, eclesiastici, nobili, etc.

La fel cum arătam și în capitolul dedicat mișcării economice, în perioada dominației turcești, informațiile cu privire la Apateu, sunt foarte puține. Putem deduce faptul că numărul locuitorilor a scăzut în această perioadă, fapt datorat, condițiilor de trai și numeroaselor conflicte militare.

O informație certă cu privire la numărul locuitorilor, este oferită de istoricul I. Acsady, conform căreia Apateul are la 1720, 37 de familii⁷.

La 1742, populația scade la 29 familii conform datelor păstrate la arhivele Hofkammer Viena⁸. Acest regres se datorează probabil efectelor epidemiei de ciumă din 1737 – 1740 (vezi cap. Epidemii). Pe tot parcursul sec XVIII, noile autorități de la Viena, atente la inventarierea contribuabililor vor efectua mai multe conscripții. Evoluția ascendentă a populației ne arată o preocupare a autorităților de a redresa sporul demografic.

La 1746, autoritățile vor efectua o nouă conscripție, mult mai completă, în care vor fi înscrși toți capii de familie. Din cele 49 de familii care populau satul, majoritatea aveau nume care sunt și astăzi: Blidar, Mang, Purtan, David, Bota, Zaharie, Bule, Rus, Hornea, Sărac, etc. Vom constata și nume de familie, care astăzi nu mai există la Apateu: Ardelean, Vaszi, Maleszas, Pălincaș, Pantea, Kadar (vezi tabel anexa preluat din cartea lui Gheorghe Ciuhandu – Români din Câmpia Aradului”).

Înmulțind numărul familiilor cu indicele 5, rezultă că satul avea circa 250 locuitori.

În a doua jumătate a sec. XVIII, se constată o ușoară îmbunătățire a nivelului de trai, cauzele fiind dezvoltarea agriculturii, dar și acțiunile prin care statul caută să ocrotească subiectul impozabil, întocmind materiale statistice corespunzătoare care să stea ca bază pentru impozitare.

Astfel au luat naștere la sfârșitul sec. XVIII – și în prima parte a sec XIX, trei mari conscripții statice⁹:

- I. Reglementarea variabilă a Mariei Tereza din anii 1767 – 1774.
- II. Recensământul lui Iosif al II – lea din 1784 – 1785.
- III. Conscripția generală din 1828.

La 1771, populația comunei era de circa 700 de locuitori (145 de familii)¹⁰. În următorii 50 de ani, populația Apateului se dublează. Primul recensământ efectuat după strămutarea satului pe noua vatră, ne indică la 1828 un număr de 309 familii (circa 1500 locuitori)¹¹, iar în anul 1839, populația să ajungă la 1624 locuitori¹². Următoarele decenii, vor aduce o adevărată explozie demografică, astfel că la 1857 avem 2608¹³ locuitori, iar în anul 1869 satul sa treacă pentru prima dată de 3000 persoane (3132 persoane)¹⁴. Patru ani mai târziu, la 1873, din conscripțiile școlare efectuate în dieceza Aradului, rezultă un număr de 3750

locuitori (dintre aceștia 480 sunt copii de vârstă școlară, între 6 – 15 ani)¹⁵.

Dacă cifra avansată este reală, atunci putem spune că la 1873 s-a înregistrat cel mai mare număr de locuitori din istoria satului!

Cauzele ar fi pe lângă creșterea nivelului de trai, vârsta scăzută la căsătorie, un indice al natalității foarte ridicat, lipsa conflictelor militare (cu excepția revoluției de la 1848). În același an, 1873, izbucnește epidemia de holeră (vezi capitolul Epidemii), cu efecte dezastruoase, populația este decimată astfel că în anul 1880 conscripția oficială să constate doar 2521 locuitori¹⁶. Efectele epidemiei de holeră se vor resimți și peste 20 ani, când tinerii născuți în 1873 – 1874, care au supraviețuit vor ajunge la vârsta căsătoriei.

Un alt factor care ar fi putut contribui la această scădere drastică a populației este migrația unor locuitori spre alte locuri, din motive economice. Vitalitatea oamenilor locului va ajuta însă la redresarea indicelui demografic.

În anul 1890 sunt 2862 locuitori pentru ca la 10 ani mai târziu populația satului să se aproprie din nou de 3000 locuitori (2959 la 1900)¹⁷. La 1910, vom constata din nou un ușor regres (2870 locuitori)¹⁸. Această perioadă se caracterizează prin fenomenul migrației din motive economice, inclusiv primele emigrări în America. Să mai facem mențiunea că la 1910 istoricul Gyula Somogyi, ne oferă date referitoare la populația (permanentă sai sezonieră ?), care locuia la cele 3 sălașe din hotarul satului, în total 192 de locuitori.

În eventualitatea că acești locuitori se adaugă celor 2870 locuitori ai satului, avem un total de 3062 locuitori. Făcând o retrospectivă a evoluției demografice începând cu 1819, vom constata o creștere însemnată în intervalul 1819 – 1858, când s-au născut 2480 persoane față de 1623 decedați rezultând o creștere de 857 persoane. În intervalul 1858 – 1892, s-au născut

3082 persoane, dar au decedat 3625 persoane cu un vârf înregistrat în anii 1873 – 1874, fapt datorat epidemiei de holeră din 1873, și foametei din anul 1874. Mișcarea populației înregistrează astfel o descreștere de 541 persoane. În anul 1907 s-au născut 155 persoane, iar în anul 1912, au decedat 176 persoane (!) urmare a unei noi epidemii de vărsat negru¹⁹.

Primul război mondial va fi cauza unui nou regres al populației. Înrautățirea condițiilor de trai, mobilizarea a 235 bărbați pe front, din care circa 90 nu se vor mai întoarce, vor face ca la recensământul din 1922 populația Apateului să fie de numai 2756 de persoane²⁰. De remarcat scăderea bruscă a natalității, astfel că dacă în anul 1914 sunt înregistrate 125 nașteri, în anul 1915 acest indicator coboară la cifra 80, în 1916 (?) și în 1918, 55 de nașteri, pentru ca în anul 1917 numărul celor născuți să fie de doar 45 persoane! Efectele negative ale primului război mondial vor fi însă compensate în perioada interbelică de redresare a natalității, fenomen coroborat cu o scădere a indicelui mortalității.

În perioada 1913 – 1948 s-au născut 3790 persoane și au decedat 1840 persoane, rezultând un spor real pozitiv de 1950 persoane! În anul 1922 s-au născut 155 copii, și au decedat „doar” 90 de persoane²¹.

Acest spor al populației se datorează în mare măsură, îmbunătățirii condițiilor sanitare și ultimelor descoperiri în domeniul medicinei, fapt care va aduce la anihilarea totală sau parțială a unor epidemii și boli.

În anul 1930 populația Apateului va trece din ou de cifra 3000 (3085) pentru ca în anul 1941, să se apropie de valoarea maximă înregistrată în anul 1873 (!), 3733 locuitori (2011 – bărbați și 1722 – femei). În anul următor, 1942 populația satului este de 3700 persoane din care 785 sunt copii²². Numărul mare al copiilor se datorează atât faptului că în perioada interbelică

natalitatea s-a menținut la valori ridicate (între 1920 – 1941 s-au născut în medie 126 de copii / an) cât și reducerii mortalității infantile. În anii celui de-al doilea război mondial, natalitatea va scădea semnificativ, situându-se în jurul cifrei de 60 persoane / an, indice care se menține și în următorii ani, iar mortalitatea va scădea drastic, numărul celor decedați situându-se în jurul cifrei de 60 persoane / an., acest ritm descrescător se va menține până în zilele noastre, fapt datorat indiscutabil dispariției totale sau parțiale a multor boli, și implicit creșterii duratei de viață a populației. După cel de-al doilea război mondial, se va amplifica fenomenul migrației populației din motive economice (vezi capitolul „Mișcarea economică”).

În perioada 1945 – 1960, vom înregistra ultimele valori ridicate ale natalității (în medie 95 de nou – născuți / an), pentru ca în perioada următoare, acest indice să scadă treptat la 61 nou – născuți (1960 – 1970) apoi la 54 nașteri / an în deceniul 1970 – 1980 și la 46 nașteri / an, în deceniul 1980 – 1990. Chiar și în condițiile descreșterii indicelui natalității, în toată perioadă Apateul se va situa pe primele locuri din județ, acest nivel superior fiind posibil, datorită rămânerii în sat a multor tineri, dar și faptului că în anul 1967 a fost emis decretul – lege 770 – privind interzicerea întreruperii sarcinii.

În anul 1966 Apateul are 3050 locuitori, iar în anul 1971 să ajungă la 3200 locuitori, migrația masivă a tinerilor la oraș, va conduce în perioada ce va urma la o scădere treptată a numărului locuitorilor. În anul 1974, satul are 2879 locuitori. Pentru ca trei ani mai târziu să ajungă la 2719 locuitori, valoare care se va menține până în anii 1990²³.

În această perioadă sporul real al populației va fi pozitiv până în anul 1997, după care se înregistrează primele valori negative din ultima sută de ani! Astfel că în perioada 1997 – 2005, s-au născut 216 persoane dar au decedat 268 persoane, rezultând un spor real negativ de 52 persoane²⁴.

În anul 1992 populația localității ajunge la 2650 persoane pentru ca în anul 2000 să scadă la 2424 persoane²⁵. Acest fenomen îngrijorător, este amplificat și de plecările masive în străinătate (Spania, Italia, Austria), migrația economică fiind un fenomen specific la nivelul întregii țări.

Evoluția populației localității Apatou

Perioada / anul	Număr locuitori
Sec. XIII - XVII	50 - 80 *
1720	180 **
1746	250 **
1771	700 **
1828	1500 **
1839	1624
1857	2608
1869	3132
1873	3750
1880	2521
1890	2852
1900	2959
1910	2870
1922	2756
1930	3085
1941	3733
1955	3100
1966	3050
1971	3202
1974	2879
1977	2719
1992	2650
2000	2424

* cifre estimative

** recensămintele au înregistrat doar numărul familiilor (număr familii x 5)

2.3.2. VÂRSTA LA CĂSĂTORIE

Secole la rând căsătoria nu a fost doar o necesitate socială sau psihologică, ci poate cel mai important, o necesitate economică²⁶.

A trăi singur în lumea rurală era foarte dificil, iar după unele studii, celibatul abia dacă atingea 4% din totalul populației.

Vârsta la căsătorie era foarte scăzută, existând cazuri când băieții aveau 16 ani, iar fetele 12 ani. Acest lucru era posibil și pentru că tinerii căsătoriți locuiau împreună cu părinții, existând situații când în aceeași casă locuiau și trei frați căsătoriți, nefiind astfel obligați să înceapă o existență pe cont propriu.

După anul 1700, în cazul băieților căsătoria la o vârstă fragedă se explică și prin faptul că astfel puteau evita recrutarea în Armata Imperială.

De-a lungul timpului vârsta minimă la căsătorie va sta în atenția autorităților bisericești, iar cu timpul și a celor laice.

Astfel de reglementări vor fi "Îndreptarea Legii" din 1652, care la Glava 230 preciza: "...și nevârstă se cheamă când nu este bărbatul de 14 ani și muierea de 12, ci mai puțin".

De asemenea Biserica a vegheat și la respectarea altor standarde morale stabilite de comunitățile umane, astfel la Glava 198 se arată: "se vedem de va fi bine cum se cade, să nu fie bărbatul de 50 de ani și muierea de 12 ani, s-au muierea de 50 ani și bărbatul de 20 ani".

Aproape 2 secole mai târziu, la 1853, Codul Civil General reglementa problema vârstei minime la căsătorie aceasta fiind de 14 ani la băieți și de 12 ani la fete, dar se sugera în Cod, că vârsta potrivită ar fi de 18 ani la băieți și 15 - 16 ani la fete.

Căsătoriile la o vârstă foarte scăzută erau posibile în acea perioadă și pentru că băieții aveau posibilitatea să-și răscumpere serviciul militar contra sumei de 1 200 florini²⁷.

Fenomenul căsătoriei la vârste scăzute va continua și pe parcursul secolului al – XX –lea. După anul 1960, se va diminua datorită faptului că multe fete își vor continua studiile după absolvirea clasei a – VIII – a. În anii 1970 – 1980, se mai puteau “constata” căsătorii în care fetele aveau 15 ani, iar băieții făceau acest pas la 18 – 19 ani, înainte de satisfacerea stagiului militar obligatoriu.

Cu cât societatea a evoluat pe calea progresului economic, cu atât vârsta la căsătorie a crescut, la fel și toleranța față de divorțuri sau alte raporturi matrimoniale, fapt ce semnifică schimbări în mentalitățile colective.

2.3.3. LOCUITORI DE ALTE NAȚIONALITĂȚI

Apateul a fost și a rămas un sat românești multe din scrierile, conșcripțiile sau monografiile care au făcut referire la Apateu, au subliniat acest lucru.

Sugestiv în acest sens poate fi și monografia județului scrisă de istoricul Gyula Somogyi la 1913, unde satul apare cu denumirea de “Olahapati”, adică, “Apateul Românesc”.

Și totuși în vatra satului au locuit și desfășurat diverse activități economice locuitori de etnie maghiară, izraelită (evrei), romi sau chiar germani sau slovaci.

MAGHIARI

Din capitolul “mișcarea Economică” avem informații cu referire la numeroși proprietari nobili, încă din sec. al – XIV – lea.

Vom face referire doar la cei care au locuit sau deținut proprietăți din sec. al – XIX – lea.

La nr. 446, avem la anul 1895 proprietar pe Angelina Rosza, care deținea o moară de făină, pentru ca în anul 1909 să vândă afacerea familiei Nehez Istvan cu soția Terezia Novak și cele două fiice Margareta și Viola. Aceștia vor locui la adresa mai sus menționată până în anul 1941.

La nr. 325, locuia la 1893, familia meșteșugarului Kellner Vilmoș, pentru ca în anul 1907, proprietar să fie rotarul Uivaroși Imre cu soția Maria Szollosi. Aceștia vor locui la apateu până în anul 1920, când vor vinde proprietatea lui Marton Adamecz.

Alți meseriași maghiari care vor locui la apateu în perioada interbelică sunt: Huniady Mihaly (nr. 386) și Peter Kovacs (nr. 382).

Trebuie să facem precizarea că până la 1919, notarii de la Primărie erau exclusiv maghiari (ultimul fiind Horvath) și că în apateu, pe amplasamentul școlii noi, funcționa Școala de Stat, cu predare în limba maghiară, ultimul dascăl – director fiind Geza Bokoy, care va rămâne la Apateu și după anul 1920.

Din Foile de proprietate studiate (1880 – 1930) vom găsi și numeroși proprietari de pământ în extravilan care cu siguranță aveau domiciliul în satele vecine Vânători (Vădas) și Satu Nou, dar vor investi în pământ de calitate din hotarul Apateului: Ludovic Andrassy, Gaspar Anodi, Ștefan Budasitz, Andrei Gyenge, Iosif Koteles, Vincze Benczik, Demeter Bossas, Iosif Bajnoczi, Anton Balogh, Albert Mihaly, Iosif Meszer, Ioan Liptak, Istvan Nagyhazi, Ludovic Kovacs²⁸.

Registrele de decese de la Primărie ne oferă informații cu privire la etnici maghiari, care au locuit în vatra satului, fiind înmormântați după deces în cele două cimitire ale satului: în cimitirul vechi (1898 – 1912) – Csaszar Ferencz, Bokoy Margit

(soția directorului de școlii de stat), Kellner Vilmoș, Sandor Pal, Varga Ilona, Herman Iuliana, Huszka Andras; în cimitirul actual al satului (1912 – 1921) - Ujvaroși Imre, Istvan Nehez, Szilagyî Sandor (ceangău reformat), Kelemen Jozsef.

În ultima perioadă, vom găsi puțini cetățeni de etnie maghiară (3 – 4 la număr) veniți la Apateu, datorită căsătoriilor încheiate cu localnici.

EVREI

Primele informații despre populația evreiască în zona noastră le avem după 1550, când odată cu venirea turcilor, există indicii că ar fi sosit și câțiva evrei bogați de origine sefardă (spaniolă)²⁹.

Alți evrei ajung în părțile noastre datorită expulzărilor care au avut loc la Viena în perioada 1670 – 1740³⁰, apoi datorită ofensivei rusești din Galiția (Ucraina), la 1789 – 1791 și 1806 – 1812.

După anul 1820, autoritățile impun mai multe restricții datorită aflului mare de evrei, dar imigrările ilegale vor fi încurajate și de moșierii feudali locali, care doreau intensificarea comerțului.

Este foarte posibil ca în această perioadă să apară primii evrei la Apateu, atrași de numărul relativ mare al locuitorilor satului (1500 la 1828). În anul 1842 se promulgă legea, care dă dreptul evreilor să cumpere case³¹.

În anul 1858, conform ziarului arădean “Aradi utosito naptar”, practic nu există sat din județul Arad, fără cel puțin un comerciant evreu³². Din această perioadă avem primele informații privind prezența evreilor la Apateu.

La 1863 la nr. 325, unde astăzi sunt construite cele două blocuri de locuințe, era proprietar familia Adler (Adler Moricz).

La 1872 apare pe coala de proprietate și soția acestuia Schneiber Hanni, iar 5 ani mai târziu sunt înscrise ca proprietari și fiicele acestora Adler Eleonora și Terezia.

La 1874 o parte din proprietate este trecută pe numele unei alte membre a familiei, Adler Groszne Josefa.

În anul 1906 proprietar devine ginerele familiei Adler, Fischer Antal, pentru ca peste un deceniu, la 1916, casa să figureze pe numele lui Adler Andor. În luna ianuarie 1919, familia Adler, vinde imobilul lui Ambrozie Leucuța (Siluț).

La casa nr. 304, va locui la 1863 un alt comerciant evreu, Rauch Bertrat Apasi. Un urmaș al acestuia Rauch Ignacz (Nați) figurează ca proprietar la nr. 304, în anul 1912, pentru ca în 1913 să cumpere casa de la nr. 387. În anul 1937, fiul acestuia Rauch alexandru, cumpără casa de la nr. 376 (azi Floarea Vais). Un alt membru al familiei Rauch, va face comerț, printr-o prăvălie deschisă la nr. 405 (Paly Rauch), familia cumpărând acest imobil de la evreica terezia Valkan, care la rândul ei a cumpărat casa în anul 1892, de la familia de evrei Vermeș Edene.

Familia Rauch, vor fi ultimi evrei care părăsesc Apateul (după 1948), iar Ignacz Rauch, va fi singurul evreu înmormântat în cimitirul ortodox actual al satului (placa funerară cu inscripția numelui fiind vizibilă și astăzi).

O altă familie de evrei care și-a făcut simțită prezența la Apateu, își va deschide o prăvălie la nr. 364 (azi primăria nouă), Ney Solomon și Ney Aron, fiind primii membri ai unei familii numeroase care au ajuns aici în anul 1896.

La 1906, după decesul lui Solomon, proprietar devine văduva acestuia Betty Blesser, împreună cu fiica lor Ney Morne.

În anul 1914 are loc o acțiune de partagiu, “datorită” căreia aflăm numele celorlalți membri ai familiei care erau la

Apateu: Ney Albinka, Schubert Belane (devine noul proprietar), Jozsef Sandor, Erno, Imre, Gyula, Weiz, Ida, Samuel și Adolf.

Dintre aceștia se remarcă Adolf Ney (Dolfi), care va deține la Apateu 3 case la nr. 261, unde avea și prăvălie, în perioada 1916–1919, la nr. 149 și la nr. 645.

Adolf Ney, va fi ultimul membru al familiei care va pleca din Apateu (după 1922), și este reținut de bătrânii satului ca “evreul Dolfi, care schimba bani vechi (coroane, creițari) cu bani noi (lei)”. Acest lucru fiind posibil numai după Unire, odată cu încorporarea acestor ținuturi în noul Stat român.

Înainte de primul război mondial au mai locuit la apateu, perioade scurte următorii evrei: Weinstein Gaspar (nr. 526) – 1900 – 1903; Gyula Iritz (nr. 442) – 1916; Nicholson Gephyar, cu domiciliul neprecizat, proprietar de pământ în extravilan, la 1913; Kosponi Tertilian, deține casa cu prăvălie la nr. 365, în perioada 1919 – 1921.

Din registrele de decese studiate, vom afla patru evrei decedați și înmormântați în cimitirul vechi al satului (pe fostul amplasament al CAP – ului: Vermeș Hacker Amalia (nr. 405) – decedat 1899; Guttmann Herman (Nr. 526) – decedat 1899; Weinstein Gaspar (Nr. 526) – decedat 1903; Fischer Antalne (născută Adler Josefa – nr. 324) – decedată în 1909.

După primul război mondial, cel mai cunoscut evreu va fi Armin Rosenberg, sosit la Apateu în jurul anului 1915 împreună cu părinții “Șamu și Loti” va cumpăra în 1921, casa de la nr. 365. În 1927 cedează ½ din proprietate soției, Gizelle Reich, cu care avea doi copii, Ladislau și Evi³³. Familia Rosenberg, pleacă din Apateu în 1938, la Oradea, și va avea în final un sfârșit tragic, ambii sosi (Armin și Gizella) fiind împușcați la Salonta de trupele germane, staționate în zonă.

Evreii din Apateu, aveau cele mai apropiate sinagogi (case de rugăciune) în zonă la Cermei, Salonta și Chișineu Criș.

Beneficiau de o natalitate crescută (18,43%) și o durată medie de viață mai lungă, datorită condițiilor sanitare superioare, impuse de ritualurile iudaice³⁴.

În anii 1930, singurul medic din zonă era un evreu Gheorghe Hirsch (la Vădas).

Sfârșitul comunităților evreiești va veni odată cu apariția Decretului – Lege 2650 din august 1940, care printre altele prevedea: “evreii nu au dreptul să aibă și să dobândească proprietăți rurale în România” și “evreii nu au dreptul să practice comerțul în comunele rurale”.

În iunie 1941, potrivit unui ordin al lui Antonescu, toți evreii de la sate sunt expulzați în capitala de județ.

GERMANI

Din informațiile pe care le deținem nu avem cunoștințe despre stabilirea în sat a unor etnici germani. În schimb, studiind mișcarea proprietății la pământurile din extravilan, am descoperit numeroși proprietari de etnie germană, care dețineau pământ în hotarul Apateului (în perioada 1890 – 1930), toți aceștia provenind cu siguranță din satele Vădas și Satu Nou, aceștia sunt: Andreas Britting, Iosif Braun. Adam Braun, Iosif Bier, Peter Dorner, Adam Gruber, Paul Grummer, Ioan Koch, Alexander și Wendell Kruszlits, Iacob Killian, Johann Konig, Terezia Krausz, Carol Schenk. De asemenea întâlnim și doi SLOVACI, pe Matei Kovalcsik și Pavel Pilinszki.

RROMI (ȚIGANI)

În istoria județului nostru sunt menționați pentru prima oară, din sec. al XV – lea, când primesc de la regele Ungariei,

Sigismund, la 1423 dreptul de a migra liber prin țară³⁵. Puțini la număr în primele secole, erau fără excepție nomazi.

Conscripția de la 1746, a recensat pe tot cuprinsul Districtului Zărand, doar 81 familii, acestea dețineau, 2 boi, 2 vaci, 69 cai, 5 mânji, 27 porci. Nu se precizează localitatea unde au fost "conscriși". Între ei erau 79 "opificii" – unități de impozit cu titlul de meșteșugari. Singura comunitate stabilă (zingani stabiles) era la Șimand. Conscripția mai sus amintită, nu nominalizează nici un țigan la Apateu.

Primele informații certe despre prezența acestora la apateu, le avem după 1850, când se vor așeza la marginea satului în zona Topiță, pe locuri joase, neocupate, aceste poziții intravilan, fiind după 1825 în proprietatea Domeniului Dietrich – Szulkowski.

În cartea funciară, primele mențiuni le avem, făcând referire la două femei "Czigany Floare și Mărie"! Iar din registrele de decese la Primăriei, în perioada 1900 – 1921, vom alfa numele altor țigani din Apateu: Covaci Janosne, Lingurar, Raț, Grec, Leuca, Henț, Păcurar, Crâșmărița – Cărpaci, Ciurar, Mașcaș.

Următoarele informații provin de la 1930, când avem primii proprietari de pământ în extravilan, fapt rezultat mai mult ca sigur datorită aplicării Reformei Agrare. Faptul că sunt înscrise 4 persoane – Nicola, Angel, Covaci, Cose – înseamnă că aceștia au primit pământ în calitate de urmași al părinților care au căzut pe front în timpul primului război mondial.

Puțini la număr și în perioada interbelică, se vor ocupa cu meserii specifice lor, confecționând: căldări, sfărmători de porumb, sfredel pentru dulgherit, câteva familii produceau în zonă "teglărie" (văiugă și cărămidă).

Evident nu puteau lipsi dintre ei, câțiva muzicanți, cei mai renumiți fiind Bumbu, Hozu și Tonița³⁶.

Femeile "țigănci", practicaau fără excepție cerșitul. Durata de viață era scăzută, datorită condițiilor igienico – sanitare, precare, cât și regimului alimentar sărac.

După cel de-al doilea război mondial, treptat se va produce o ușoară emancipare a acestora, își vor trimite copiii la școală, unii vor munci în echipele de lucru, la construcții, la CAP – ul din sat, dar nu vor abandona vechea îndeletnicire de muzicanți.

FAMILIA DE ȚIGANI

În anii 1970 – 1980, vor face cunoscut Apateul alături de formația de dansuri, în toată țara, cei mai cunoscuți fiind: Ciocoi, Menu și Ghiță.

Merită remarcat faptul că țiganii din Apatcu au avut în totdeauna un comportament deosebit, fiind oameni pașnici, integrându-se fără excepție în viața comunității.

După 1990, vor emigra masiv în Franța, Anglia, Irlanda și chiar în Argentina. Mulți dintre ei își vor cumpăra mașini sau vor construi case impunătoare, trezind admirația comunității.

Conform ultimului recensământ (2002), avem la Apatcu peste 130 de etnici romei.

2.3.4. EPIDEMII – BOLI

Secole la rând, epidemiile au constituit cel mai periculos și mai înspăimântător flagel întrucât au provocat cele mai mari ravagii în rândul populației. Cauzele apariției și răspândirii epidemiilor erau în general nivelul scăzut al vieții, precum și cunoștințele medicale reduse.

Cele mai dezastruoase prin efectul lor au fost ciurma, variola, holera și tifosul.

CIUMA: a fost prezentă în formele cele mai grave, în aceste locuri, în anii 1348 (cunoscută ca epidemia de moarte neagră), 1585 – 1586, 1717 – 1720, 1737 – 1740 și 1743³⁷.

TIFOSUL: prezent în zona noastră datorită unor întinderi mlăștinoase³⁸.

HOLERA: boală apărută în sec. al – XIX -lea, se poate spune, că a luat ca efect demografic și psihologic, locul ciurmei³⁹.

Prezența ei s-a făcut prima dată în anul 1831, apoi la 1836, culminând apoi cu marea epidemie din 1873.

Despre acest moment teribil, oamenii în vârstă își aduc aminte din povestirile bunicilor, că în momentul de vârf (lunile iulie – august 1873), erau familii care au pierdut în câteva zile 3

– 4 membri și că preotul din sat oficia slujbele de înmormântare direct la cimitir, fiind zile în care erau câte 4 – 5 procesiuni. Epidemia s-a declanșat la 20 mai 1873 și se va atenua în lunile septembrie – octombrie, odată cu răcirea vremii.

Nu avem date exacte despre numărul celor decedați din cauza holerei, dar putem estima numărul acestora în perioada mai – octombrie la 250 – 300 persoane. În urma acestui flagel, multe case din Apatcu au rămas pustii.

Boala va putea fi tratată după anul 1883, când marele savant Koch, va descoperii vibriionul holeric.

VĂRSAT NEGRU: în anul 1912, la Apatcu vor deceda 194 persoane, dintre aceștia mulți vor pieri din cauza acestei boli, cei mai afectați fiind copiii. Pentru stăvilirea bolii, la școala veche (la Deju), va fi organizat un centru de carantină⁴⁰.

Toate aceste epidemii au fost posibile datorită condițiilor grele de viață și asistenței medicale precare.

În a doua jumătate a sec. al – XIX -lea, în Comitatul Arad, unui medic îi reveneau în medie 7386 pacienți, iar unei moașe un număr de 2306 pacienți. Exista o farmacie la 9848 locuitori⁴¹. În zona noastră, au existat în diferite perioade medici la Cermei, Vădas și Talpoș.

Singurul spital din zonă a fost inaugurat după 1855 la Ineu.

BOLI. DENUMIRI ARHAICE

Pe lângă statistica oficială întocmită la Primărie, registrele parohiale de stare civilă, conduse de preoții parohi, ne oferă o varietate mare de cauze ale deceselor.

Parcursirea acestor denumiri ne oferă informații referitoare la stadiul progreselor din domeniul medicinei, precum și cunoștințele pe care le aveau în acest domeniu preoții. Considerăm interesantă enumerarea acestora convinși fiind că

oamenii în vârstă își vor aduce aminte de, denumirile populare ale unor boli frecvente în acei ani:

- "de Hectică" = TBC pulmonar
- "de Slăbire" = Slăbiciune
- "Aprindere de plămâni" = Pneumonie
- "Aprindere de mațe" = Enterocolită
- "Aprindere de creier" = Meningită
- "de Bătrânețe" = Senilitate
- "Apoplexie" = Accident vaso – cerebral
- "de Apă – Hidropia" = Edeme
- "De vărsat" = Pojar
- "Scursoare" = Leucoree
- "de clătinarea minții" = Demență
- "Aprinderea gâtului" = Amigdalită
- "Boală de inimă" = Cardiopatie ischemică
- "Ars în mușlicu" = Arsuri provocate de mâncarea fiartă pentru animale
- "Orbanțiu" = Lupus eritematos
- "Slab din naștere" = Distrofie
- "de Sgaibă" = Furuncul
- "de Gută, de junghi, de lungoare".
- "de Aprinderea Sângelui" = Leucemie
- "de Tremurare" = Parkinson
- "de Uscarea Maiului" = Ficatului
- "Scurgere de sânge" = Hemoragie
- "Boală de Maiu" = Hepatită
- "Sgârțiu de mațe" = Colică abdominală
- "de Încuietură" = Constipație
- "de Nădușială" = Insuficiență respiratorie
- "de Zaporu" = Pojar
- "de Bubă" = Antrax
- "Gălbenare" = Icter

- "de Frasu" = Epilepsie
- "de Friguri" = Malarie⁴².

FOAMETEA

Una din cele mai cumplite calamități ce a apăsas asupra vieții oamenilor, veacuri la rând a fost prezentă și în această parte de nenumărate ori. Cauzele au fost numeroase, Războaie, Tehnica rudimentară, invazii de lăcuste și mai ales anomalii climatice.

Primele date oficiale reprezentând aceste fenomen, în Transilvania, sunt din anii 1534, 1535, 1536, 1553, 1578, 1586, 1600, 1604, 1771⁴³.

În anul 1749, recolta a fost distrusă în întregime de invazia unui nor uriaș de lăcuste, venit din partea Ineului, peste apateu, Salonta, până la Oradea⁴⁴.

În anul 1795, mulți locuitori din Crișana, au mers după grâne în partea Clujului⁴⁵.

La 1821 o furtună de grindină cât nuca a provocat mari daune în toată Crișana⁴⁶. În anul 1814, condițiile climatice nefavorabile au provocat creșterea alarmantă a prețurilor, mulți oameni murind de foame, sau fugind pur și simplu în Banat⁴⁷.

Pentru a supraviețui, oamenii s-au hrănit cu mălai din urzici, ferigă, tulei sau coceni de porumb.

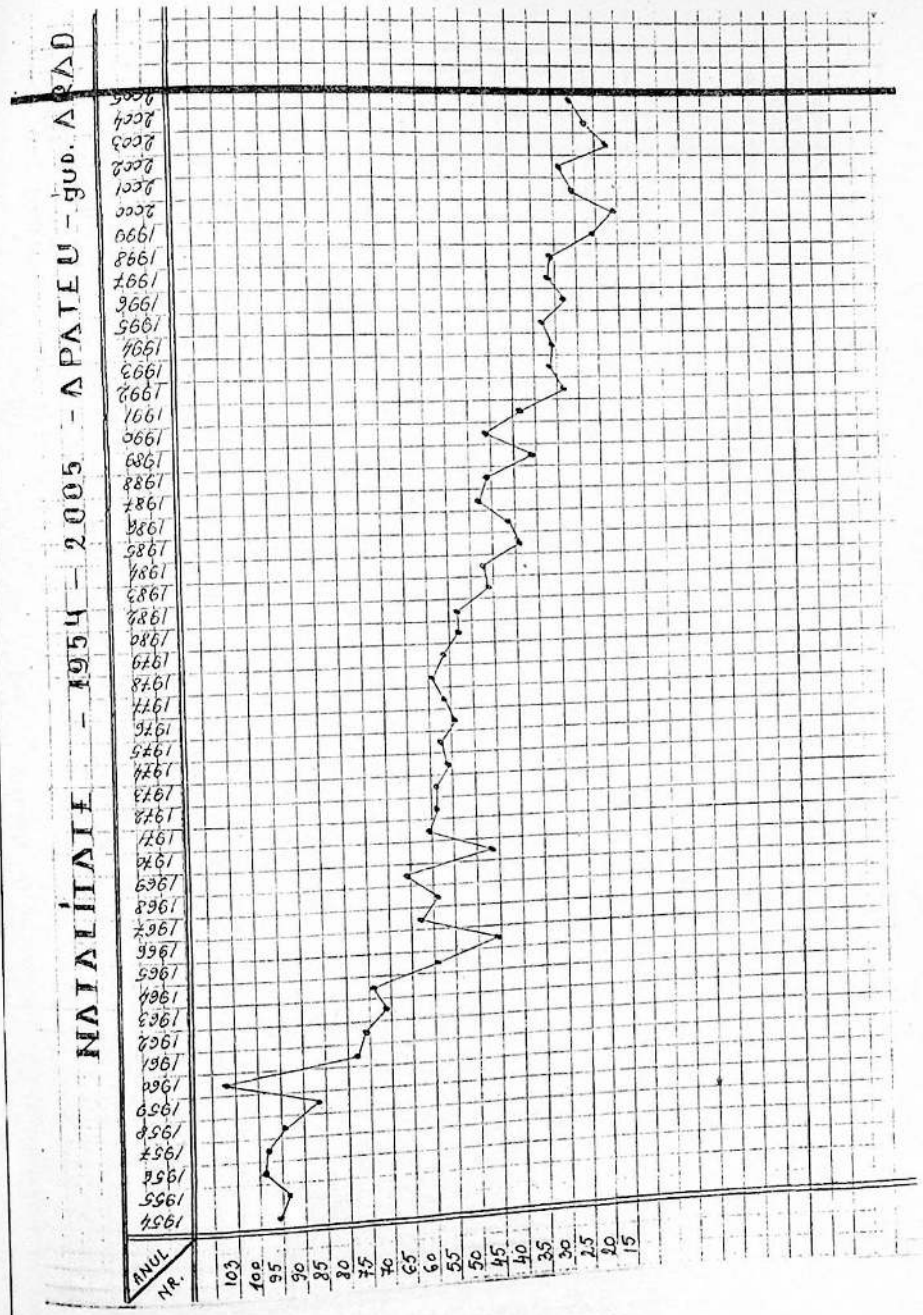
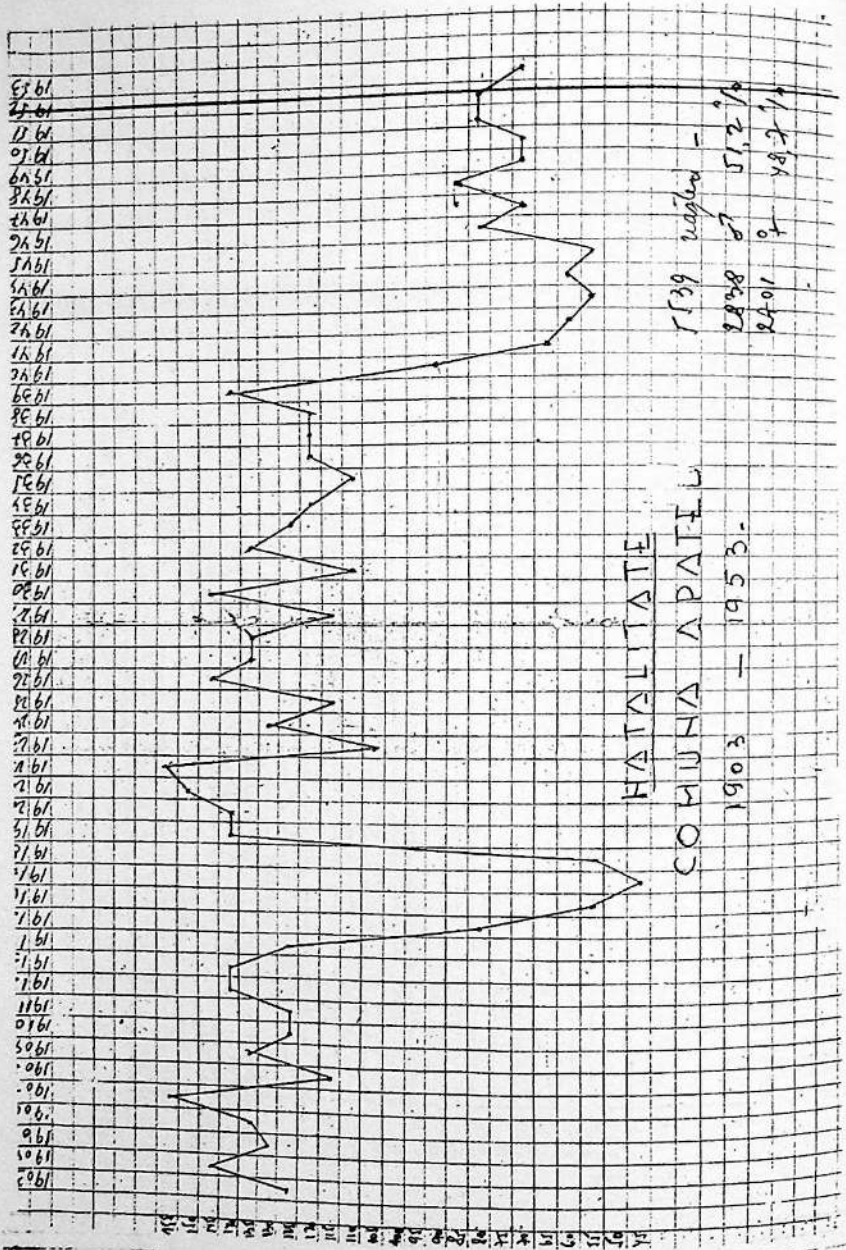
O amploare mai mică a avut acest fenomen în părțile noastre în anii 1847 și 1874⁴⁸.

EPIZOOTIILE

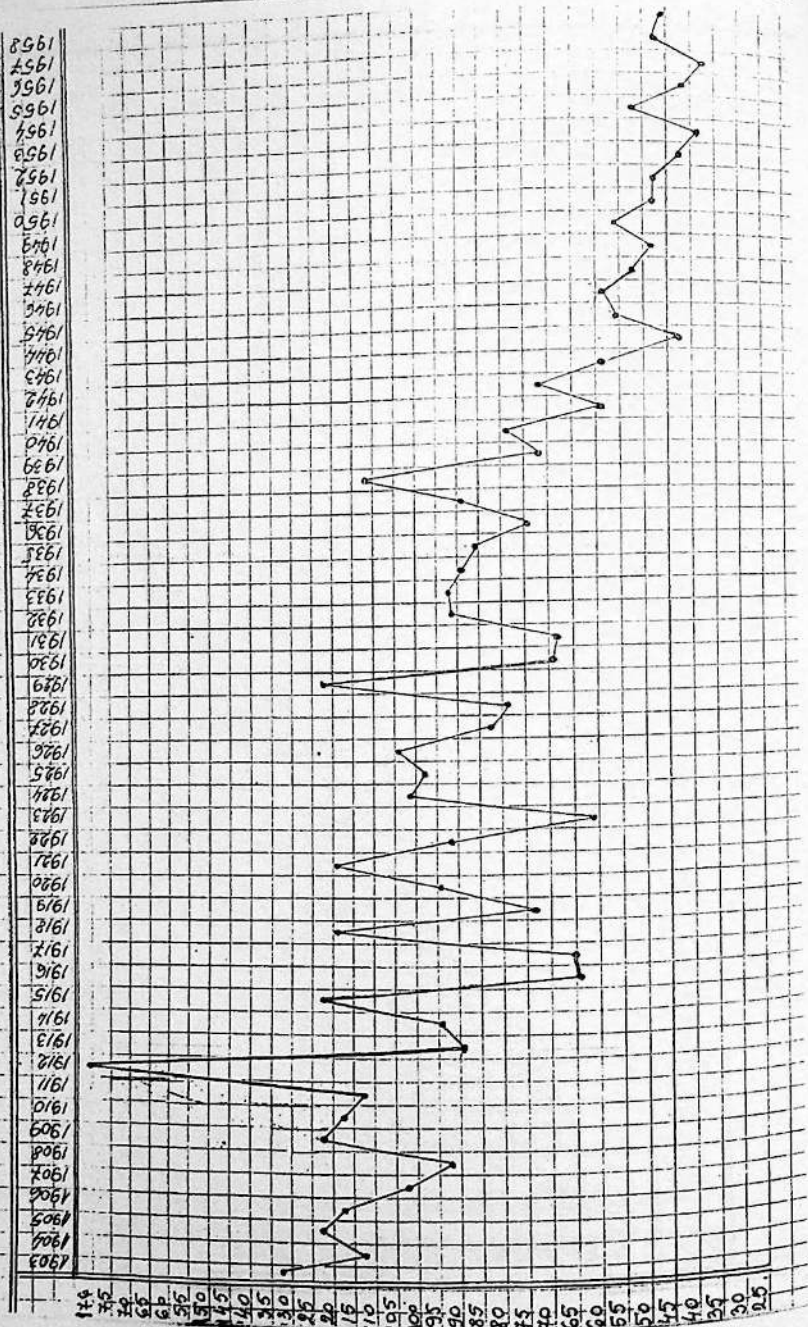
Numeroase boli, molime proprii animalelor au provocat reducerea sau chiar dispariția șeptelului de animale, în primul rând al vitelor, cabalinelor, ovinelor și porcinelor, îngreunând

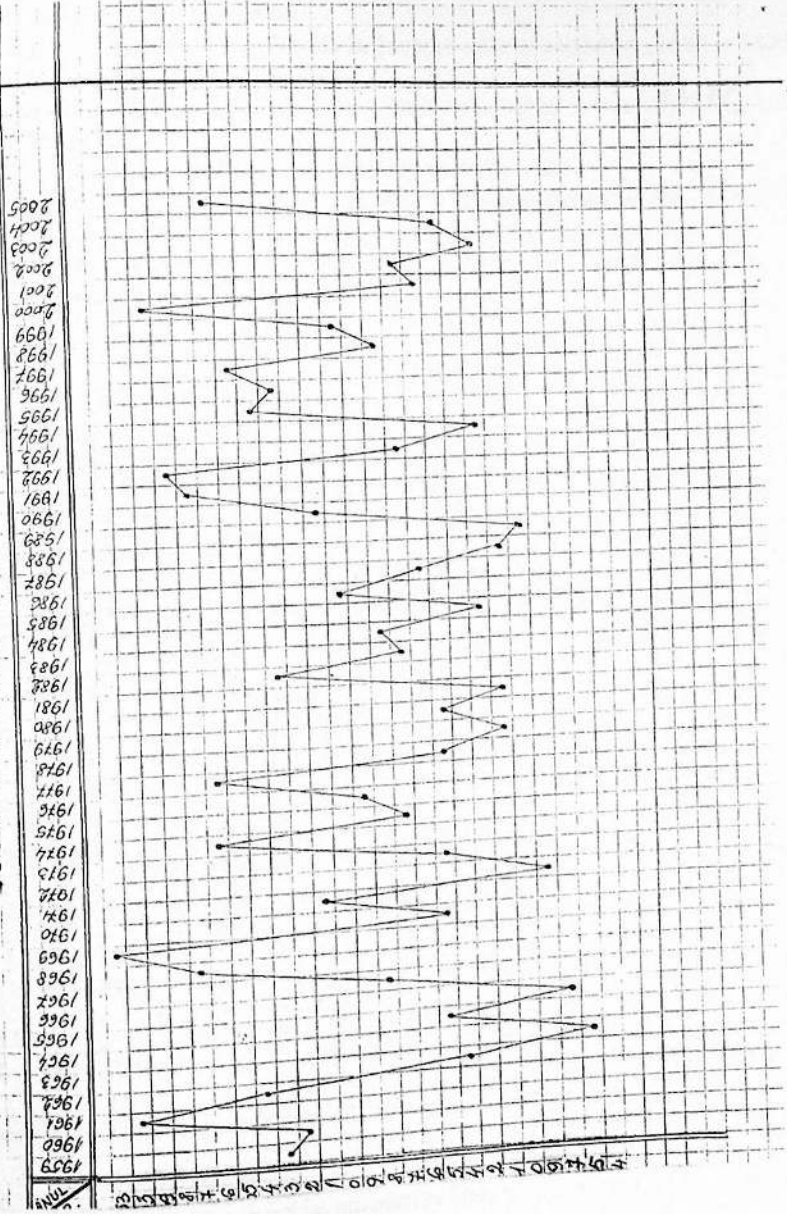

MORTALITATE - 1903 - 1958 - APATEU - JUO. ARAD.

MORTALITATE - 1959 - 2005 - APATEU - JUO. ARAD.

NOTE

- 1 *** Muzeul Județean Arad, extras din Ziridava XI, Arad, 1979.
- 2 Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol II, Cluj Napoca, 1979,p.331
- 3 Ibidem p 334.
- 4 Ibidem p.336
- 5 Corneliu Pădureanu, Populația Comitatului Arad în secolul XIX, Arad, 2003.p. 85.
- 6 Geza Kovacs, Conscripțiile medievale arădene din secolele XVI – XVII, în Catedra – Culegere de studii, Arad, 1977 p. 161 – 170.
- 7 Alexandru Roz, Geza Kovacs, Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, Arad, 1997.p .21.
- 8 Ibidem p. 22
- 9 Geza Kovacs, Conscripțiile medievale arădene din secolele XVI – XVII, în Catedra – Culegere de studii, Arad, 1977 p.22.
- 10 Alexandru Roz, Geza Kovacs, Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, Arad, 1997.p .22.
- 11 Ibidem p. 22
- 12 Corneliu Pădureanu, Populația Comitatului Arad în secolul XIX, Arad, 2003.p. 315.
- 13 Ibidem p, 315
- 14 Ibidem p. 315
- 15 Chirilă Botaș Maria, Monografia Localității Apateu, lucrare de licență, Universitatea Babeș – Bolyai, Cluj Napoca, 1980.
- 16 Alexandru Roz, Geza Kovacs, Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, Arad, 1997.p .22.
- 17 Ibidem p. 22
- 18 Ibidem p. 22
- 19 Preot Constantin Ilica, Informații extrase din arhiva parohiei ortodoxe Apateu.
- 20 Alexandru Roz, Geza Kovacs, Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, Arad, 1997.p .22.
- 21 Preot Constantin Ilica, Informații extrase din arhiva parohiei ortodoxe Apateu.
- 22 Ibidem
- 23 Evidențe CAP Apateu
- 24 Preot Constantin Ilica, Informații extrase din arhiva parohiei ortodoxe Apateu.

- 25 Evidențe Primăria Apateu
- 26 Toader Nicoară, Transilvania la începuturile ei moderne (1680 – 1800), Cluj Napoca, 2001.p 148.
- 27 Corneliu Pădureanu, Populația Comitatului Arad în secolul XIX, Arad, 2003.p. 239 - 240.
- 28 *** Registre de proprietate și coli de carte funciară.
- 29 Eugen Gluck, Geza Kovacs, din Arad; Dr. Nicolae Schonfeld, Gheorghe Eichner Kovacs, Avram Krausz, dr. Toma Gordon, din Israel; ing. Johanes Waldmann, din Germania, Istoria Evreimii Arădene,Editura Miniumm Tel Aviv, 1996. p. 11.
- 30 Ibidem p. 23.
- 31 Ibidem p. 32
- 32 Isaia Tolan, File din istoria Aradului, București, 1999.p. 100.
- 33 *** Registre de proprietate și coli de carte funciară.
- 34 Eugen Gluck, Geza Kovacs, din Arad; Dr. Nicolae Schonfeld, Gheorghe Eichner Kovacs, Avram Krausz, dr. Toma Gordon, din Israel; ing. Johanes Waldmann, din Germania, Istoria Evreimii Arădene,Editura Miniumm Tel Aviv, 1996. p. 28.
- 35 Gheorghe, pr. Ciuhandu, Românii din Câmpia Aradului, Arad, 1940.p. 75 – 76.
- 36 Informație primită de la Rus Flore, Apateu, 354 /A
- 37 Florian Dudaș, Însemnări pe bătrâne cărți de cult, București, 1992.p 97 – 104,
- 38 Ibidem
- 39 Ibidem
- 40 Informație primită de la Stana Flore, Apateu, 185.
- 41 Corneliu Pădureanu, Populația Comitatului Arad în secolul XIX, Arad, 2003.p. 315.
- 42 Ibidem p 186 – 188.
- 43 Florian Dudaș, Însemnări pe bătrâne cărți de cult, București, 1992. p 97 – 104.
- 44 Ibidem p. 110
- 45 Ibidem p 88 – 109.
- 46 Ibidem
- 47 Ibidem
- 48 Ibidem
- 49 Ibidem

3. ASISTENȚĂ SANITARĂ

În decursul secolelor trecute, bolile, generate de subnutriție, lipsa cunoștințelor medicale, a spitalelor, au făcut ca autoritățile, mințile luminate, să fie preocupate de găsirea unor mijloace și leacuri pentru preîntâmpinarea și limitarea diverselor boli.

De regulă amploarea bolilor și a epidemiilor era strâns legată de greutățile economice și conflictele militare, prin care trecea societatea.

Cu siguranță, acum două – trei sute de ani asistența sanitară era practic inexistentă, rezumându-se la prestațiile unor moașe localnice, care aveau anumite cunoștințe legate de asistență la nașteri.

De regulă, oamenii foloseau leacuri tradiționale, transmise de la o generație la alta, dar tratamentele își atingeau doar parțial efectul scontat. La multe din aceste leacuri, oamenii vor apela până în urmă cu câteva decenii.

O boală foarte răspândită era TBC – ul pulmonar, și care se trata cu zeamă de piatră vânăță, cu chisăliță (amestec de tărâțe cu apă, fermentată cu aluat). O altă metodă de tratament era inhalarea aburilor rezultați în urma arderii varului¹. Pentru tratarea pietrelor la rinichi se folosea smirnă și tămâie, iar pentru durerile de stomac se bea zeamă de varză („moare din cad”).

Pentru somn și liniștirea copiilor mici, se prepara ceai din mac, iar frunza de lobodă era folosită la tratarea unor bube (furuncul).

Datorită subnutriției, la copii mici, apăreau frecvent „udorile” la ochi, o problemă care se rezolva prin spălarea ochilor cu anumite ceaiuri, dar și prin aplicarea câtorva picături de „lapte de țâță”.

Rădăcina de spânz era folosită de femeile care încercau „provocarea” avortului².

După cum arătam la subcapitolul „Demografie – boli și epidemii” în a doua parte a sec. XIX, în comitatul Arad, era un medic la 7386 de pacienți, iar unei moașe îi reveneau în medie 2306 pacienți.

Apateul nu va avea medic stabil (care să locuiască în sat) până în anul 1950. Până la această dată, oamenii se vor deplasa în localitățile apropiate, unde erau medici, de regulă, maghiari sau evrei. Lipsa unui medic în sat poate fi explicată prin numărul redus de specialiști, dar și prin faptul că Apateul era un sat mai sărac, fapt care nu îl făcea atrăgător pentru pușinii medici care erau în județ.

De regulă, oamenii se duceau la medic doar în momentul agravării bolii, iar eventualele internări la spitalele din zonă (la Arad, primul spital a fost edificat în jurul anului 1780, iar la Ineu după anul 1850) erau aproape inexistente.

Primele informații despre medicii din zonă la care apelau oamenii din Apateu le avem după anul 1900³.

La Vădas era în jurul anului 1920, medicul Lenghyel Deszo. Ca o curiozitate ca amintim faptul că acesta va constata decesul după care va face și autopsia fostului primar Leucuța Ambrozie (Siluț), în aprilie 1919, motivul fiind împușcarea acestuia. De altfel, la rubrica „cauza morții” apare în limba maghiară „ghyelkosag leloves” (crimă prin împușcare).

În anul 1930 cei mai renumiți medici din zonă erau Gheorghe Hirsch din Vădas și Petru Kallai din Chișineu – Criș, ambii evrei, pentru ca după 1935, medicul evreu Ludovic Matrai, din

Vădas să fie cel mai căutat de către țăranii din zonă acesta din urmă era solicitat și pentru că avea preocupări de farmacist, preparând pe loc diverse leacuri, în funcție de diagnostic⁴.

Alți medici din zonă, la care apelau locuitorii din Apateu erau la Talpoș, Cermei și Sepreuș. La Cermei era în jurul anului 1935 un foarte renumit farmacist evreu⁵. În jurul anului 1950, Apateul va avea primul medic stabil în sat, Telceanu, care va amenaja primul dispensar al localității la nr. 214 (Cornelu Moțului).

În anul 1952 în același local va activa medicul Michailidis Sotiris (de naționalitate greacă). În anul 1955, dispensarul satului va fi mutat la nr. 323, în casa, fostă proprietate a familiei Iuga, în același an vine la Apateu medicul Vireag, care va rămâne până în anul 1962. Vor urma perioade mai scurte, medicii Costa (1962 – 1966) și Berheci (1966 – 1967)⁶. Din anul 1967, timp de 15 ani, va exercita profesia de medic Nanu Albert, originar din Vădas, un foarte bun profesionist. În anul 1963 se construiește vechiul dispensar (nr. 323) prin „munca voluntară” a tuturor locuitorilor satului. În același local se amenajează și o casă de nașteri.

În perioada 1994 – 1987, avem prima femeie medic Nora Anghelache. După plecarea acesteia în Germania, urmează medicii Ianovici și Buftea (1987 – 1988), Cartoian (1988 – 1991), Vărcuș (1991), Crăciun (1991 – 1994) iar din anul 1995 și până în prezent vor activa la Apateu medicii Călin și Ramona Hagău, care vor amenaja la parterul blocului de locuințe (nr. 324) unul din cele mai moderne dispensare rurale din județul Arad.

După anul 1950, serviciile medicale dar și atitudinea locuitorilor din Apateu față de actul medical se vor îmbunătăți treptat. Organizarea serviciului de ambulanță (salvare) va da un ajutor decisiv locuitorilor.

Pe lângă spitalele din Ineu și Arad, oamenii vor frecventa în special până în anul 1968 și spitalele din Oradea (în aceea perioadă Apateul va aparține administrativ de regiunea Crișana cu sediul la Oradea).

După anul 1960, mulți apăteni se vor deplasa în localitatea Ucuriș (jud. Bihor), unde activa un medic renumit prin exactitatea diagnosticului pus pacienților (oamenii spuneau că merg la Ucuriș la „oglină”)⁷.

După anii 1970 de mare ajutor pentru locuitorii satului, va fi instalarea la Ineu ca medic chirurg și mai târziu director de spital a lui Crețu Ioan, fiu al satului Apateu.

Dintre moașele sau asistenții medicali care se vor remarca la Apateu în decursul anilor amintim pe Saveta Truț (1935 – 1950), soția dascălului din sat. După 1950, moașă în sat va fi localnica Zaharie Floare (Floarea Ghiurchii), iar în anii 1960, Mărioara Hornea, urmată de Rus Elena (Leana Dorog), care în anii de după 1965, va absolvi cursurile școlii sanitare de la Cluj. Tot în anii 1970, va activa ca asistent medical un alt localnic, Botaș Petru (Petru Cicii)

În anul 1980 va lucra la Apateu, ca asistentă medicală, Florica Goldiș din 1979 până în anul 2005 asistentă medicală va fi Doina Crîsta⁸, din 1980, Lavinia Mișca (activează și astăzi) dar și Viorica Homorogan (1987 – 2002). Din anul 2005, Angelica Indrei, va completa numărul localnicilor care au practicat această meserie, în satul natal.

În ultimele decenii, pe lângă dispensarul comunal, vor fi și câțiva medici stomatologi. În anii 60 – 70, Botaș Petru (Cice) va face extracții dentare (inclusiv la domiciliu).

În anul 2000 medicul stomatolog Petru Moțiu din Apateu va amenaja un modern cabinet la parterul blocului de locuințe (nr.324)

În anul 1973 în casa de la nr.324 s-a amenajat primul punct farmaceutic din Apateu.

În perioada 1987 – 1999, farmacia va funcționa în fostul sediu al Poștei (nr. 363A), iar din 1999 până în prezent va funcționa într-un spațiu nou, la parterul blocului de locuințe (nr.324).

Din 1973 până în anul 1979 farmacia va fi administrată de Emilia Bota, urmată de Silvia Ilisie (1979 – 1984), moment din care munca de specialitate va fi asigurată la dispensarul vechi de Elena Rus (Leana Dorog), întrucât clădirea vechii farmacii va fi demolată.

Din anul 1988, „farmacista Apateului” va fi fără întrerupere Emilia Homorogan.

NOTE

- ¹ Informații primite de la Rus Maria, Apateu, 451.
- ² Informații primite de la medicul Călin Hagău
- ³ Registre de decese (1898 – 1921), Primăria Comunei Apateu.
- ⁴ Eugen Gluck, Geza Kovacs, din Arad; Dr. Nicolae Schonfeld, Gheorghe Eichner Kovacs, Avram Krausz, dr. Toma Gordon, din Israel; ing. Johannes Waldmann, din Germania, Istoria Evreimii Arădene, Editura Miniumm Tel Aviv, 1996. p. 28.
- ⁵ Informații primite de la Bota Teodor, Apateu, 181.
- ⁶ Ibidem
- ⁷ Informații primite de la Rus Maria, Apateu, 451.
- ⁸ Informații primite de la Doina Cârsta, fostă asistentă medicală.

4. OBICEIURI, TRADIȚII ȘI FOLCLOR LOCAL

Punând accent pe valorile inestimabile ale folclorului, a datinilor strămoșești care s-au păstrat peste generații, au fost valorificate în cadrul Căminului Cultural și al Școlii Generale Apateu, “Obiceiul recruților”, “Fântâna arteziană” și “Jocul popular local”

4.1. OBICEIUL RECRUȚILOR

Obiceiul recruților consta în sărbătorirea evenimentului plecării în armată. În trecut, acestui eveniment i s-a dat o importanță deosebită datorită faptului că, români, care erau înrolați în armata imperială plecau pentru foarte mulți ani sau pentru totdeauna din localitate. Mulți dintre aceștia nu se mai întorceau niciodată, pierind în războaie, sau se întorceau bătrâni și nu mai găseau în viață pe cei pe care îi lăsau în casa părintească.

Recrutarea (vizitația) a fost un moment important în viața tinerilor care au împlinit vârsta de 19 ani. acest eveniment a început să se facă în mod organizat după eliberarea de sub Imperiul Austro – Ungar, când tinerii erau duși în armată cu forța de către jandarmi, nu se ținea cont de faptul că tânărul era apt sau nu de satisfacerea serviciului militar.

La recrutare sau la vizitație se stabilea de către o comisie care tineri erau apți pentru serviciul militar combatant și numai aceștia erau duși în armată, adică încorporați.

La Apatiu acest eveniment era considerat foarte important, fapt pentru care i s-a acordat o atenție deosebită și s-a pregătit în mod special. Recrutarea (vizitația) se făcea o dată pe an la Comisariatul Militar Ineu, la o dată bine stabilită, când tinerii se prezentau în fața comisiei.

Cu o săptămână înainte de ziua plecării la recrutare, feciorii care aveau ordin de recrutare, se organizau și se pregăteau pentru sărbătorirea evenimentului. Zilnic, spre seară (la ujină), tinerii se plimbau cu cociile (căruțele) frumos împodobite împreună cu muzicanții satului Ioana și Todorea Cioati, Foiuțu (Seichea Flore), Hozu și Bumbu (țigani) pe ulițele satului cântând cântecul recruților:

“Plânji –mă mamă cu dor ...”, din care prezentăm un fragment:

“ Plânji – mă mamă cu dor
Că ț-am fost voinic fecior
Dragă mândrulița mea,
Ț-am scos plugu dân ocol
Și ți l-am dus la ogor
Dragă mândrulița mea,
Ț-am aratu, Ț-am sămănatu
Pită dîn el n-am mâncatu
Dragă mândrulița mea”

TINERI LA RECRUTARE

Tinerii fluturau steagurile tricolore și se opreau în fața caselor unde aceștia aveau drăguțe. După ce terminau plimbarea, seara (pă înoptat), se duceau în curtea Primăriei sau, după 1950, la Căminul Cultural, la Higheghe, unde începea jocul la care asistau în special mamele fetelor. Tot în acea săptămână, fiecare fată pregătea clopul pentru drăguțul ei și toate la un loc împodobeau steagul recruților. Clopul era împodobit cu panglici de toate culorile, dintre care nu lipsea tricolorul, care se puneau în jurul clopului și se lăsau mai lungi ca să atârne pe spate până la brâu.

Steagul recruților (drapelul tricolor) era împodobit cu flori, mărgelile și, fiecare fată, pune pe el o batistă cu flori și cu monograma drăguțului ei.

La recrutare feciorii mergeau cu cociile până la gara din Cermei, mai târziu cu camionul de la CAP, iar de acolo cu trenul până la Ineu. De fiecare dată, din momentul plecării din gara Cermei până când ajungea în gara Ineu, trenul fluiera continuu, din această cauză ineuani din Colonia Traian și de pe lângă gară

se obișnuiseră cu faptul că atunci când vine trenul fluierând, vin "cătanele" de la Apatou.

Este bine de menționat un fapt mai deosebit petrecut între anii 1920 - 1930. Piroș Flore (Ianoșu Gâschii) a făcut un cor de feciori care la intrarea în Comisariatul Ineu, a cântat imnul național și cântece patriotice. Auzind acest cor, au ieșit afară toți ofițerii și funcționarii din incinta Comisariatului, în curte, au asistat la acest "program". Impresionat, comandantul Comisariatului, le-a oferit tinerilor bani, mulțumindu-le pentru gestul lor. (Informație primită de la Petricaș Petru, 84 ani, Apatou, nr. 172).

La întoarcere, feciorii erau așteptați la marginea satului de fete, care le dădeau cloapele și steagul recruților, după care începea plimbarea prin sat cu cociile, însoțiți de muzicanți, cântau cântecul recruților, fluturau steagul și cloapele, iar seara începea jocul (higheghea). Clopul cu prime era un semn distinctiv pentru feciorii care au recrutat și îl purtau de la higheghe până când plecau în armată.

4.2. LA FÂNTÂNĂ

Obiceiul vechi cu întâlnirea tineretului la fântână, sau mersul după apă la artezia din centrul localității, a avut semnificații deosebite. Apa curată, care curge permanent, ca simbol al vieții și al permanenței a reprezentat pentru tineretul din Apatou, motivul de a se întâlni, de a discuta și a stabili data căsătoriei.

Înainte de anul 1920, sursa de apă potabilă din sat era fântâna din gospodăria proprie a fiecărui cetățean. După ce s-a forat fântâna arteziană din centrul satului, aceasta a devenit sursa de apă potabilă pentru tot satul. Oamenii duceau apa de la această artezie în vase de tablă (cănți), sau în ulcioare de lut (oluri).

Mersul după apă la artezie a devenit un obicei care se desfășura zilnic. În fiecare seară, când se lăsa întunericul, fetele luau vasele și mergeau la artezie după apă, unde era locul de întâlnire cu feciorii. Se stătea la rând pentru umplerea vaselor, timp în care fetele stăteau de vorbă cu drăguții, se adunau doi câte doi sau în grup mai mare, povesteau râdeau, se mai și pupau.

După ce fata se întâlnea cu drăguțul, umplea vasele cu apă și era condusă acasă de către acesta.

Câteodată se întâmpla ca fata să nu se întâlnească cu cel pe care îl aștepta. Atunci fata mergea până aproape de casă, golea apa din vase în șanț și se întorcea la artezie sperând că se va întâlni cu drăguțul.

La artezie se făcea tot felul de planuri, discutau de cine cu cine se însoară, despre ce zestre au, ce au mai făcut în timpul zilei, ce vor face în ziua următoare, unii se mai lăudau, alții mai bârfeau și așa își petreceau o parte din seară.

Acest obicei a durat până prin anul 1960, când apâtenii au început să se modernizeze, au forat fântâni arteziene, tinerii au început să meargă la școli în Arad, sau în alte orașe, ca să învețe o meserie, întâlnirile dintre tineri se făceau sub altă formă și în alt cadru.

4.3. ȘEZĂTORILE

Se țineau de două ori pe săptămână pe timp de iarnă. Fetele și feciorii se adunau, discutau, făceau planuri de viitor. Fetele mergeau "cu furca" și cu fuiorul la tors. Acolo se cânta, se juca, feciorii furau fusele fetelor, acestea fiind obligate să-i sărute pentru a primi fusul înapoi. Fata căreia i se fura fusul era obligată ca, la plecarea tânărului care i-a furat fusul, să-l petreacă până în tinda casei și să-l sărute din nou.

4.4. OBICEIURI LEGATE DE CICLUL VIETII

Obiceiuri la naștere

Nașterea unui copil este un eveniment important în viața oricărei familii. Pentru că femeile nășteau acasă și pentru că nu exista nici dispensar, nașterea era asistată de moașa pe care viitoarea mamă o numea din timp, dintre femeile bătrâne din sat, de regulă rudă a mamei (neam cu mama). Copilul nou născut era înfășurat în scutece dinainte pregătite de către mama, având mâinile legate lângă corp și picioarele unul de altul din credința că astfel nu-i vor crește strâmbe.

Imediat după naștere, și apoi obișnuit, femeile din sat (neamuri, vecine, prietene) aduceau mamei de mâncare (cinste). Oricare femeie, care venea în vizită, lăsa copilului sau mamei măcar o scamă din propriile veșminte, ca să "nu ia laptele mamei". Astăzi copiii se nasc în maternități, dar obiceiul "adusului cinstei" se mai păstrează.

Botezul copilului era și este și astăzi, un prilej de bucurie. Copilul, frumos înfășat era dus la botez de către nașă. Copilul botezat era adus de la biserică de către nașă și dat mamei. În ziua botezului, familia organiza o masă la care erau invitate rudele mai apropiate și eventual 1 – 2 familii de prieteni. Cadourile pentru copil erau simbolice, de valoare neînsemnată. Se ciocnea în sănătatea copilului și a părinților, se consuma din mâncărurile servite. Petrecerea se caracteriza prin cumpătate și rareori depășea durata de 2 – 3 ore. La încheiere, oaspeții își luau rămas bun, urând încă o dată copilului viață lungă și fericită. Acest obicei se păstrează și astăzi.

Copiii ne ajunși să fie botezați fiind bolnavi sau în prag de moarte, erau duși în fața icoanelor unde erau închinăți și se rosteau rugăciuni ca să moară curați.

Obiceiuri la nuntă

După ce un fecior "era în vorbe" cu o fată un timp, acesta trebuia să o ceară de la părinți. Atunci avea loc pețitul sau în limbaj popular "au gătat treaba". Era o înțelegere între părinții copiilor, când se stabilea zestrea și condițiile căsătoriei.

Nunțile se făceau de obicei iarna. În ajunul nunții, cu un oarecare timp înainte, chemătorii îmbrăcați frumos în costume populare, pe cai împănați cu prime colorate, purtând sticle cu țuică sau vin, făceau invitațiile de nuntă.

Împănarea cailor cu "piroșenii" (hârtie creponată) se făcea acasă la mireasă. Pe cai se punea o pătură, care era împodobită cu piroșenii în mai multe culori. Călărețul (chemătorul) își lua peste umăr două prosoape brodate și le încingea în jurul brâului cu o panglică tricoloră, pe cap își punea o pălărie împodobită cu mărgelile și tricolor. Se pleca de la casa miresei prima dată la nași, invita nașii la nuntă și apoi programau chematul "pe număr de casă", deci într-o anumită ordine.

NUNTĂ CU CĂLĂREȚI

Pe drum călăreții (chemătorii) cântau astfel:

“Vară, vară, primăvară

Tăte plugurili ară

Numa plugu badelui

Șede-n vârful dealului

Nici nu urcă, nici coboară

Bate-și boii dă-i omoară.

Nu – ți batE badii boii

Că te lasă nevoii.

Dăsfă mândră ce-ai făcutu

Sa nu – mi bat boii mai multu.

Ce-am făcut nu pot dăsfăce

Măcar boii să te calce.

N-am făcut badii și mori

Numa badii și te-nsori

N-am făcut badii și zaci

Numa badii și mă placii”

Călăreții mai cântau pe drum și următoarele cântece:

“Nu te supăra mireasă

Că-i băta pă grindă-n casă

Și-I cioplită-n patru dunji

Cât ți-s spateli dă lunji

Și-I cioplită și-I călită

Și pă șele răsucită”

Sau,

“Ia-ți mireasă zăua bună

Dă la tată, dă la mamă

Dă la frați, dă la surori

Dă la grădina cu flori”

(Acest cântec se cânta și în ziua nunții atunci când mireasa ieșea din casă.) (Informație primită de la Stana Viorel, 50 ani, Apateu, nr. 415).

Alaiul nunții se forma la “june”, de unde se pleca după nănași, iar apoi de la casa nașilor după mireasă. Coloana era condusă de unul – doi “grăitori” (vornici) după căsătoria la Primărie și cununia la biserică nuntașii mergeau la casa unde se ținea nunta. Mai târziu, nunțile s-au făcut în corturi sau la Căminul cultural, datorită faptului că numărul participanților era mai mare (600 – 800 – 1000 persoane).

Pe drum și în timpul nunții se spuneau “strigături” comice, cu adresa la nași, la tineri căsătoriți, la părinții lor, la adresa altor locuitori ai satului, sau la adresa muzicanților:

1. Grăitor frumos bărbat

Multă școala-i învățat

Să umbli cu olu-n mână

Țâi nunta o săptămână.

Zăs-a mama cătră mine

Că dacă mă duc la nuntă

Să nu stau cu gura frântă

Eu de mama mea ascult

Și cu gura tot des cânt.

Cine nu-i de veselie

La uspăț să nu mai vie

Că uspățu-i veselos

Nu-i de omul mânios.

Aldești Doamne vița mea

Ca se-ntinde ca via

Și se duce unde vrea.

Săracele ce muieri

Care n-or lucrat de ieri

Și-au lăsat lucru și furca
Și-or venit să vadă nunta.

Când aud că-i nuntă-n sat
Mă scol beteagă din pat.

Bate-I Doamne și pă mai
C-amu n-are nici un bai
Cându-I gata uspățu
Iară mă doare maiu.

Pentru mireasă și mire:
M-am uitat roată prin casă
Nu văd ochi ca la mireasă
M-am uitat roată prin cui
Nu văd ochi c-a mirelui.
Miresuță mândră ești
Ca o floare de cireși
Nu știu ce mama-ai avut
C-așa faină te-o făcut.

Miresuță , draga mea
De ți-a părea soacra rea
Matură casa cu ea.
De ți-a părea socrul rău
Închide-l în iștălău
Închide-l numai o lună
Că moare de voie bună.

Pentru nănași:
La nănașu pă coteț
Răsărit-or căstrăveți

Cu nănașa i-oi plevi
Cu nănașu m-oi iubi.

Foaie vedre de cireasă
Noi merem după mireasă
Ce rușine ne-o mânca
Dacă nu om căpăta,
Și om face cum om ști
Fără ea nu om veni.

Foaie verde ca rugu
Deschideți-ne căputu
Foaie verde de cireasă
C-am venit după mireasă.

Bucură-te soacră mare
C-ai o noră ca o floare
Mulțumesc lui Dumnezeu
Că – i așa cum am vrut eu.

*strigăturile de nuntă le-am primit de la Malița Maria (Apateu, 258, 55 ani.)

Cu ani de zile în urmă, nuntașii aduceau mâncare și băutură la nuntă. Acest obicei a dispărut treptat, organizatorii nunților punând azi la dispoziție toată mâncarea și băutura.

Spre miezul nopții, grăitorii fac semn muzicanților să înceapă "Jocul miresei". La început joacă mirii, câteva învârtite. Apoi mirele se așează la locul lui, în fruntea nunții, în timp ce mireasa continuă, pe rând, a juca cu nașul și cu ceilalți nuntași.

Astăzi cinstirea mirilor se face fără jocul miresei, cadoul primit de tineri se face mai mult în bani.

Se mai păstrează obiceiul, ca în timpul nunții, când mirii sunt așezați la masă, să se fure un pantof al miresei, pentru care nașul trebuie să plătească plata cerută de "găsitor". La fel are loc obiceiul "spargerii farfuriei" în care s-au colectat banii la cinstirea mirilor, doritorul plătiind o sumă de bani care rămâne "grăitorului blidului" (vornicului). Cumpărarea acestei farfurii se face printr-o adevărată "licitație cu strigare"

Atunci când părinții nu aprobau căsătoria sau nu voiau să organizeze nunta tinerilor, aceștia "fugeau" împreună, sau în limbaj local "junele fura mireasa"

Obiceiuri la înmormântare

Când în zorii zilei se aud trăgând toate clopotele, întregul sat știe că a murit cineva. În gospodăria celui dispărut încep îndată multele și complicatele pregătiri ale înmormântării. Se face curățenie generală în toată gospodăria. Unii se preocupă de "spălătul mortului", alții de pregătirea ritualului de înmormântare, a mâncării pentru pomană, etc..

Mortul este spălat de rude sau de vecini, aceștia primind în dar (de pomana mortului) haine sau alte obiecte rămase de la mort. Mai demult privegheatul se ținea doar o zi și o noapte. Acum, fiecare mort are două priveghiuri. Priveghiul este un prilej de rememorare a unor momente din viața celui dispărut și locuitorii satului socotesc că aduc un omagiu memoriei acestuia participând la priveghi.

În timpul zilei, uneori până seara, femeile mai dibace, sau rudele "se vaită" adică bocesc de cele mai multe ori în vers cu rimă (Apateul este singura localitate din nordul județului Arad, unde "vaitatul după mort" se practică și astăzi). Bocetele apar într-o distribuție liberă pe parcursul desfășurării ceremonialului, realizând în principal caracterul de manifestare spontană și intimă a obiceiului: "bocitul"

Ceremoniile de înmormântare (slujba) se desfășoară cu preot și cu ajutorul cantorilor (cântăreților de strană). Se scot praporii, iar copiii se îmbracă "dieci". Toți aceștia vor primi prosoape cu lumânări, iar copiii vor primi batiste. Groparul primește și el prosop și un sfert de litru de țuică, și este chemat la pomana mortului.

După slujba înmormântării și așezarea în groapă, spre veșnică odihnă a celui decedat, se face "pomana mortului", adică o masă cu fasole și varză. Fiecărui participant i se dă un colac.

4.5. ALTE OBICEIURI

Vom enumera câteva obiceiuri, fără a face o detaliere a lor.

Tăierea porcului

Tăierea porcului se făcea la Crăciun, de obicei cu o săptămână înainte sau chiar la data de 20 decembrie (Sfântul Ignatie Teoforul – ignatul). În anumite perioade se tăiau doar câțiva porci pe o stradă. Azi, în fiecare gospodărie se taie 1 – 2 porci, sau chiar 3. Porcii erau pârjoliți cu paie. Acum se folosesc mijloace moderne, porcii fiind pârjoliți cu mașini cu motorină sau butelie cu gaz.

De Crăciun

Când se lăsa postul Crăciunului începeau pregătirile de colindat. Colindele erau învățate în șezători, sau în casa unui sătean renumit pentru multele colinde pe care le știa. Colinda este obiceiul cel mai răspândit și care s-a perpetuat mai mult prin biserică. În regimul comunist au fost interzise cântecele de Crăciun la școală, și mai ales colindele. Grupuri de copii

mergeau cu steaua, cântând și interpretând rolul magilor. Această piesă religioasă este prezentă și astăzi în biserică în ziua Nașterii Domnului.

De Anul Nou

Anul Nou era așteptat cu un sentiment în care se împletea optimismul cu grija gospodarului față de recolta viitoare. De Anul Nou se merge cu plugușorul însă din ce în ce mai sporadic. Mai înainte în noaptea dintre ani în jurul orei 12 era o liniște plăcută, pentru că toți sătenii așteptau vestirea începerii noului an, care se făcea prin dangătele clopotelor bisericii. Clopotele bisericii din Apateu se auzeau în noaptea de Anul Nou până la Cermei, Susag, Talpoș, Călacea, Batâr, Vânători. Bătrânii satului știau că momentul dintre ani trebuie păstrat în liniște pentru ca anul care se încheie să meargă în pace, iar cel care vine să ajungă lin și liniștit și să nu aducă cu el răutăți mari (inundații, foamete, focuri, boli, cutremure, secetă, etc.) cât va sta "pe cer". Acest lucru însă s-a pierdut din cauza modernizării în exces a laturii negative a orașului, care a pătruns și la Apateu. Astăzi se aprind petarde, se trag artificii zgomotoase, rachete, care în mod infernal astupă glasul clopotului, care încă și în zilele noastre cere de la Dumnezeu, prin glasul său, "pace pe pământ și între oameni bună învoire".

Obiceiuri dispărute

"Umblatul pepilor" (a celor îmbrăcați urât).

Bărbați și femei se îmbrăcau în haine urâte, ponosite, se cerneau pe față, luau diferite obiecte, cântau, uneori speriau copiii și vecinii.

"Dodoloaia"

Vara, în perioada de secetă, erau implorate ploile apelându-se la dodoloaie. Dodoloaia era o persoană mascată cu

frunze care îi proteja corpul gol până la brâu și o făceau pe cât posibil de nerecunoscut (de obicei țigancă). Dodoloaia umbla prin sat în miezul zilelor de secetă. Femeile o udau cu apă din fântână pentru a invoca revărsarea ploilor.

La Florii

Pentru sărbătoarea Floriilor se aduceau la biserică crengi de salcie. Copiii îmbrăcați dieci mergeau împreună cu clopotarul, care trăgea clopotele. Se cântau cântece bisericești. Și acest obicei a dispărut, deși în zilele noastre se aduc la biserică muguri și crengi de salcie.

De Paști

După slujba de înviere de la Biserică, oamenii se adunau în grupuri, ciocneau ouă roșii, sau dădeau cu banul în ou. Obiceiul se menține în parohia Apateu din vremuri îndepărtate, el fiind consemnat în actele parohiei.

4.6. TRADIȚII

CULTIVAREA CÂNEPII

În Apateu se cultiva cânepa, care nu lipsea din nici o gospodărie. Etapele de prelucrare a cânepii, până la produsul finit (pânza) erau: tăiatul cânepii, băgatul în Crișul Negru la topit, unde se ținea cca. o săptămână. După ce se scotea din apă, se usca, se melița, se pieptăna și se torcea.

După ce era toarsă, se albea și se punea la război, pentru a se țese pânza.

Din pânză se făceau țesături precum: cearceafuri, prosoape și haine (pânzătură cu site). Pânza țesută din urzeală era folosită pentru confecționarea cămășilor, iar pânza mai groasă pentru izmene, zadii și poale. Pânza pentru saci era țesută cu patru ițe.

Pentru înfrumusețarea hainelor se făceau lucruri de mână, cum ar fi: pene pe cruce și pe fire, cipcă (dantela). Toate acestea erau făcute din fire colorate, de regulă roșu și negru.

Pentru înfrumusețarea caselor se foloseau dosurile (prosoapele) cu cipcă și cu fitău, fățărița (fața de masă) cu tivituri făcute pe fir și pe margine cu cipcă și broderii.

*** Informație culeasă de la Consilierul local Botaș Radu – 39 ani, Apateu, nr. 378.

4.7. JOCUL ȘI CÂNTECUL POPULAR

A fost valorificat de formația de dansuri mixtă care a activat în cadrul Căminului cultural și de formația elevilor de la Școala din Apateu. Aceste formații au interpretat dansuri specifice locului ca: “P-a lungu”, “Mânântălu”, “Ramoșu”, “Măzăricea”, “Susu”, “Berechianu”, “Straila”, “Ioane, Ioane”.

FORMAȚIA DE DANSURI MIXTĂ A CĂMINULUI CULTURAL ȘI A ȘCOLII GENERALE APATEU

Ca în fiecare sat românesc, și la Apateu, în fiecare duminică și în zilele de sărbătoare, se desfășura hora țărănească (higheghe), după denumirea instrumentului muzical care interpreta muzica: higheghe (vioară).

La higheghe veneau fete și feciori îmbrăcați de sărbătoare, împreună cu părinții, mai ales cu mamele. Când începea jocul, feciorii se uitau la fete, fiecare chemând fata cu care voia să joace jocul respectiv.

La jocul satului ciclul era alcătuit din trei jocuri de bază: “P-a lungu”, “Mânântălu” și “Ramoșu”, iar celelalte jocuri amintite cum sunt: “Susu”, “Berechianu”, “Ioane, Ioane” și “Straila” completează uneori ciclul celor trei.

Cu ajutorul animatorilor culturali Cornel Onica și Ioan Mang s-a reușit ca în anul 1973 să se constituie prima formație de dansuri, la care au participat cei citați, dar și alți țărani sau intelectuali: Vasile Pârv, Vasile Sărac, Paulina Botaș, Eugenia Onica, Florica Purtan, Sofia Sărac, Aurelia Homorogan, Ana Mang, Flore Bondor.

PRIMA FORMAȚIE DE DANSURI ÎNFIINȚATĂ ÎN 1973

În anul 1975 formația a participat la etapa județeană a concursului cultural – artistic “România socialistă, țara mea de glorie”, unde a obținut locul I, acordat printr-o diplomă care atestă acest lucru. Formația de dansuri participă în cadrul Festivalului Național Cântarea României, la ediția I, unde ocupă locul I în anii 1976 și 1977. De asemenea la ediția a doua a Festivalului Național Cântarea României, această formațiune obține o mențiune și titlul de laureat la concursul de dansuri populare mixte al Festivalului, în anul 1979, concurs care s-a ținut la Sibiu.

Formația de dansuri mixte a Căminului Cultural din Apatu, în cadrul aceleiași ediții a Festivalului Național Cântarea României, a reușit să ajungă până în finala pe țară unde a obținut locul al – III -lea.

În 1981, elevul Botaș Ioan, solist de dans popular local, obține locul I la etapa județeană a Festivalului Național Cântarea României, și, fiind promovat la etapa republicană, obține locul I pe țară. În același an, formația de dansuri a școlii obține locul I la etapa județeană, iar la etapa republicană a Festivalului Național Cântarea României, titlul de laureată.

În 1983, formația școlii obține locul II la etapa județeană, iar elevul Botaș Ioan, locul I ca solist dansator. La etapa republicană a Festivalului Național Cântarea României, elevul Botaș Ioan, obține locul I pe țară și titlul de laureat.

SOLISTUL DANSATOR IOAN BOTAȘ
LOCUL I PE ȚARĂ – BUCUREȘTI 1983

Datorită aprecierii pe plan intern a jocului popular local, formația de dansuri a școlii a fost trimisă și în alte țări, pentru a duce mesajul frumuseții, bucuriei și prieteniei.

Învățătorul Ioan Mang, a instruit până la pensionare câteva generații de copii, care au învățat în totalitate repertoriul celor mari.

PREȘCOLARI DUPĂ UN DANS POPULAR LOCAL

Mulțumim domnului profesor Viorel Nistor, Coordonator al Centrului de valorificare și păstrare a creației Populare a județului Arad, care a avut o mare contribuție în instruirea formației de dansuri.

Valorificând dansul popular local care provine din vechea horă țărănească, formația de dansuri populare a școlii noastre, instruită de dl. Prof. Liviu Tulcan, iar mai apoi de doamna învățătoare Sas Lenuța și în zilele noastre de dl. Botaș

Radu, consilier local, participă la programe artistice organizate cu ocazia diferitelor evenimente în localitățile comunei noastre.

Pe planul muzicii vocale în Apatiu s-a remarcat doamna profesoară Purtan Florica, care a făcut prin glasul său dăruit de Dumnezeu, cunoscut țării întregi cântecul frumos al "Florii din Câmpia Crișurilor" care este Apatiu.

FLORICA PURTAN PREMIUL I LA FESTIVALUL DE FOLCLOR „MARIA LĂTĂREȚU”

Domnia sa a debutat în anul 1975 la Festivalul Național al Artei Studentești, unde a obținut premiul I. Tot în anul 1975 participă la concursul "Floarea din Grădină" și obține trofeul concursului și odată cu acesta un loc în pleiada de interpreți ai folclorului românesc. Membrii juriului au fost remarcabilii Steluța Popa și Tiberiu Alexandru, iar președintă a juriului a fost doamna profesor universitar doctor Emilia Comișel.

Participă și la Festivalului Național Cântarea României, faza republicană, unde obține premiul I.

Din anul 1981 face înregistrări la Radio București, cu dirijorul Gheorghe Vancu. Alți dirijori ai Casei Radio și a Orchestrei populare radio cu care a colaborat sunt: Florian Econumu, Ioan Albeșteanu, Paraschiv Oprea.

Tot în anul 1981, participă la Festivalul de Folclor "Maria Lătărețu" unde obține premiul I. Din acest an, 1981, primește Atestat de Artist Liber Profesionist și începe a fi programată în emisiuni folclorice la Radio București (ex. Cu cântecul pe drumul afirmării artistice" – redactor Maria Banu). Alți redactori ai Casei Radio București cu care a colaborat sunt: Eugenia Florea, Gruia Stoia și Angela Marinescu.

În toți acești ani a fost o colaboratoare a Televiziunii Române participând la filmări și emisiuni realizate de: Alexandru Fabian, Elise Stan, Virgil Comșa, Eugen Gal, etc.

În anul 1988 a realizat un disc la Casa de Discuri Electrecord, împreună cu Irina Mihoc și Drăgan Muntean.

Printre cântecele sale care au făcut lumii "cântecul apătean" se numără: "Lasă-mă mamă să joc", "Astă vară am vărat".

Ca planuri de viitor doamna profesoară are în vedere pregătirea unui nou album, împreună cu casa de discuri Electrecord și cu Orchestra "Crișana" - Oradea și Orchestra Populară Radio - București.

NOTE

1. Ioan, Caba, *Lucrare metodică - științifică pentru obținerea gradului didactic I*, Universitatea Babeș - Bolyai, Cluj Napoca, 1987.
2. Liliana Rus, *Școala Apateu - monografie*, lucrare de diplomă, Arad, 2002.
3. Informații primite de la: Botaș Radu (39 ani - Apateu nr. 378), Petricaș Petru (84 ani - Apateu nr. 172), Stana Viorel (50 ani - Apateu nr. 415).
4. Viorel, Nistor, *Folclor coregrafic*, vol. II, editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din România, București, 1991.
5. * * * "Festivalul Național al Educației și Culturii Socialiste", ediția a - II-a, *Laureații etapei republicane*, București, 1979.

5. MUZEUL SĂTESC "ROVINA"

5.1. ÎNFIINȚARE ȘI ORGANIZARE

Zona Ineului, parte integrantă a Țării Crișurilor, bogată în istorie, cu relief felurit, cu sate răsfirate pe firul apei, dar și sate mari în câmpie, este o parte distinctă a județului Arad pentru frumusețea și bogăția sa, dar și a interesului pentru istorie.

Necesitatea cunoașterii profunde a istoriei acestor meleaguri a făcut ca oamenii școlii, împreună cu elevii pe care îi educă, să adune mărturiile existenței noastre bimilenare și să alcătuiască muzee ale satului, mijloace sigure și eficiente ale educației în spiritul dragostei față de glia străbună, de trecutul glorios al românilor de aici, care înfrățiți cu munții Codrului și ai Zărandului, au creat propriile noastre formațiuni prefeudale care vor culmina cu Voievodatul Transilvaniei.

Muzeul sătesc "Rovina" din localitatea noastră, organizat potrivit specificului acestei localități, reprezintă alături de alte muzee sătești, dovada bogăției vieții materiale și spirituale a zonei Ineu și a străvechii localități Apateu, dovedește clar continuitatea neîntreruptă a vieții și muncii omului din zorii istoriei, din timpuri străvechi neolitice până în prezent.

Numele acestui muzeu sătesc de "Rovina" a fost dat de noi în amintirea vechiului aspect al hotarului localității cu "două rovine" – mlaștini împădurite unde localnicii se refugiau în caz de primejdie pentru a se pute apăra mai bine în fața invaziilor străine, lucru care a făcut ca populația românească autohtonă să dăinuiască fără nici o întrerupere pe aceste locuri, lucru dovedit

de descoperirile arheologice. După trecerea primejdiei, localnicii se întorceau la vechea îndeletnicire de cultivare a pământului și creștere a animalelor. Astfel și-au desfășurat munca și viața neîntrerupte pe aceste locuri, ca pretutindeni pe teritoriul patriei noastre.

Muzeul sătesc "Rovina", la început punct muzeistic școlar, a fost înființat în anul 1980, când domnul profesor Caba Ioan a revenit ca profesor la Școala din Apateu, dezvoltând continuu acest punct muzeistic având ajutorul elevilor, al cadrelor didactice, precum și al directorului școlii, profesor Vasile Sărac.

În anul 2005, cu sprijinul Primăriei, al Consiliului Local și al Școlii s-a amenajat un spațiu corespunzător în localul fostei Primării, creindu – se condiții optime pentru expunerea obiectelor de care dispunem.

Muzeul sătesc "Rovina" este organizat astfel: interior țărănesc, documente care vorbesc despre istoricul localității, ceramica locală, unelte din gospodăria țărănească, portul popular local.

5.2. INTERIOR ȚĂRĂNESC

Pentru prezentarea interiorului țărănesc de altădată s-a folosit una din cele două încăperi.

Pereții sunt decorați cu farfurii vechi de porțelan (porțolan) smălțuite și ornamentate în culori diferite, după care sunt trecute ștergare (cerge) cusute cu fir roșu și negru. Pe lângă acestea se află lingurariu, cu linguri din lemn, deasupra unei mese cu suporturi (picioare scurte) și cu încrustări care dau forme ornamentale vechi. Tot deasupra mesei se află "ceasul cu plumbi".

Alături de masa acoperită cu o "fățăriță" (față de masă cusută cu roșu și negru) din două părți unite între ele cu o dantelă (cipcă) se află "stelajul" (suport de lemn care susține "oale" (cratițe), "blide" (farfurii), din ceramică roșie și albă, frumos ornamentate. Nelipsită în sobă (camera țărănească) este "lavița" (scaun lung – bancă) acoperit cu o "poneavă" (pătură). Lavița este așezată în lungul patului.

Patul din lemn este acoperit cu un "lipideu" (cuvertură albă) din pânză țesută cu "misir" (bumbac), iar pe margini cu cipcă (dantelă) terminată cu ciucuri albi. De asemenea pe pat se află 6 perine suprapuse, având dantelă la capete care lasă să se întrevadă tocurile colorate în roșu, galben și albastru – culori dragi purtate în vremuri grele în sufletul românesc, pe îmbrăcăminte și obiecte.

Lada cu spinare, nelipsită în "soba țărănească", păstra hainele de sărbători și este încrustată cu motive geometrice, florale și solare.

Planul vechi al casei țărănești cuprindea: tinda, camera de locuit, numită "sobă" și casa sau "soba mare".

Pe vatra din pământ bătut și lipită se puneau ponevi (preșuri) țesute din cânepă și zdrențe.

Nelipsită era și vatra de foc cu hornul, pe lângă care erau puse oale din ceramică în care se fierbea mâncarea.

Deasupra se aflau podelele și grinda de care atârna lampa în lanțuri, care lumina toată încăperea.

5.3. DOCUMENTE CARE "VORBESC" DE ISTORICUL LOCALITĂȚII.

În cealaltă încăpere atrag atenția privitorului, panourile mari pe care sunt prezentate documente care vorbesc despre istoricul localității Apatcu.

Dintre documentele de interes istoric sunt prezentate următoarele:

- titlul de proprietate asupra pământului ca urmare a Reformei Agrare democratice din 1945;
- subtitlul "Starea economică și socială" extras din lucrarea "Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri" a lui Gheorghe Ciuhandru, date despre localitatea apatcu de la 1746. Se prezintă numele iobagilor existenți atunci în localitate și starea lor materială. Numele citate aici ca: Bota, Botaș, Rus, Galea, Sărac, Rotar, Mang, David, Blidar, Torsin, Hornea se păstrează și astăzi în Apatcu. Locuitorii aveau 119 iugăre cu porum, 113 iugăre cu grâu, 39 boi de jug, 58 vaci, 23 cai, 82 porci, 3 stupi. Aceste date ne ajută să facem o comparație cu situația economică de astăzi pentru ca toți cetățenii acestei localități să înțeleagă progresul realizat în acest răstimp.

În continuare este expusă harta cu localitatea și hotarul ei, cu însemnări în locurile unde s-au făcut descoperiri arheologice. Ies în evidență locuri din vatra actuală a satului unde s-au găsit unelte din piatră (dălțițe, topoare cu gaură de

înmănușare aparținând neoliticului), pășunea din partea de nord a comunei unde s-au descoperit obiecte și unelte din bronz, și locul numit Cinicheze unde se presupune existența unui edificiu bisericesc, de altfel el este amintit și în documentele scrise, de la locul respectiv colectându-se o mare cantitate de ceramică aparținând perioadei feudalismului timpuriu.

Sunt evidențiate evenimentele istorice cu influență directă asupra comunei ca: 1241 când a avut loc marea invazie tătară cu implicații deosebite în zona Apateului; la fel anul 1514 când se presupune că iobagi conduși de diacul Balogh, care făceau parte din oastea lui Gheorghe Doja, ar fi înfruntat o oaste nobiliară la Apateu.

Sunt scoase în evidență datele mai deosebite din istoricul școlii din localitate, prima școală din Apateu în limba română, numărul elevilor care o frecventau și învățătorul care răspândea lumina cărții. Este expus clopoțelul școlii, care de la 1878 și până în timpurile noastre a chemat elevii la învățătură.

5.4. CERAMICA LOCALĂ

Ceramica localității Apateu provine din zonele învecinate, din centre ca : Beliu, Bârsa, Târnăvița (Bihor) și are forme variate de la căni de lut care se foloseau pentru băut apă, la cele mai mici pentru lapte, până la cele mari pentru fiertul mâncării la vatra focului, sau oale mari pentru fiertul mâncării la nunți, botezuri sau cu ocazia înmormântărilor la pomeni.

Unele vase sunt smălțuite cu smălț verzui, altele cu alb și roșu decorate cu alte culori. Oalele mari cu două torți (mânere), de care se puteau ridica, au ca ornamente brâuri (jură) alveolare.

Felurite sunt și ulcelele care au fost folosite pentru adus și păstrat apa de băut. Unele sunt de culoare albă ornate cu flori

albastre, altele roșiatice cu linii circulare negre sau alte culori după specificul centrului de producție. Merită atenție oala cu toartă deasupra în care se ducea mâncarea de prânz la holdă (pe câmp, la lucru), unde se lucra la săpatul porumbului sau la secerișul grâului.

Vasul strecurătoare din ceramică, cu două torți (mânere) pentru a se putea mânui mai ușor, era nelipsit din fiecare gospodărie țărănească, iar în unele părți se păstrează și astăzi.

5.5. UNELTE DIN GOSPODĂRIA ȚĂRĂNEASCĂ

Locuitorii comunei Apateu aveau ca ocupație principală agricultura – cultura plantelor de câmp, creșterea animalelor de tracțiune și producție folosite la muncile agricole.

Uneltele expuse în muzeul sătesc în cadrul expoziției “Unelte din gospodăria țărănească” reflectă ocupațiile principale ale locuitorilor din comună.

Aratul pământului era executat cu plugul cu coarne cu un singur brăzdar tras de vite sau cai. Semănatul porumbului se făcea manual pe brazdă, apoi sămânța era acoperită de brazda următoare sau se foloseau unelte din lemn manuale cu care se găurea pământul, se lăsau boabele să cadă printr-un orificiu interior, se scotea unealta și se găurea din nou. Desigur, munca era grea, migăloasă și cu randament slab. Astfel de “mașini” de semănat porumb sunt expuse în muzeu.

Seceratul grâului era o activitate importantă la care participau toți membrii familiei. Grâul era tăiat cu coasa, unealta folosită de pe timpul strămoșilor daci. Cel care tăia grâul “cosașul” efectua munca cea mai grea și era făcută de bărbați, mai rar de femei. Femeile făceau “mănunchi” (puneau spicele tăiate pe legătoare). Legăturile de spice le făceau bărbații și

femeile deopotrivă. Snopii de spice care rezultau erau clădiți cu grijă în "cruci" (grămezi). Fiecare "cruce" era alcătuită din 19 snopi. "Crucile" se așezau pe mijlocul holdei, unde era locul mai înalt pentru a evita cât mai mult umiditatea. Mai întâi se puneau snopii numiți "popa" cu spicele spre apus. În muzeu sunt expuse uneltele folosite în această operație: coasa, secera, furca, tocul cu cute, etc. .

Treieratul grâului se făcea cu cai sau boii, care călcau spicele pe o arie, aflată în curtea gospodăriei țărănești sau într-o anumită parte a satului (la arie). După aceea paieile se aruncau în sus cu furca de lemn în bătaia vântului, operație care se repeta până când boabele se adunau "pe vatră. Pentru selectarea boabelor de pleavă se foloseau ciururile, făcute din piele găurită, iar mai târziu din tablă găurită. După apariția batozelor, alesul grâului din pleavă se făcea cu "vânturătoarea".

Măcinatul grâului se făcea cu ajutorul râșnițelor sau cu al morilor "mânate" de apă. Porumbul era măcinat cu râșnițe din piatră prinse în ramă de lemn, după cum se poate vedea și în muzeul nostru.

Uneltele expuse amintesc și de ocupațiile casnice cum sunt: torsul și țesutul. Torsul firului de caier se făcea cu ajutorul unei "furci" de tors obișnuite din lemn încrustat și al fusului, sau se folosea furca cu roată, care avea un randament mai mare fiind acționată cu piciorul.

Țesutul pânzei se făcea cu ajutorul războaielor de țesut manuale care erau folosite intens, cu toate că nu aveau un randament mare. În muzeu se pot vedea mai multe piese ale războiului de țesut ca: ițele, spata, suveica, etc..

Din această expoziție mai fac parte piese ca: socala, piua pentru zdrobit semințele, zdrobitoare de cartofi, ciubuleul pentru dus apa.

Muzeul sătesc "Rovina" evidențiază felul de viață, munca și ocupațiile locuitorilor din Apateu.

5.6. PORTUL POPULAR LOCAL

Portul popular specific localității noastre este cel purtat și de strămoșii noștri daci și care a fost perpetuat până în secolul al - XX - lea și început de secol XXI. Hainele portului popular tradițional se confecționau în fiecare gospodărie prin cultivarea cânepii. Aceasta se prelucra cu unelte tradiționale ca: melița, piaptănușul, furca de tors, vârtelnița, urzoiul și războiul de țesut. Alături de cânepă se mai foloseau inul și bumbacul, precum și pielea și blănurile.

Îmbrăcămintea pentru bărbați

Bărbații din localitatea noastră purtau cămăși și ismene din cânepă țesută în războaiele manuale. Aceste pânzeturi pentru haine sau pentru fățărițe, lipideuri, saci ori straițe se țesau în serile de iarnă în timpul "Clăcilor" (șezători).

Cămașa era de culoare albă, iar uneori avea cusături colorate la mâneci. Peste cămașă se purta un "laibăr" (zobon sau vestă) din satin. Izmenele erau din pânză albă, largi, din mai mulți "lați" iar în parte de jos aveau cipcă (dantelă îngustă croșetată manual).

De la începutul secolului al - XX - lea s-au folosit tot mai mult pantalonii strâmți pe picior, numiți "cioareci" făcuți din lână de oaie, ori cânepă. Iarna se purta cojoc de oaie (Cheptar), ornat cu flori de diferite culori. Pieptarul avea în față două buzunare mici și se încheia la subsuoară prin nasturi răsuciți din pielea cojocului. Facem mențiunea că aceste sumane sau cojoace se confecționau în localitate.

Opincile din piele sau din cauciuc reprezentau încălțăminte tradițională. Ele se legau de picior cu ajutorul curelelor, peste obielele din pânză ce țineau loc de ciorapi. Mai

târziu au apărut "cizmele cu tureac", atât pentru bărbați cât și pentru femei.

Îmbrăcămintea pentru femei

Poalele le confecționau din pânză de cânepă și erau făcute din mai mulți "lați". Pe de o parte se puneau colți încrețiți, iar în partea de jos cipcă făcută manual.

"Spătoiul" era confecționat din cânepă și bumbac la război. Mânecele erau lungi și cu pumnar, lucrat cu tăieturi ori cusut cu cruci. Pe piept erau cusuți nasturii, iar la guler și la umăr aveau colți încrețiți. Mânecele aveau "tăieturi".

"Zobonul" femeilor era confecționat din catifea cu ornamente din paiete de diferite culori și benzi înguste de material textil de culoare roz, roșie și albastră.

Marama sau "cârpa" se purta pe cap și era împodobită cu diferite cusături.

"Zadia" (sorțul) era confecționată din satin și ornamentată cu broderie de mână cu fir de mătase cu motive florale.

Pieptarul sau sumanul erau purtate de femei pe timp răcoros. Acesta, la femei era mult mai ornamentat decât la bărbați. Încălțăminte, asemenea bărbaților, era constituită din opinci, iar mai apoi din "cizme de box" (piele).

Portul tradițional treptat, a fost înlocuit cu cel de oraș, odată cu modernizarea lumii satelor și "migrația" tinerilor la oraș. Această modernizare, însă a dus la pierderea acestor obiecte de îmbrăcăminte tradiționale.

Pentru tineretul de azi rămân mărturie doar dovezile din Muzeul Satului sau din alte muzee și colecții din țară. Oricum, cunoașterea lor sunt necesare, ele constituind seva trecutului nostru.

Adunarea lor în colecții muzeale și valorificarea lor didactică constituie sarcinile de bază în formarea patriotismului local și național în rândul elevilor, tinerilor sau chiar vârstnicilor.

NOTE

1. Pascu Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol II, Cluj Napoca, 1971, p. 20.
2. Ioan Caba, *Lucrare metodică - științifică pentru obținerea gradului didactic I*, Cluj Napoca, 1987, p. 90 - 91.
3. Liliana Rus, *Școala Apateu - monografie*, lucrare de licență, Arad, 2002.

6. VIAȚA CULTURALĂ ȘI SPIRITUALĂ

6.1. ÎNVĂȚĂMÂNTUL

În privința localității noastre dispunem de date care atestă apariția și evoluția învățământului.

În preajma Revoluției de la 1848 populația era nemulțumită, obligațiile de robotă erau insuportabile, iar în localitate s-a creat un surplus de populație, lipsită de pământ, care oferea o forță ieftină de lucru pentru gospodărie moșierească.

În această perioadă, limba română era tolerată doar în Biserică și în Școală. Numărul cărturarilor români era foarte mic, chiar și notarul nu era de origine românească și nu se folosea de limba română în administrație.

În preajma anului 1848 se observă deci ridicarea și manifestarea conștiinței naționale a românilor, asupra căreia, o influență deosebită a avut-o școala românească și numărul tot mai ridicat al învățătorilor români din Comitat, educați și pregătiți la Preparandia din Arad, care a fost înființată în anul 1812.

La trezirea sentimentului național al țăranilor din Apateu, ca și în celelalte comune arădene, a jucat un rol important Școala Elementară Românească înființată în urma Legii "Ratio educationis" din 1777 introdusă de Maria Terezia.

Ca urmare a apariției noilor relații capitaliste, în secolul al - XVIII -lea se face simțită tot mai mult dezvoltarea învățământului pe trepte noi. Regulamentul națiunii ilirice semnat în mai 1771 de împărăteasa Maria Terezia interesează și

pe românii din Banat și Ungaria a căror organizare religioasă era subordonată mitropoliei de Carlovitz (mitropolitul ortodox al Carlovitz-ului era sfetnicul împărătesei Maria Terezia, un vașnic luptător al drepturilor ortodocșilor români din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș Sătmar, dar și a sârbilor, adică a tuturor ortodocșilor din Imperiul Habsburgic). Acest regulament a fost tradus și în limba română. Se constată că slaba dezvoltare a școlilor elementare duce la starea de înapoiere a populației.

Conscripția din 1773 menționează școala din Berechiu existentă încă din 1768, aceeași dată o indică și alte surse. La 27 martie 1789, Cancelaria Aulică a înaintat spre aprobare contractele a încă 48 de școli, printre care și cea din Apateu, alături de Sepreș, Talpoș, Cermei, etc.

Conscripția din 1791 înregistrează la Apateu o școală condusă de învățătorul Vasile Sara, care era salarizat cu 120 de florini pe an și cu bunuri în natură ca: 12 stânjeni de lemne și 120 porții de fân.

În 1798 s-a încheiat un nou contract prin care autoritățile comitatense propuneau un salariu de 40 florini, dar care în final s-a ridicat la 100 de florini.

În anul 1810, la Apateu funcționa ca învățător Ambruș Flore, care cunoștea limba maghiară și era bine pregătit metodic. În anul școlar 1817 - 1818 se afla ca învățător la Apateu, Gabriel Borde, originar din Pădureni, care absolvise în anul 1814 cursurile Preparandiei din Arad.

Cursurile școlare erau frecventate de 15 elevi, peste un an 18 băieți și 5 fete, din totalul de 74 de băieți și 48 fete de vârstă școlară, deci o frecvență foarte slabă. Rezultatele școlare erau mediocre, iar localul școlar necorespunzător. După 1820 numărul elevilor cunoaște o creștere lentă, astfel în 1821 - 1822, cele trei clase erau frecventate de 31 elevi.

În vara anului 1867 a fost încheiat compromisul dualist între Monarhia Habsburgică și aristocrația maghiară. La 8 iunie 1867, împăratul Francisc Iosif s-a încoronat și rege al Ungariei. Printre alte măsuri legislative luate a fost și cea referitoare la încorporarea Transilvaniei în regatul Ungariei. Acum parlamentul ungaro - austriac putea restrânge mai bine drepturile naționalităților din Imperiu.

Pentru că singurele instituții ce puteau să-și mai folosească limba erau Biserica și Școala confesională, românii acoperiți de aceste drepturi au făcut chiar din aceste instituții apărătoarele limbii, tradițiilor și spiritualității naționale.

Organizată pe principii confesionale, școala populară din întreaga Dieceză a Aradului era coordonată de Senatul Școlar al Consistoriului Arad, care avea în subordine un district școlar întins, ce depășea limitele Comitatului Arad. Exemplificarea instituțiilor zonale: protopopiatele și inspectoratele școlare este concludentă.

Pentru 1868 putem menționa: Protopopiatul Arad, Șiria, Chișineu - Criș (cere includerea în aria sa și a școlilor din Apatiu și Berechiu), Ineu, Beliu, Hălmagiu, Vărădia, Lipova și Timișoara.

Menționăm că în 1867, în localitățile arădene din dreapta Mureșului funcționau Școli Confesionale Unite, subordonate Senatului Școlar din Oradea.

În toamna anului 1869, la 9 septembrie, Școala Apatiu era frecventată de 50 de elevi. Era un număr mic de școlari la o populație de 2923 locuitori și o natalitate mare.

În 1873, populația din Apatiu număra 3750 locuitori. Acum numărul recenzaților de vârstă școlară era de 200 băieți și 140 fete (între 6 și 12 ani), 80 băieți și 60 fete (între 12 și 15 ani). Cursurile școlare erau frecventate numai de 40 de băieți și 10 fete în vârstă de 7 - 12 ani. Școala funcționa într-o clădire

bună, construită în 1869, avea grădină de pomi, dar puțin material didactic. Continua să funcționeze ca învățător Gheorghe Popovici venit, la Apatiu, în 1841 ca suplinitor. S-a calificat între timp la Preparandia din Arad și s-a reîntors la Apatiu. În 1873 avea 37 ani vechime primind anual un salariu de 200 florini și diferite bunuri materiale, din partea autorităților locale, în valoare de 378 florini. Director era Nicolau Bulza.

Între 1897 - 1898, catalogul școlar introdus purta numele de "Dinariu" și consemna frecvența, clasificarea și rezultatele făcute de inspectorii.

Obiectele de învățământ erau: limba română, limba magiară, științele naturii, matematica, geografia, fizica, istoria, economia, caligrafia și desenul. Cursurile se țineau toată ziua (8 - 17) cu pauză de masă de două ore, dar mulți copii nu mai veneau la școală. Frecvența era slabă la băieți și foarte slabă la fete.

Din arhiva Protopopiatului Ineu aflăm programul examinărilor finale pentru data de 7 iunie 1900 și rezultatele, din care spicuim:

"La învățătorul Ioan Pârvu, care avea în clasă 117 băieți și 8 fete au asistat învățătorul Ioan Daul din Somoșcheș, preotul Ioan Cigariga din Cermei și din comitetul școlii Ioan Belea."

"La învățătorul Ioan Caba a asistat în calitate de comisar învățătorul Ioan Incicău din Sepreș. Au fost examinați 38 de băieți și 35 de fete. Examenul s-a ținut la 7 iunie 1900".

Într-o situație statistică trimisă Inspectoratului Școlar Ineu, din anul școlar 1904 - 1905, reiese că în localitatea Apatiu funcționau două școli, una condusă de învățătorul George Petrescu și una de învățătorul Ioan Caba.

În 22 noiembrie 1915, cursurile școlilor din zona Apatiu, Berechiu, Somoșcheș, Cermei se suspendă temporar datorită "colerei care bântuie"

Primul război mondial aduce multe necazuri pentru locuitorii din Transilvania. Mobilizările masive ale învățătorilor din sate au frustat multe localități de slujitorii școlii. Nu face excepție nici învățătorul Emilian Cătană de la Școala Apateu, concentrat în anul 1916 – 1917, fiind suplinat de preotul Atanasie Căpitan.

Cum școala funcționa cu doi învățători, iată că și Gheorghe Șandor este suspendat și elevii vor fi îndrumați numai de preotul Atanasie Căpitan.

Astfel este de înțeles slaba școlarizare realizată în 1918. La un număr de 2953 de locuitori, erau recenzați 374 copii (între 6 – 12 ani), dar prezenți la examenul final și promovați au fost 25.

Trebuie să menționăm că în anii primului război mondial, mulți învățători și preoți români, au fost urmăriți și că, împotriva lor s-au luat măsuri represive. Pentru perioada dintre anii 1918 – 1948 dispunem de o documentare slabă pentru că arhivele Școlii și ale Primăriei Apateu au fost incendiate în timpul Revoltei din 1949, când un grup de săteni violenți au dat foc arhivei și documentelor găsite în cele două instituții și au maltratată pe directorul școlii și pe soția acestuia care era însărcinată.

Cea mai semnificativă dată pentru noi este anul 1929 când s-a construit un nou local de școală cu nouă săli de clasă, permițând desfășurarea unui învățământ de șapte clase.

Din arhiva Protopopiatului Ineu am aflat că la examenul de religie din 1936, elevii au trebuit să prezinte materiale conspect.

Tot în perioada 1935 – 1936, copii din școlile Protopopiatului Ineu au adunat fructe pentru Basarabia. La sfârșitul anului școlar 1935 – 1936, premiile elevilor evidențiați s-a făcut cu suma de cinci bani și coroane sfințite.

Pentru anul școlar 1938 se consemnează apariția documentului “Norma Școlară nouă”.

În anul 1939 prin adresa nr. 2170 a Episcopiei Ortodoxe a Aradului se cere preoților să suplinească pe învățătorii concentrați. În acești ani, copii școlari aveau o organizație denumită “Străjerii României”. În 1941 se cere copiilor de școală să îngrijească mormintele ca semn de prețuire față de familie și eroii neamului.

Anul 1948 a constituit începutul unei reforme de tip comunist și în învățământul din România. La 19 noiembrie 1948 au avut loc alegeri parlamentare postbelice. Forțele populare și democratice (adică susținătorii regimului comunist) obțin victoria electorală. La 3 august 1948 se promulgă Reforma Învățământului.

Una din urmările benefice ale Reformei din 1948 a fost generalizarea învățământului de 7 clase. În acest fel, un număr mare de elevi au putut învăța spre a fi orientați către diverse meserii și profesii.

Începând cu anul școlar 1964 – 1965 s-a generalizat învățământul obligatoriu de 8 clase.

Din anul școlar 1974 – 1975 s-a extins învățământul de 10 clase în profilul agricol, care ulterior s-a desființat, rămânând Școala Generală cu clasele I – VIII.

Amintim că în anul 1974 s-a dat în folosință un nou local de școală, unde în prezent funcționează clasele V – VIII, precum și direcțiunea și secretariatul.

Intrată în reforma școlară post decembristă 1989, Școala din Apateu a simțit efecte mai ales în planul manualelor și programelor școlare noi. În privința dotării moderne ne exprimăm satisfacția că în prezent Școala dispune de un modern cabinet de informatică, cu 11 calculatoare, legate în rețea, unde se predau ore de română, matematică, istorie, biologie,

geografie, fizică, chimie și bineînțeles informatică. Un sprijin substanțial în amenajarea cabinetului l-am primit din partea Inspectoratului Școlar Județean Arad, Primăriei și Consiliului Local Apateu și Consiliului Județean Arad.

Școala mai dispune de 3 calculatoare, două la administrativ și unul în cabinetul directorului, care sunt legate la internet.

Școala a beneficiat și de alimentarea cu apă la rețea, asigurând apa potabilă și igiena celor 231 de elevi și 60 de preșcolari.

În acest an școlar, 2005 – 2006, am avut 14 clase de elevi, 8 la ciclul primar și 6 la ciclul gimnazial, precum și 3 grupe de preșcolari la Grădinița cu Program Normal. În școală lucrează 8 învățătoare (Sas Lenuța, Vlad Lenuța, Homorogan Aurelia, Rus Liliana, Bondor Maria, Horne Mărioara, Sărac Sofia și Tătar Mihaela) și 11 profesori (Sărac Vasile, Sărac Cosmin, Caba Ioan, Caba Iulia, Matei Adrian, Botaș Aurel, Botaș Maria, Purtan Florica, Purtan Ioan, Malița Teodor și Balaban – Mihiț Ciprian), iar la grădiniță 3 educatoare (Caba Floare, Țârle Ecaterina și Purtan Iuliana). La Secretariat lucrează doamna Todoca Floare.

Există la dispoziția elevilor un teren de sport, o sală specialităț pentru educație fizică pe timp nefavorabil și timp de iarnă, o sală specializată de religie, o bibliotecă funcțională, precum și muzeul sătesc "Rovina".

În acest fel putem spune că baza materială este asigurată, iar prin strădania dascălilor, elevii au obținut premii la concursurile sportive și la olimpiadele școlare pe obiecte de învățământ.

Programele școlare, în cadrul obiectelor opționale, cuprind educația pentru sănătate, literatura pentru copii, teatrul

pentru copii, limba engleză la clasele I – IV și informatica la clasele V – VIII.

În școală se desfășoară activități în cadrul comisiilor metodice, unde se țin lecții demonstrative și se susțin referate.

NOTE

1. Popcangă Vasile, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721 – 1821)*, Arad, 1974, p. 41.
2. Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Ienopolei, Hălmagiului și Hunedoarei, *Conspect sumariu despre toate școlile greco – răsăritene din protopresbiteratul Aradului pe anul școlastic 1863 – 1864*, Inspectoratul Chișineu – Criș/ 26.05.1864.
3. Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Ineu, *Dosar I, fila 138, 249, 325, 1394 / 1900*
4. Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Ineu, *Dosar II, fila 251, 354/1936 1020/ 1936*.
5. Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Ineu, *Dosar XI, fila 377 / 1938*.
6. Arhiva Primăriei Ineu, *Fond Plasa Ineu, Ord. 5282 / 1941*.
7. Liliana Rus, *Școala Apateu – monografie, Lucrare de licență, Arad, 2002*.
8. Vasile Sărac, *Plan de dezvoltare școlară, 2005 – 2006*.

6.2. LEXICUL LOCAL

Ca și învățământul, cultura locală a dobândit o configurație specifică și a evoluat în strânsă legătură cu evoluția economico – socială și politică a localității și a zonei din care făcea parte.

De la formarea poporului român și a limbii române până în zilele noastre, oamenii locului au vorbit permanent limba română.

Graiul din Apateu aparține subdialectului Crișan al dialectului dacoroman, localitatea fiind situată în partea nordică a județului Arad. Particularitățile lexico – fonetico – gramaticale atestă că exprimarea prezintă caracteristici specifice graiului crișan, dar se întâlnește și un mediu bilingv româno – maghiar.

Analiza structurii lexicului local ne-a permis să stabilim că el provine, în special, din limba latină, slava veche, maghiară, turcă, etc..

Argumentul lingvistic îl susține pe cel istoric. În vatra așezării noastre a existat o continuitate de viață omenească, românească. Fondul principal de cuvinte al vocabularului limbii vorbite provine din limba latină: ac, aluat, a avea, barbă, casă, cer, câine, credință, a crește, cruce, deget dinte, Dumnezeu, a învăța, mamă, tată, tureac, vânăt, a zace.

Influențele maghiare au apărut după instalarea populației finico – ungarice în imediata noastră vecinătate și s-au intensificat, devenind predominante după instaurarea dualismului austro – ungar (1867).

Dintre cuvintele de origine slavă amintim: nărav, nădragi, odraslă, plug, popa, steag, slugă, tină, fioc, zălog, zdravăn, piparcă, a tămădi, tândură, văiug, Strenenie.

Date fiind dimensiunea și complexitatea problematicii limbii și a componentelor sale dăm în continuare, principalele elemente de lexic local:

LEXICUL LOCAL

A	J
Abrac = grăunte	Jeb = buzunar
Abrăcăli = a da grăunțe animalelor	Jilău = rindea, tăietor de varză
Acruț (ă) = puțin acru, -a	Jireadă = claie lungă, stog lung
Acuș = imediat, îndată	Junere = ginere
Adeu = tun (de război)	Jup = snop , mânunchi de coceni
Adipa = a da apă animalelor	
Albineț = blond, alb la față	L
Alduit = binecuvântat	Laboșe = cratiță
Alipuit = așezat	Lămpaș = felinar de grajd
Aluat = dospeală, cocă	Lavor = lighean
Apucat ură = deprindere, nărav,	Lepeti = a vorbi mult și fără rost
Comportament	Lipideu = cearceaf
Arșeu = hărleț, cazma	Lesnă = ieftin
Astupuș = dop	Lihod = searbăd
Ațâța = a aprinde	
A zvârli = a arunca	M
	Macra = carne slabă, fără oase și
B	grăsime
Bai = necaz	Mahăr = personaj de vază, ridicat
Barem = măcar	prin afaceri și relații
Barost = ciocan mare	Mai = ficat
Barșon = catifea	Maistor = maistru
Batăr = măcar, barem	Maldăr = mortar, tencuială
Băgău = tutun rămas în pipă	Matahală = om înalt, diform, greoi
Bârnaci = brunet, tuciuriu	Mangălău = tăvălug
A bătuci = a îndesa, a pisa, a călca în	Meseleu = bidinea, perie
picioare	Mihei = atelier de meșter
Bătă = băț, ciomag	Misarăș = măcelar
Beteag = bolnav, suferind	Moare = zeamă acră de varză murată
Bică = taur	
A biciuli = a evalua în bani	

Birău = primar A bistăti = a asigura Bistoş = sigur Bitang = pierde vară, vagabond în expresia " a umbla bitang" Blid = farfurie Boitar = ajutor de ciurdar Borbil = frizer Bortă = scorbură Box = cremă de ghete Brişcă = briceag Brâzgaie = plouă mărunț Brâncă = braț, mână Bruş = bulgăr de pământ Bubă = rană, plagă Buctat = căzut la examen, faliment în afaceri budac = tâmăcop bumb = nasture	Morminți = cimitir Morneață = vreme închisă cu ceață
	N
	Nădrag = pantalon Năloagă = deranj, aglomerație Nimuric = om slab și pipernicit; schilod Mănaş = naş la nuntă
	O
	Obloc = fereastră Ocol = curte Ogaş = fâgaş, urma roților pe drum Olate = totalitatea construcțiilor dintr-o gospodărie Oleacă = puțin Oloi = ulei Orbeț = milog, cerșetor
	P
	Pană = floare Păfuga = a fugări, a alunga Pălincă = țuică, rachiou de prune Păsulă = fasole Părădaică = roşie, bulion Păşuş = ordin scris Părgăli = a drege mâncarea cu rântaş Păzătură = mâncare gătită Pistriț = multicolor Pleasnă = capătul biciului de forma unei Pensule Plevas = creion Plev = tablă Poivan = funie Porşor = claie mică de fân
C	
A călca = a treiera Ase căiera = a se plânge, a se văita Căuaci = fierar Căscărează = a căsca de somn Cătană = soldat, ostaş Cârpuță = batistă Ciubuleu = vas din lemn pentru apa de fântână Ciufală = poreclă Cutcuşe = sarmale Cute = gresie pentru ascuțit coasa	
D	
Dare = bir, impozit Dascăl = învățător, profesor Dăbălat = bleg, ploștit Dăloc = defel, nicidecum, îndată Dărab = bucată, parte, secțiune	

Deca = zece Drăguță = amantă. Iubită Dețilin =aparte, separat Deț = decilitru, 100 g Dos = prosop Drod = sârmă Dudă = burlan, cetărnă Duhan = tutun Duleu = drun agricol între culturi Dună = plapumă umplută cu fulgi A se da da dura = a se rostogoli	Poțoc = șobolan A prăbăli = a încerca Puică = pui de găină Pup = boboc în floare
	R
	Răguț = recrut Rânză = pipotă Rudă = par lung de grosime diferită Sălaş = adăpost (peste noapte) Scovardă = clătită Sfărmătoare = instrument din fier cu zimți, pentru îndepărtarea boabelor de porumb de pe cocean. Sfât = crâsnicul bisericii Spătoi = cămașă femeiască Stavă = herghelie A spesa = a cheltui Stelaj = etajeră Straiță = traistă A sudui = a înjura, a insulta
	Ș
	Șercan = zmeu Șireglă = partea din spate a unei căruțe Șirincă = fâșie lungă și îngustă Șoancă = șuncă Șogor = cumnat Șorof = șurub Ștrimf = ciorap Șuștar = pantofar, cizmar
	T
	Tăgăși = a face curat Tărhană = pastă făinoasă de casă Tătarcă = sorg Temeteu = cimitir
F	
Farbă = vopsea Făcătură = farmec Fălos = mândru, arogant Fărină = făină Fățăriță = față de masă Fedeu = capac de bucătărie Feidăr = arc Felehert = scara trăsurii Feștilă = fitil de lampă Fetan = copac înalt Fioc = sertar Firez = fierăstrău Fireanguri = perdele Fiscăraş = avocat, notar, procuror Frâmbie = șnur	
G	
Galițe = păsări de curte Gazdă = bogat Golumb = șiret de pantof Grăitor = omul care strigă darurile la nuntă Greluş = greier Grumaz = gât Gudă = cățea Gumă = radieră, cauciuc ,elastic	

H

Haba = degeaba, în zadar
 Haşmă = ceapă mică, arpagic
 Hamiş = şiret
 Harcă = somn (peşte)
 Haznă = folos
 Hămişat = lacom, flămând
 Hamfău = parte fixată de cruce cu o verigă, de care se prinde calul
 hărăni = a hrăni animalele
 hărmig = armăsar
 Hârb = ciob
 Hepe = seceră
 Hie = lipsă
 Hoampe = gropi în drum
 Hoară = păsări de curte, galițe
 Hoaspă = pleavă
 Hodoroage = lucruri învechite, stricate
 A hului = a dărâma

I

Iagă = sticlă
 Iertăciune = iertare
 Iliş = scaun de căruță
 Iosag = animale
 Ipan = zdravăn, sănătos
 Iştălău = grajd

Î

Îmboți = a şifona
 Îmbuibat = sătul
 Îmburda = a răsturna
 Îmbutuşi = a împinge
 Împistri = a încondeia ouă
 Încelui = a înşela
 Întrămat = refăcut, alintat
 A învăli = a lua o faţă de soție

Tenchi = porumb
 Tintă = cerneală
 Tolcer = pâlnie
 Torumb = turla bisericii
 Tuleu = tulpina de porumb
 Tulvai = strigăt de teamă (interj.)
 Tureac = carâmbul cismeii

Ț

Țândură = aşchie
 Țanţoş = mândru, fudul
 Țâţână = balama
 Țiment = cimen
 Țângălău = clopoțel
 Țoangă = clopot
 Țol = cearceaf

U

Ujină = perioada care precede însărarea
 Ungheţ = ungher al unei camere

V

Văduoi = văduv
 A se văita = a se boci
 Văiug = cărămidă nearsă de lut cu pleavă
 Vică = unitate de măsură pentru cereale egală cu două brădii (30 litri)
 Vigan = vioi, robust
 Vrenic = vrednic, harnic

Z

Zadie = şorț
 Zobon = vestă femeiască
 A se zoli = a se obosi

NOTE

¹ Catedra, culegere de studii, Arad, septembrie 1973m, p. 226 – 229.

6.3. BISERICA ÎN ARIA COMUNITĂȚII LOCALE

6.3.1. BISERICA ORTODOXĂ APATEU

Conturarea românilor ca etnie de sine stătătoare, urmare a simbiozei daco-romane, nu poate fi despărțită și nici înțeleasă în afara realității că, în acest scop creștinismul a împlinit un rol dintre cele mai de seamă. Românii ca popor s-au născut creștini, s-au născut, cum cu mare dreptate arăta Nicolae Iorga, cu „legea lor, adică legea închinării lui Dumnezeu, Domnului, lui Iisus”¹. Dar după cum ne arată izvoarele, procesul creștinării noastre a început în Dacia romană și s-a dezvoltat neconținut astfel că, după câteva secole, adică în momentul contactului cu slavii și cu alte popoare migratoare care le-au urmat, poporul roman avea deja religia creștină întrupată în configurația lui spirituală, aceea ce îl deosebea de migratoare². „poporul nostru” – spunea istoricul Radu Vulpe – „nu poate preciza data când a primit creștinismul ... el s-a născut creștin în mod spontan, natural, odată cu formarea romanității sale. Noi suntem români fiindcă suntem creștini și creștini fiindcă suntem români”³.

De-a lungul unei întinse perioade istorice, până spre sfârșitul primului mileniu d. Hristos, românii au fost nevoiți să înfrângă numeroase vicisitudini, pentru a-și asigura existența, continuitatea, organizarea social – economică și spirituală, progresul neconținut. Odată cu primele începuturi ale evului mediu, valorificând la o scară superioară, întreaga lor existență și tradițiile organizării statale, social – economice, românii au trecut de la formațiuni prestatale, cunoscute inițial în istorie, sub forma uniunilor de obști, la formarea voievodatelor cum ar fi cele ale lui Menumorut, Gelu, Glad sau Farcaș, iar mai apoi la

constituirea statului feudal românesc, caracterizat și împlinit în Țara Românească, Moldova și Transilvania.

În această perioadă istorică nu pute prezice cu exactitate urmele istorice și spirituale din Apateu, ci doar presupunem că localitatea la care se face referire, a făcut parte din Voievodatul lui Menumorut, și că românii din acest voievodat, precum și din Transilvania, își apărau glia străbună și credința cu însuși prețul vieții lor.

Tot acest timp, în Transilvania, în voievodatul lui Menumorut – chiar în cetatea de scaun al acestuia – Biharia – a existat o organizație bisericească care avea câte „un scaun Episcopal ortodox roman”⁴.

La începutul secolului al – IX -lea, odată cu stabilirea ungarilor în Câmpia Panonică (896) a avut urmări însemnate asupra teritoriilor dintre Carpați și Tisa, locuite de români. Regele Ștefan cel Mare și Sfânt, întemeietorul statului feudal ungar, a început acțiunea de cucerire treptată a unor teritorii din stânga Tisei, care a durat până pe la sfârșitul secolului al XIII – lea sau începutul celui de-al XIV- lea.

Către sfârșitul secolului al XIII-lea, regalitatea maghiară a început să exercite presiuni asupra românilor din Transilvania, întâmpinând rezistența strămoșilor noștri, aceasta explică faptul că pătrunderea cetelor regilor unguri în aceste ținuturi locuite de români, s-a desfășurat treptat, pe etape și a durat peste trei secole.

Sintetizând hotărârea de nestrămutat a românilor din Transilvania, de a-și apăra pământul strămoșesc împotriva cuceritorilor maghiari, voivodul roman Menumorut, declara în timpul unei întrevederi cu trimișii ducelui ungar Arpad, care-i pretindeau teritoriul voievodatului sau: „Spuneți lui Arpad, ducele Ungariei, stăpânul vostru... că pământul pe care l-a cerut, nu i-l vom da niciodată cât vom trăi. Și nu ne tulbură cu vorbe

ca acele trimise, că e coborâtor din neamul Attila, cel care era numit biciul lui Dumnezeu. Chiar dacă acela a răpit cu sila pământul acela de la strămoșul meu, acum, însă, din milostivirea stăpânului meu, împăratul de la Constantinopol, nimeni nu poate sa-l smulgă din mâinile mele”⁵.

Prin această se arată că legăturile acestei zone cu Constatinopolul, erau nu numai de ordin politic ci și de ordin religios, capitala Imperiului Roman de Rasărit, fiind și capitala Bisericii Ortodoxe a Răsăritului.

Expansiunea și în plan religios, a statului feudal maghiar în Transilvania, s-a realizat prin reprimarea Bisericii Ortodoxe. În anul 1278, are loc la Buda, un sinod al preoților catolici care adoptă decretul despre „preoții schismatici”, adică ortodocși, cărora nu le era îngăduit să țină cult dumnezeiesc, să-și zidească capele sau alte case sfinte iar la nevoie se ca aplica forța”.

În ciuda tuturor acestor vitregii, care li se impuneau românilor de aici, de a „fi cu adevărat catolici”, viața religioasă din această zonă și mai ales de aici din Apateu și-a continuat cursul normal. Nu avem date documentare care să ateste, biserici ortodoxe sau nume de preoți ortodocși, dar înclinăm să credem că au existat odată cu neamul nostru și aici sau cel puțin în această zonă.

Însăși numele satului Apateu – pare să trimită către o moșie mănăstirească. Se presupune că este vorba despre o mănăstire benedictină din Telki, cu ramificații chiar aici în Apateu. La anii 1333 – 1334, este amintit un preot cu numele Ioan – fără îndoială român de origine, menționat în listele de dijmă papală. Urmașii săi, în același fel de document, au fost Marcel, în anii 1335 – 1336 și Martin, în anul 1337.

Săpăturile arheologice efectuate în anul 1893, la 3 km de actualul sat, la locul numit Cinicheze, aproape de Crișul Negru, la Nord de sat, s-au descoperit materialele ceramice medievale,

date din secolele XIV – XVII. Prezența acestor materiale care provin dintr-un complex medieval, indică însă în curând o rezistență nobiliară, iar prezența unei biserici nu este exclusă. Oricum, locul ne orientează deja în vechea topografie medievală, și biserica trebuie sa fie racordat la ea⁷.

Aflându-se, nu la mare depărtare de Ineu – unde până la sfârșitul secolului al XVII – lea (1690) se afla Episcopia Ienopolei, Aradului, Orăzii Mari și Hălmagiului, sub a cărui jurisdicția religioasă se afla și Apateul, putem afirma fără teama de a greși, că flacăra credinței ortodoxe, a rămas nestinsă. O hartă a Comitatului Arad, datată în anul 1860, indică prezența unei biserici la Apateu.

În anul 1691, Împăratul Leopold I – al Austriei, a dat cunoscuta „Diplomă” care a avut valoarea unei constituții, pentru Transilvania, timp de aproape un secol. „Diploma” însă confirmă – ceea ce era definit și înainte – privilegiile celor trei „națiuni politice” – unguri, sași, secui, precum și drepturile celor trei „națiuni recepte”: catolică, luterană, calvină (reformată) și unitară. Românii erau excluși în continuare de la viața politică și considerați ca și „tolerați” în propria lor țară, inclusiv religia lor ortodoxă.

La 19 (30) martie 1701, împăratul Leopold I a dat o nouă „Diplomă” numită „a doua Leopoldină”, socotită ca adevărat act întemeietor a Bisericii Unite din Transilvania, în 15 articole. Diploma asigura Biserica și preoții uniți, de privilegiile de care se bucurau Biserica și preoții catolici: scutiri de dări, de vămi, de dijme după pământurile bisericesti. Preoții uniți nu puteau fi tratați ca iobagii, nu puteau fi siliți la robote și la alte prestații; punctul 5, însă spunea că noua Biserică era lipsită de orice autonomie, fiind pusă „în atârnare de Arhiepiscopia de Strigoniu (Esztergom)”⁸.

Cu toate aceste „viclenii favorizante”, românii din parohia Apateu au rămas mai departe ortodocși, cu nevoile și cu sărăcia lor. Au preferat să rămână cu credința străbunilor lor numai să nu se unească cu Roma, numai să nu se numească „uniți”. Astfel în anul 1746 în Apateu, existau doi preoți ortodocși – Popa Ioan și Popa Dănilă⁹, iar istoricul maghiar Marki Șandor – precizează că: „românii din județul Arad aveau biserică și preot în fiecare sat”¹⁰. Acestei împrejurări îi atribuie el, că acești „preoți simpli” au putut în așa mare măsură, să cultive în popor conștiința solidarității.

În anul 1755, episcopul Aradului, Sinesie Jivanovici (1751 – 1768) în urma vizitelor canonice, efectuate la parohiile aflate sub jurisdicția sa, întocmește o amplă conscripție în care se precizează starea bisericilor, hramul, materialul de construcție, dacă este sfințită sau nu, preotul și domeniul de pământ. Conscripția menționează 52 de biserici, din tot atâtea localități și parohii, care erau foarte vechi, unele chiar ruinate, sfătuind credincioșii să-și edifice altele noi. Printre aceste biserici, conscripția mai sus menționată, arată că în Apateu, exista o biserică „veche”, cu hramul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril. Putem presupune că această biserică a fost edificată cel târziu în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII – lea și demolată după construirea alteia în anul 1755. Cert este că la 16 iunie 1755, episcopul Sinesie Jivanovici – al Aradului, alături de care s-a aflat și preotul local Toader, sfințește biserica nouă – „destul de mare”¹¹ construită tot din lemn, care purta hramul „Pogorârea Sfântului Duh” – hram care este păstrat și astăzi, deci de peste 250 de ani.

Istoricul Marki Șandor, consemna în lucrarea sa, că la anul 1786, a fost construită o altă biserică tot din lemn¹², aici în Apateu, pentru care istoricii contemporani au unele rezerve. Însă tradiția locală, cei mai în vârstă își amintesc mai multe locuri

unde se aflau bisericile vechi. Așa stând de vorbă cu Rus Ioan (Flancu) nr. 451, a fost episcop al bisericii din Apateu, decedat în anul 2001, la vârsta de 87 de ani, un om interesat și preocupat de istoria acestei localități, amintea din spusele înaintașilor săi, că la locul numit „Nile”, la nord de sat, se aflau „ziduri turcești”, sau pietrele fundației unei foste biserici, apoi la sud – vest de satul actual, la locul numit „Ceret”, spre Șepreuş – Satu Nou, iarăși se știe din bătrâni că a fost locul unei biserici. În partea de vest a satului, același creștin, mărturisea că ar fi auzit să fi fost odată o veche biserică; ca să nu mai amintim de locul numit „Cinicheze”. Avem deci patru locuri cunoscute în tradiția locală și tot atâtea în vedere că satul nu era adunat la un loc iar materialul din care era făcută biserica (lemn), nu era așa de rezistent în timp, așadar, putem lua în calcul și varianta amintită de istoricul maghiar.

În anul 1971 sunt amintiți ca preoți în Apateu: Zaharia Drăgan și Ilie Popovici¹³, din a căror activitate nu se cunosc prea multe lucruri, acestea rămân învăluite în trecutul istoric.

În anul 1835, după strămutarea satului (1825), se construiește prima biserică de zid, pe amplasamentul actual al comunității, în partea de vest, localizată undeva pe „ulița I” (Mang Ioan Constantin – nr. 109), biserică ce o înlocuiește pe cea sfințită în iunie 1755 și care poartă mai departe hramul „Pogorârea Sfântului Duh”. Biserica veche fusese demolată, după construirea celei de zid, ne mai știindu-se nimic despre dispariția celorlalte. Această biserică din zid, construirea în anul 1835, se știe că a fost o adevărată mamă spirituală, care a adunat obștea creștină la un loc, în jurul ei formându-se actualul sat Apateu, probabil acela fiind atunci centrul localității, pentru ca de obicei se construiau bisericile în jurul comunității.

În această biserică au slujit preoți de seamă ca: Ioan Popovici (1819 – 1858), Gheorghe Ursuțu (aceeași perioadă),

Nicolae Bulza (până la 1892), apoi între anii 1858 – 1892, Florian Popovici, Gheorghe Popovici și Atanasie Popovici, probabil descendenți ai aceeași familii sau rudeni între ei.

Venind dintr-o generație de preoți, Atanasie Popovici, începându-și activitatea aici, încă de la biserica veche, probabil pe la anul 1882, ocupă un loc de seamă în istoria parohiei Apateu, lăsându-și zestrea sufletului său în aceste locuri binecuvântate de Dumnezeu.

Încă din anul 1903, se vehiculează tot mai mult ideea zidirii unei noi biserici, pentru că cea veche – construită în 1835 – era mult mai mică și neîncăpătoare și fiindcă se extindea către est, Biserica nu mai era în centrul comunității. Astfel se cumpără un teren intravilan pe care se „întabulează” actuala biserică. Terenul provine 50 %, respectiv o grădină de la Sărac Vasile, fost sfânt la biserica veche și 50 % respectiv o a doua grădină de la Tăutan Anțina, acest eveniment având loc în anul 1904, după spusele unui credincios localnic¹⁴.

În protocolul din 23 mai 1906, se menționează la punctul II că: „trebuie să se întrevină la Oficiul parohial Comlăuș, ca să trimită planul bisericii de acolo iar mai apoi să însărcineze pe arhitectul Niga de la Arad, pentru compunerea unui plan și aici, în valoare de 26 000 coroane”. La 10 februarie 1907, la fața locului se prezintă inginerul Paul Răzvan din Arad „spre a se sfătui cu obștea, la zidirea noii biserici”. Tot, în acest „protocol” s – a luat decizia ca: „biserica sa fie mai largă cu 3 m, înălțimea cu 1 m, lungimea cu 6 m, mai mare decât a bisericii din Somoscheș”. După aceea se menționează faptul că: „trebuie să se cumpere două clopote așa de mari ca și clopotele cele două mari de la biserica din Somoscheș. „Fundamentele bisericii să fie din piatră de codru de la Ciuci și ciment de la Gurahonț, iar iconostasul ca la biserica din Berechiu. Orologii (ceasuri) în patru fețe ale turnului, să fie prevăzută cu „parafulger” și să nu

fie mai scumpă de 36 000 coroane (18 000 fl.), acoperită cu țiglă.

Sprijiniți și de protopopul Ioan Georgia, de la Chișineu - Criș, de care aparținea din punct de vedere bisericesc – în vremea aceea – parohia Apateu, preotul Atanasie Popovici, înaintează planul și totodată dorința credincioșilor de aici, către Episcopia Aradului, pentru a începe cât mai curând lucrarea.

S-a început imediat colectarea banilor necesari pentru demararea lucrărilor, astfel s-a vândut la licitație în ziua a II – a de la Rusalii a anului 1907, casa parohială veche (probabil exista undeva în imediata apropiere a bisericii vechi, după spusele unor localnici, unde astăzi locuiește fam. Frențiu Ionel (Ionelu Nedii), nr. 108, Ulița I¹⁵).

Pentru că nu mai sosea planul aprobat pentru biserică, se decide trimiterea consilierilor Blidar Petru – Epitrop I și Leucuța Ambrozie – Primar, la Episcopia Aradului. Nu mai avem date care să rezulte dacă s-a aprobat sau nu, dar în anul 1909, se arată că în urma licitației pentru zidirea bisericii, se ajunge la o înțelegere cu David Iacob Iștvan „care cere cel puțin 52 350 coroane” deși satul oferise 50 000 coroane. Preotul Atanasie Popovici și membrii Comitetului Parohial de atunci printre care era și primarul Ambrozie, garantează cu averile lor, suma licitată. Inginerul Paul Răzvan, recomandă să nu se acopere biserica cu „enternit” (probabil plăci mai mici de azbociment), ci să se acopere cu „plev” (tablă zincată), însă membrii Consiliului parohial nu aprobă. Tot din acest „protocol” reiese și faptul că soclul bisericii va fi gata în iunie 1910¹⁶ și tot acum se amintește ca atunci când va fi terminată biserica nouă, primele scaune din biserică să se dea celor care au dat (contribuit) mai mult, această propunere venea din partea primarului de atunci, Ambrozie Leucuța.

În data de 21 aprilie 1910, trece la cele veşnice, în vârstă de 44 ani, epitropul Petru Blidar, care timp de 16 ani (1894 - 1910), a reprezentat cu atâta dăruire biserica și parohia de aici iar în locul său a fost ales noul epitrop în persoana lui Flore Mang. Tot acum preotul Atanasie Popovici anunță că întreprinzătorul (echipa de meșteri) si-au luat angajamentul până în luna iulie 1910, să termine de zidit iar în ziua de Florii (probabil anul 1911) s-a înălțat crucea pe turnul bisericii, ceea ce arată cu câtă râvnă s-a derulat lucrarea; pe lângă echipa de meșteri a participat tot satul, cu ce a putut fiecare, locuitorii satului dând dovadă de un total angajament, unii cu brațele, alții cu căruța transportau cărămida, iar alții puneau materialul la dispoziția meșterilor.

La 8 noiembrie 1911 se hotărăște într-o ședință a Consiliului parohial, ca să se invite episcopul Aradului Ioan Ignatie Papp, pentru a face sfințirea bisericii, fără a preciza data când „o sa aibă loc”, dar pentru care zi să se facă un „banchet” cu speze de 300 de coroane. Sfințirea acestui sfânt locaș cu hramul Pogorârea Sfântului Duh, a avut loc în ziua de 10 decembrie 1911, și a fost oficiată de către episcopul Aradului Ioan Ignatie Papp, mai sus amintit.

Prin „Protocolul” din 17 decembrie 1911, al Consiliului parohial, părintele Atanasie Popovici arată că „Biserica noastră este sfințită” și că „biserica veche se poate vinde, de asemenea clopotele”. Consiliul parohial hotărăște ca biserica veche să se vândă însă nu și turnul, iar clopotele să rămână și să nu se vândă nici ele. Tot acum se mai hotărăște ca scaunele din Biserica nouă să nu se vândă, ci oamenii să stea „cum au stat în biserica veche”, lucru rămas tradițional și valabil până astăzi.

În data de 28 noiembrie 1911 se propune mutarea „morminților” (cimitirului), lângă „dolmă” iar de morminți să se îngrijească un „mormântar”, care să fie plătit „cu un vâitau de

grăunțe, de la fiecare casă”. Probabil, cimitirul actual a fost dat în folosință cel mai devreme în anul 1912, iar cele 5 iugăre cadastrale aprobate de Comitetul Urbarial, să se folosească, chiar dacă cimitirul vechi nu era încă plin.

Văzându-se cu un vis împlinit, epitropul Flore Mang, se retrage din această funcție, predând cheile bisericii, noilor epitropi : Teodor Dănilă, Epitrop I; Piroș Teodor, Epitrop II; și Stana Bade Matei, Epitrop III, aducându-i-se cu recunoștință, fostului epitrop, multumiri pentru contribuția adusă la terminarea acestui măreț edificiu.

Ziua de 10 iulie 1912 a fost grea și amară, plină de doliu pentru întreaga comunitate creștină din parohia Apateu, pentru trecerea la cele veşnice la doar 53 de ani, a preotului Atanasie Popovici, care a slujit altarul bisericilor de aici, timp de 30 de ani. La conducerea pe ultimul drum din această lume, de la biserica unde a slujit și pentru a cărei înălțare s-a jertfit, au participat pe lângă obștea creștină din această parohie și preoții din Somoscheș, Berechiu, Talpoș, Vădas (Vânători) și Șepreuș. Așa se încheie viața acestui om și preot, născut în Berechiu la anul 1859, care a fost și va rămâne în conștiința oamenilor din Apateu: „omul care sfințește locul”.

Deși, îndurerăți pentru despărțirea de preotul Atanasie Popovici, oamenii de aici își continuă viața creștinească iar cei rămași la cârma bisericii, depun noi strădanii pentru bunul mers al parohiei.

Consiliul Parohial, în ziua de 21 iulie 1912, ia decizia ca să se înființeze două parohii, în Apateu, cum a fost înainte de anul 1880, asigurând viitorilor preoți: „16 iugăre cadastrale de pământ extravilan cu drept de posesiune, stoalele îndătinate și legale, casă parohială cu intravilan întreg pentru fiecare preot, birul parohial de la 300 de fumuri iar dacă nu e de ajuns pentru fiecare preot de clasa a doua, mai asigură un venit fix (lunar) de

1200 coroane – pentru fiecare preot¹⁷, până atunci să fie numit un administrator parohial care să locuiască în comună.

Luând la cunoștință aceste oferte ale Consiliului Parohial, Episcopia Aradului numește ca administrator parohial pe preotul Valeriu Dronca, care în perioada august 1912 - octombrie 1913, ocupă această funcție.

Din luna octombrie 1913 și până în anul 1948 își desfășoară activitatea de preot și conducător al Oficiului Parohial Apateu, Atanasie Căpitan, absolvent al Facultății de teologie din Arad, promoția 1902-1903, hirotonit preot în 1904, iar în perioada 1904 – 1913, a funcționat ca preot la Susag. Venind la Apateu, preotul mai sus amintit, continuă cu aceeași dăruire, finisarea și definitivarea lucrărilor la Sfânta Biserică, la casele parohiale, precum și la școala confesională din sat, care la aceea vreme era în administrația Bisericii. În decursul celor 35 de ani de activitate, în Apateu, atât preot cât și dascăl, a lăsat o amprentă deosebită în viața culturală și religioasă de aici.

În acest timp, are loc primul război mondial cu toate vitregiile sale, când fiecare sat, fiecare parohie trebuia să-și aducă jertfele sale, parohia Apateu, donează fără nici o împotrivire la 20 iunie 1915, clopotele bisericii vechi. N-au trecut decât 5 luni și prin ordinul protopopesic nr. 339/ 1915, se cere din nou preotului Atanasie Căpitan și Comitetului Parohial: „să dea clopotele noii bisericii, de bună voie, pentru că e lipsă de metal în țară” ceea ce denotă că aici era o oarecare opoziție în acest sens, însă în cele din urmă, în ședință din 7 noiembrie 1915, se aprobă. Probabil așa se explică faptul că pe două din cele trei clopote ale bisericii noastre, este trecut anul 1929, iar pe cel de-al doilea (cel mic), anul 1910.

Inscripția clopotului mare, rămasă peste ani ne amintește că: „Acest clopot s-a cumpărat de credincioșii Sfintei Bisericii Ortodoxe din Apateu, spre lauda și mărirea lui Dumnezeu,

turnat de Honig Friczes în Arad, în anul 1929, Episcop fiind Dr. Grigorie Comșa, preot Atanasie Căpitan, învățător director Ilie Vârședan, Notar Mircea Leucuța, Primar Ioan Ungur, Epitrop Petru Blidar.”

Clopotul mijlociu este turnat la aceeași firmă din Arad, tot în anul 1929, având înscris pe el următoarele cuvinte: „*Pe cei vii îi chem, pe cei morți îi plâng, iar tunetele le răsfrâng*”, iar pe cel mic – turnat în anul 1910 și probabil rămas de la început la biserică, stă inscripția aceleași fabrici din Arad și cuvintele: „*Pace între oameni bună voire*”. Ceea ce impresionează la aceste clopote este faptul că au o armonie perfectă cu un ecou prelungit iar inscripțiile încrustate de pe acestea, aduc aminte peste veacuri de numele atâtor „notabilități” din Apateu, care vor rămâne ca o mărturie veșnică pentru dăruirea lor.

Din anul 1939 și până în 1947, la parohia Apateu II, este amintit preotul Traian Precupașiu, născut la 1 ianuarie 1912 în localitatea Nădlac și care a venit aici de la parohia Rădești, unde a fost hirotonit la 1 iulie 1937.

Înlocuindu-l pe preotul Precupașiu, pe postul vacant al parohiei Apateu II, alături de preotul parohiei Apateu I – Atanasie Căpitan, vine aici preotul Aurel Tomescu, în perioada anilor 1947 – 1948 de al cărui nume se leagă formarea primului cor alcătuit în această parohie, deși, chiar și mai înainte, se vorbește de existența unui grup vocal bărbătesc, cu aproximație prin anul 1929, condus de un dirijor orb sau care, probabil se numea Orb (?), după cum mărturisea o bună credincioasă și o veche și pasionată coristă, Stela Burcă. Astfel, în anul 1946, preotul Aurel Tomescu, pune bazele unui cor adevărat pe mai multe voci, unele partituri chiar pe 6 voci, dirijat de cântărețul local Botaș Vasile (a Tremeliuchi).

Tot în această perioadă de pastorație a preoților mai sus amintiți, funcționează Epitrop Mișca Flore până în anul 1923, iar

în anul 1924 – Tulcan Teodor, care alături de preoții din parohie, în anul 1939, împreună cu arhitectul Rafiroiu Silvestru din Timișoara, execută ample reparații la biserică și casele parohiale, fosta școală confesională fiind transformată în casă parohială, conform devizului de lucrări.

Din decembrie 1948 și până în anul 1964, își duce activitatea de preot aici, protopopul și parohul Petru Bancea, care a ocupat și funcția de protopop al Protopopiatului Ortodox Român Cermei, cu sediul la Apateu, protopopiat care avea în componența sa 11 parohii: Apateu, Avram Iancu, Berechiu, Luntreni, Moțiori, Satu Nou (în formare), Sepreuş, Somoscheş, Talpoş și Vânători. Preotul Petru Bancea, a fost cunoscut ca fiind un om de cultură, o adevărată personalitate pe linie bisericească și culturală; fost profesor de muzică la Caransebeş, licențiat în Teologie, diplomat al Conservatorului din Praga, iar mai apoi profesor de muzică de cântări bisericești și ritual, al Academiei Teologice din Arad, în perioada anilor 1941 – 1948, de unde vine în Apateu. Și în timpul păstoririi sale aici, biserica din Apateu a trecut printr-o perioadă de triumf spiritual. Este demn de remarcat că s-au făcut reparații la biserică și casele parohiale în 1949, despre care nu avem multe detalii. Se presupune că acum s-a reînnoit acoperișul bisericii, acoperindu-se cu tablă.

Ordinul Episcopiei Aradului nr. 989/1949, din 16 martie, îl prezintă pe preotul protopop Petru Bancea, ca fiind „singurul paroh la Apateu”, parohia Apateu II, desființându-se și Apateul devenind o singură parohie. Luându-și rămas bun de la credincioșii din Apateu, după o păstorie de 35 de ani, preotul Atanasie Căpitan, le spunea că acum sunt „o turmă și un păstor”.

Rămânând singurul preot din parohie, protopopul Petru Bancea, pune mai multe reguli de conducere a Oficiului Parohial și mai ales al personalului bisericesc, prin care se cerea:

disciplină, corectitudine, punctualitate și altele asemenea. Acest „cod de legi”, am putea spune chiar necesare, și bineînțeles, exigența părintelui Bancea, au impus o disciplină fermă la Oficiul Parohial Apateu; așa pot fi explicate schimbările succesive de personal auxiliar. Astfel se perindă mai mulți epitropi : în anul 1949, Moțiu Ioan, Stana Petru și Burcă Petru și-au dat demisia, apoi au fost aleși Stana Petru, Orb Ioan și Petrilă Teodor. Tot acum putem aminti, prin procesul verbal din 24 martie 1949, cantorii: Mangu Botaş Petru și Botaş Vasile, iar în funcția de paraclisieri: Botaş Teodor și Tăutan Flore, acesta din urmă înlocuit la 1 ianuarie 1951, cu Zaharia Teodor (Delea Haicului). Schimbarea sfântului, Tăutan Flore, a fost cerută de către preotul Bancea, „în urma evenimentelor rebeliunii din 31 iulie – 1 august 1949”, după cum se menționează în procesul verbal nr. 279/1949, necunoscându-se motivul implicării celui în cauză la aceste evenimente, dar este ușor de presupus dat fiind faptul că preotul Petru Bancea, a suferit mult în timpul rebeliunii din 1949.

În anul 1952, aprilie 6, apare un nou epitrop, în persoana credinciosului Florea Tăutan, care împreună cu Petrehele Flore (Florea Ciontului), au făcut troița de la marginea satului, spre câmp, amplasată și sfințită la 4 noiembrie 1951. Tot în acest an se face și se sfințește troița de la „ogrezi” (Conac), amplasându-se pe locul unde se află și astăzi, iar la cimitir se angajează un paznic de cimitir și „mormântar”, cu condiția să locuiască permanent în casa de la cimitir; aceasta fiind Botaş Dimitrie, fiul fostului îngrijitor de cimitir, Vasile Botaş zis „Strigoiu”, poreclă care există și astăzi și care are logica ei.

La 1 octombrie 1964, după o întrerupere silită de câțiva ani, datorită puterii comuniste, vine de la o parohie din Arad, în acest loc binecuvântat de Dumnezeu „protopopul onorific” Bența Emilia, care păstorește această parohie până la 12 ianuarie

1968, când este transferat la parohia Miniș. În această perioadă de pastorație a preotului mai sus amintit, putem afirma că deși a fost o perioadă scurtă, ne-au rămas câteva date importante din activitatea Prea Cucerniciei Sale. În primul rând a lăsat scrisă CRONICA PAROHIEI APATEU, cu date culese, privind „mișcarea populației”, începând cu anul 1819. Fără îndoială și în această perioadă au fost și alte evenimente, care cu siguranță ar fi fost necesare a se menționa, dar modestia și smerenia care îl caracteriza, părintele Bența nu le-a scris, tocmai pentru a nu se lăuda.

După plecarea părintelui Emilian Bența, la 12 ianuarie 1968 a fost transferat la această parohie, preotul Ioan Poleac, un preot și om deosebit care a contribuit la modul cel mai înalt, pentru înfrumusețarea spirituală și materială a parohiei Apateu, având în permanență sprijinul și colaborarea mai multor personalități din localitate. În primele patru luni ale pastorației sale s-a introdus lumina electrică în Biserică, iar în fața bisericii s-a făcut gardul de beton și fier împletit, lucrat de Purtan Flore – Epitrop I, iar partea metalică fiind manopera credincioșilor Galea Flore și Moț Petru – Epitrop III, care ocupa și funcția de paraclisier în Altarul bisericii.

În anul 1968, preotul Poleacu, împreună cu membrii Consiliului parohial, hotărâsc construirea noii case parohiale, iar arhitectul eparhial domnul Francisc Tritaler, după ce i s-au prezentat terenul, posibilitățile și vecinătățile, a făcut un plan care a fost materializat prin priceperea și iscusința meșterului local Ioan Târlea. În octombrie 1972, s-au terminat lucrările, chiar și cele de finisare ale casei parohiale.

În anul 1971, prin grija aceluiași preot se cumpără din București, un candelabru de alamă, cu 34 de brațe, care este montat în Sfânta Biserică. Deasupra amvonului, iar în 1972 are

loc cumpărarea și montarea celui de-al doilea candelabru cu 44 de brațe montat în mijlocul bisericii.

La 22 octombrie 1972, duminică, parohia Apateu a primit vizita Înalț Prea Sfințitului Părinte Episcop Teoctist al Aradului (actualul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române), însoțit atunci de o suită de consilieri eparhiali și de doi diaconi, care împreună cu părintele Ioan Poleacu și preoții din împrejurimi au oficiat Sfânta Liturghie Arhierescă. Din îndemnul de atunci ale Înalțului Ierarh, s-a reținut propunerea adresată credincioșilor, de a înfrumuseța cu pictură sfânta biserică. N-a trecut decât un an de la acest îndemn, căci „neobositul” preot Ioan Poleacu, împreună cu membrii Consiliului Parohial și cu credincioșii din Apateu execută o reparație capitală la exteriorul bisericii, iar în perioada anilor 1976 – 1978 a interiorului acesteia a fost împodobit cu o frumoasă pictură în tehnica „fresco”, de către pictorul Ioan Căzilă din Sibiu. Un merit deosebit în strădaniile depuse și cu o strânsă colaborare, alături de Prea Cucernicul Părinte Ioan Poleacu, l-a avut prim epitropul Petru Tulcan (a Ciunii Radaii), care printr-o activitate meritorie, s-a ocupat în permanență de buna desfășurare a lucrărilor, având în vedere mulțimea de probleme ale acelei perioade de plină putere și expansiune a ideilor materialiste de natură comunistă, care erau în aceea perioadă. Cu ajutorul Bunului Dumnezeu și cu strădaniile credincioșilor din această parohie, biserica parohială a primit o haină nouă, o haină de sărbătoare. Frumusețea artistică și expresivitatea picturii, este completată cu reînnoirea iconostasului, prin mâna iscusită a aceluiași pictor Ioan Căzilă, iconostas care a fost lucrat, încă din anul construirii Sfintei Biserici – 1911, de către sculptorul Busuioc din Arad.

Din punct de vedere cultural – bisericesc, tot în această perioadă de pastorație a Prea Cucernicului Preot Ioan Poleacu, el

însăși fiind un om de o aleasă cultură, se caută în Arad un profesor care se numea Văcaru (?). Acesta redresează din punct de vedere muzical corul bisericii, cor ce avea o îndelungată tradiție. După terminarea misiunii de instruire a corului și după plecarea profesorului amintit, dirijorul local, Piroș Ioan, cântăreț al bisericii din Apateu, duce mai departe această activitate mulți ani de aici înainte, dând răspunsurile Sfintei Liturghii, dar și cu alte ocazii. Ansamblul coral mixt la patru voci, a fost format dintr-un număr impresionant de bărbați și de femei, care încântau prin frumusețea interpretativă dar și prin dragostea cu care participau de bărbați și femei, care încântau prin frumusețea interpretativă dar și prin dragostea cu care participau la cor. S-ar putea spune multe cuvinte frumos meșteșugite despre: Prea Onoratul Părinte Ioan, epitropi, credincioșii sau coriștii, despre realizările lor. Pe frontispiciul Sfintei Biserici există o placă comemorativă cu numele celor care peste veacuri vor rămâne încrustate nu numai acolo ci și în amintirea generațiilor viitoare: „Sfințirea bisericii s-a făcut în ziua de 15 octombrie 1978, prin P.S. Sa Dr. VISARION AȘTILEANU, episcop al Aradului”.

După atâta trudă și osteneală depusă în întreaga sa activitate de preot, mai ales aici în parohia Apateu, Prea Onoratul Părinte Ioan Poleacu, distins cu meritoasa *cruce patriarhală*, își doarme odihna veșnică în cimitirul din parohia Cernei.

Începând cu data de 1 ianuarie 1981, venind de la parohia Pecica, își începe activitatea de preot paroh, părintele Andrișescu Vălean, până în iunie 1989.

Pastorația Prea Cucerniciei Sale poate fi caracterizată ca fiind o perioadă rodnică din punct de vedere spiritual, întrucât a fost un „blând păstor” al acestei turme, un preot serviabil și comunicativ, grabnic ajutător al celor care îi solicitau ajutorul.

Și în această perioadă, s-au făcut diferite reparații la Sfânta Biserică și la casa parohială, s-a împrejmuit cimitirul cu gard de fier și beton lucrat de meșterul local David Petru nr. 242, lucrări coordonate de părintele Andrișescu, de epitropul Petru Tulcan precum și de membrii Comitetului Parohial din aceea vreme, care au avut un rol esențial.

După 8 ani, aici la Apateu, Prea Onoratul Părinte Andrișescu Vălean, a fost transferat la Sfânta Catedrală Episcopală, din Arad, a Sfintei Episcopii a Aradului, Ienopolei, Hălmaگیului și Hunedoarei, unde activează și în prezent (2006), o avansare meritorie pentru un om meritoriu.

Din anul 1989 și până la 1 martie 1996, a funcționat ca paroh, Prea Cucernicul Părinte Simion Mladin, născut la 12 decembrie 1957, în satul Prunișor, orașul Sebiș, licențiat în teologie și absolvent al Institutului Teologic de grad Universitar „Andrei Șaguna” din Sibiu, care a purtat de grijă acestei parohii, aducându-și contribuția Prea Cucerniciei sale, în mod substanțial și benefic, la problemele materiale, spirituale și culturale ale acestei parohii.

Încă din anul 1992 pune bazele unui cor al tineretului din parohia Apateu, cântând „Liturghia lui Trifon Lugojan” – la două voci, cor care cânta în alternanță cu vechiul cor al bisericii de aici. Așa Prea Onoratul Părinte Simion Mladin, dă continuitate și cursivitate, unei tradiții adânc înrădăcinate în trecutul acestei parohii.

Pentru merite deosebite, atât aici cât și în celelalte parohii unde a funcționat ca și preot: Răpsig, Hășmaș, pentru tactul său pastoral și pentru profesionalismul său, a fost avansat în mod merituos, fiind ales ca Secretar Eparhial, al Centrului Eparhial Arad, funcție pe care o ocupă și în prezent (2006).

Timp de două luni, 1 martie – 1 mai 1996, a suplinit postul vacant de preot la Parohia Apateu părintele Rusu Gheorghe, preot pensionar din Arad.

Începând cu 1 mai 1996, venind de la parohia Chișlaca, își începe activitatea ca paroh al parohiei Apateu, Prea Cucernicul Părinte Constantin Ilica, născut la Sebiș, jud. Arad, în anul 1958, licențiat al Institutului Teologic de grad Universitar din Sibiu, promoția 1984. La venirea sa în această parohie, a găsit un teren prielnic pentru o activitate pastorală deosebită. Spun deosebită deoarece oamenii de aici sunt cu adevărat creștini. Pe lângă celelalte calități: hărnicie, corectitudine, bunătate, unitate, respect sau perseverență, acești oameni au cultivat credința în sufletul lor, ducându-o din vremuri imemoriabile de la strămoșii lor și transmițându-o mai departe generațiilor viitoare. Această atmosferă de aleasă trăire spirituală am găsit-o, eu, preotul Constantin Ilica, încercând să o explic în câteva rânduri, nu spre lauda mea ci spre lauda lui Dumnezeu și a acestor oameni minunați și credincioși, fără de care istoria acestei parohii nu ar fi fost completă.

Primind de la străbunii lor această monumentală și impunătoare „catedrală”, cu stil arhitectonic deosebit de impozant și foarte maiestos, credincioșii ortodocși au făcut tot posibilul să-i acorde îngrijirea cuvenită, întreținându-o în chip deosebit. Astfel s-au făcut reparații la acoperiș, la pereții exteriori, încercând să fie menținută tot timpul „cu haină curată”.

În anul 2002, se introduce încălzirea centrală, în anul 2003 se renovează și se zugrăvește exteriorul, reparându-se acoperișul, inclusiv turnul, iar în anul 2004 se introduce o stație performantă prin care se pot transmite slujbele din Sfânta Biserică peste sat, pentru a putea fi ascultate de cei care din anumite motive nu pot veni la biserică.

Din punct de vedere cultural, se poate menționa că aici am găsit o tradiție corală bine înrădăcinată în trecutul istoric al acestei parohii și ca un pasionat al muzicii corale bisericești, am continuat activitatea înaintașilor mei. Încă din anul 1996, îndată după instalarea mea în această parohie, am început gruparea corului pe patru voci, îmbogățirea repertoriului coral și văzând dragostea și receptivitatea membrilor corului, am continuat cu răspunsurile Liturghiei la 4 sau chiar (unele partituri) la 6 voci, atât pentru cor mixt cât și pentru cor bărbătesc, am îmbogățit acest repertoriu cu imnul arhieresc intonat și interpretat de cor în limba greacă.

Un moment de satisfacție și de mulțumire sufletească l-am avut, atunci când corul bisericii noastre a fost auzit la postul de radio, Radio Timișoara, mai precis la emisiunea „Universul Credinței” unde prin bunăvoința, aprecierea și contribuția domnului Ioan Crăciun, redactorul emisiunii, am contribuit de mai multe ori ca și colaboratori ai postului de radio mai sus amintit.

Frumusețea armonică a clopotelor bisericii noastre, cunoscute că „răsună peste șapte sate”, au fost auzite și ele pe aceleași unde ale Radioului Timișoara, făcând cunoscut numele parohiei și satului Apateu, într-o mare parte a țării noastre.

Am concertat în anul 2002, în Catedrala din Arad, unde am susținut un concert de colinde, care au încântat pe cei prezenți. Tot în această perioadă a pastorației mele ca preot dar și ca instructor al acestui cor, am participat de mai multe ori la festivalul „Ioan Vidu” organizat la căminul cultural Boesig, unde am primit aprecierile preotului prof. Dr. Nicolae Belean, profesor de muzică la Facultatea de Teologie din Timișoara.

Prin contribuția tuturor coriștilor, precum și a dirijorilor Seiche Cristian și Tulcan Liviu, Sfânta Liturghie din duminici și unele sărbători, primește un cadru festiv, primește un fast aparte.

Prin vocea deosebit de plăcută și de timbrată, în deplin acord cu melodiile bisericesti, pleiada de cântăreți bisericesti: Botaș Vasile, Mang Flore (a Rașii), Botaș Florin (a lui Iulie), Seiche Cristian, Vale Liviu și Vale Dorel, completează șirul cântăreților bisericesti, de strană, care au căutat și au lăudat pe Dumnezeu prin cântările lor, în biserica din Apateu.

Prin grija epitropilor Stana Teodor (Dalea Chindrului) nr. 110, Piroș Ioan (Nicu Cului) nr. 268 a celorlalți membrii ai Consiliului parohial și a Comitetului parohial, prin strădaniile paraclisierului (Sfântului) Teodor Zaharia (Todorica Haicului), în actuala funcție de peste 13 ani, precum și prin contribuția tuturor credincioșilor, biserica parohiei Apateu, curtea bisericii împodobită cu parcuri și flori, primește într-un mediu plăcut, pe toți cei care vin în acest „colț rupt de rai”.

În anul 2006 cu ocazia împlinirii a 250 de ani de la târnosirea primei biserici cu hramul „Pogorârea Sfântului Duh”m în Apateu, la sărbătorirea hramului bisericii, prin strădaniile și cu purtarea de grijă a Prea Onoratului Părinte Paroh Constantin Ilica, s-a împlinit o mare dorință și împlinire a enoriașilor creștini ortodocși din Apateu. Și anume Slujba Sfintei și Dumnezeieștii Liturghii a celui între Sfinți Părintele nostru Ioan Gură de Aur, a fost transmisă în direct pe unde radio și internet, de la Biserica Ortodoxă Apateu, de către postul de radio, Radio Timișoara. A fost o premieră în adevăratul sens al cuvântului m atât pentru personalul Radio Timișoara, cât și pentru Credincioșii ortodocși din Apateu în frunte cu bunul lor păstor părintele Constantin Ilica. În ziua de Rusalii 2006 în biserica ortodoxă din Apateu s-a scris o pagină de istorie vie a acestor oameni credincioși și iubitori de Dumnezeu. Dangătul clopotelor și cântările line și mângâietoare ale corului Bisericii din Apateu s-au auzit de această dată în tot vestul țării și chiar dincolo de granițele ei, în casele tuturor acelor care cu inima

către Dumnezeu și cu sufletul alături fie de satul natal, fie de această Catedrală a Crișanei, care este Biserica Ortodoxă din Apateu, s-au rugat alături de noi. Nu putem decât numai să mulțumim Bunului Dumnezeu, Conducerii Radioului Timișoara și Prea Cucernicului Părinte Constantin Ilica pentru munca depusă, rugând pe Bunul Dumnezeu să îi răsplătească cu harul binecuvântărilor Sale.

ca so alina la decizia
din 31 mai

Ne mai fiind alte obiecte de gasterat
dupa lectura procesului sa in chie

De m. a.

Atamanii Apuzului
pres em. pr.

Petrutatu

mozaic comp. par

Teodor Kevhar

~~Petre Duhau~~

Tutkan Tagger

Biros Todor

Bot. Ad. J. K.

Tutkan Tagger

Buzs Jan

Mernese Glor

Ongiera G.

Bot. Todar

Bot. Tagger

Bot.

- x Caria Todor
- x Bartan Vasile
- x Misca Anut
- x Manig Anut
- x Petricas George
- x Manig Vasile
- x Mollu Petru
- x Madaon Vasile
- x Bule Petru
- x David Glor
- x Moone G. spid.
- x Bartan George
- x Mos Anut
- Tutkan Duhau

Protocol

Luat in sedinta comitetului parochial
greco-oriental roman, din Apuzul, Timi-
soara in 31 Iunie 1909 (de fata fiind subscrisii)

De fata fiind subscrisii

Prezinta comitetului paroch.
prez. Ataman Kevhar la
rugarea lor 5 puncte
care au mai mult ja-
mout din comuna, au con-
vocat sedinta com. parochial
pe ziua de azi, fiind ca
diverginta sechis intre
membrii com. paroch. se
vor aplica pe cala poci-
nice

Judele comunal Ambros
decurta care dela membri
com. paroch. ca el sa inverte
sa fie si casa clasa in
rolu aruncat pentru pdi-
ficandu sfl. biseric, dar
oamunii care au un pot-
sar de parmanit sa fi
feti in clasa a 113

Membrii com. paroch. d
cu unanimitate decid

Protocol

Luat în vedere com. par. rom. din Apateu
la 1ma Ed 909 în meritul licitațiunei mine
a pft. pisenici.

De nota fund
subscriii:

Președintele com. par.
parintele Hlanasie
Popoviciu face cunosc
sumă licitațiunea mi-
niera pân la
pe pft. pisenici în cel
mai puțin licitați
a fost David Jacob
în preț de 52 mi.
750 lei. Provocarea
pe membrii com.
paroch. pînă a apro-
ba licitațiunea pân
la

Adaroni Hlanasie
David Jacob
epi. t. să lăd
Petru Hlanasie

Membrii com. par.
cu unanimitate
aproabă licitațiun

... ministră - sicuanti dno in unum
... ramu aratata mai sus - Adunata ea Cor-
paricii en ea de admemoranda respanti, ebi au-
... cu 3. ob. de la sufrleta d'ista anitrenti - Mus-
... li in Semnati intre lista conformu actio ce u-
... de formulariu, care lista alci dispriana cu bani
in finea lui Octombrie a.e. vti. ave a.o. administr
... Chitighanu 22 Septembrie 1875. Petru Hlanasie,
Listă
de contribuți pe seama Institutului clericalu, si pedagogicului
Gradu, de la preta, inteligentia, si Marimesii crestini din Com.

Numele donatorilor	Caracterulu loru	Suma de donați		Observare
		fl.	ob.	
Alon Popoviciu	Prete	10	—	
Pete Hlanasie	Intelectual	5	—	

Actu in Comuna Apateu la 31
iunie 1875. Episcopul Episcop
parochia ca colectivitate

Extrahu

din protocolul Filantropicei Sodalita protopresbiterale a
ului dinmătu pft. ordinaru la 8. Julie si. v. 1875
Comitetu protopresbiteralei pft. ordinaru
al Comitetulu protopresbiteralei, relatari sistemis fara unu
local de agricultura, si unu pft. ordinaru lista de unu ob-
jectu la pft. ordinaru agricultura pft. ordinaru din aspectu pe-
Proiectate din Copieru, si de Baka unu atornu lui calat
unu protopresbiteralei nu poate sa fie Marimescu de B.M. de
pentru sosefulu indigestat si va ramane pe totu sufrletul
din tractu, cati ob. va de unde sefula cu tot anul a
1800 lei a Secata Sima pft. ordinaru din B.M. de B.M. de
4. Anu de unu acceptu preteulu unu in travila

NOTE

1. Iorga, Nicolae, Originea, firea și destinul neamului românesc, în Enciclopedia României, vol. I, București, 1938, p.4
2. Xenopol, A.D. m Istoria românilor din Dacia Traiană, Vol.II. Cap. III, Creștinismul la Români, București, p. 94 – 124.
3. Vulpe, Radu, Magazin Istoric, X, nr. 1 ianuarie – 1976, p. 28 – 30.
4. Păcurariu, Mircea, Începuturile Mitropoliei Transilvaniei, București, 1980, p.29.
5. Gesta Hungarorum, Cronica Notarului Anonim, al regelui Bela al – III-lea, reprodus în Culegerea de texte pentru Istoria României, Vol. I, București, 1977, p. 29.
6. Hurmuzaki, Densușianu, Documente, vol. I, București, 1977, p. 29.
7. Rusu, Adrian, Andrei, Hurezan Pascu, George, Biserici Medievale din județul Arad, p.56.
8. Prodan, D., Suplex Libellux valachorum, București, 1976, p. 128 – 129.
9. Ciuhandru, Pr., Gheorghe. Români din Câmpia Aradului de acum două veacuri, Arad, 1940, p. 82, 198.
10. Șandor, Marki, Op.cit., C II, p. 74.
11. Vesa, Pr., Pavel, Biserici de mir arădene între tradiție și modernitate, Arad, 2000, p. 1001, 202 – 203, (a se vedea la același autor, Biserici de lemn de odinioară, Arad, 1997, p. 15 – 16, 19,25.)
12. Șandor, Marki, Arad varmengye es Arad szabad kiraly varos tortenete, vol. II, Arad, 1895, p. 744
13. Popeangă, Prof. Dr., Vasile, Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului, pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură 1784 – 1918, Arad, 1986, p. 47.
14. Arhiva Parohiei Apateu, Protocol din 11 martie 1910, Proces Verbal din 21 iulie 1912, Protocol din 7 noiembrie 1915, Registru de procese verbale, nr. 198 / 1949.
15. Bența , pr., Emilian, Cronica Parohiei Apateu, Arhiva Parohiei.
16. Păcurariu, Pr. Prof. Dr., Mircea, Lițiu, Pr. Dr., Gheorghe, Popeangă, Prof. Dr., Vasile, Episcopia Aradului, Istorie și cultură, Arad, 1989, p. 169.
17. Informații primite de la persoanele: Stana Florian (Florea Mitrului – 87 ani, Apateu, nr. 182), Burcă Stela (70 ani, Apateu nr. 300), Mang Ioan Constantin (48 ani, Apateu, nr. 109) – mărturii personale.

6.3.2. BISERICA CREȘTINĂ ADVENTISTĂ DE ZIUA A ȘAPTEA

La scurt timp după instaurarea păcii și liniștii, la mijlocul celui de-al doilea deceniu al secolului al – XX-lea, după primul război mondial, familia Indricău Axente – Senti, s-a stabilit în hotarul localității Apateu. Această familie va fi prima familie de credință adventistă din Apateu. Indricău Axente va fi cel care va încerca să întemeieze o Biserică Adventistă la Apateu, motiv pentru care va avea convorbiri cu oamenii cu care venea în contact de multe ori până după miezul nopții (el stătea afară la “conac” - la “Senti”). Acest lucru se realizează în 1928 când primesc botezul advent 12 suflete: Ghița lui Ghiuri cu nevasta, Savu cu nevasta, Murgu cu nevasta, Bogatu cu nevasta, Micula Găunului cu nevasta și Rob de la Talpoș cu nevasta.

Acest botez s-a repetat și în 1940 și 1945, sub păstoriarea fratelui Secui Petru.

În anii de început pentru rugăciune și servicii divine, credincioșii se adunau la casa cu nr. 131, iar după câțiva ani la Petrea Gheorghii (Apateu – nr. 466).

Cu toate greutățile, pe cheltuiala lui Indricău Axente, și a câtorva săteni inimoși cum ar fi Leheț și Pătruț, în toamna anului 1929, clădirea destul de încăpătoare de la nr. 323 era gata așteptându-și credincioșii. La inaugurare a fost prezent fratele P.P. Paulini, președintele Uniunii Române a Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea. Ultima vizită a Fratelui P.P. Paulini, la Apateu, a fost în anul 1953, cu puțin timp înainte de a muri.

Alte botezuri s-au ținut în 1930 (s-au botezat Bota Saveta – a Pescarului, Malița Florița (Viluța), Pârv Maria), 1931 (S-au botezat Groza Maria, Malița Nicolae, Malița Sofia, Rus Teodor (Toderuța) și Rus Floare), 1933, 1934. La botezul ținut în 1937,

s-au botezat peste 25 de persoane, atașându-se Bisericii Adventiste Apateu.

Astăzi Comunitatea numără peste 200 de membrii aflați în localitate și încă 200 membrii care sunt plecați.

Botezurile se făceau în Crișul Negru, și era o adevărată sărbătoare. Până acolo se ajungea cu căruțele împodobite frumos.

În 1937 Gheorghe și Ecaterina Indricău, pleacă în Fridensau (Germania), pentru a urma cursurile Seminarului Teologic Adventist. Fratele Indricău Gheorghe a slujit Biserica Adventă, cu multă dăruire, fiind o bună perioadă de timp profesor la Seminarul Teologic Adventist din București. Actualmente la venerabila vârstă de 90 de ani trăiește în S.U.A. Câteva persoane, din Apateu, care au slujit Biserica Adventă în lucrarea de pastorație sunt: Pârvu Ioan (Nuțu Bogatului) - fostul președinte al Conferinței Banat al Adventiștilor, actualmente directorul postului de radio "Vocea Speranței" "Timișoara, Memete Pavel și Hărdălău Petrișor. Biserica Adventistă Apateu susține câteva persoane în diferite câmpuri misionare, unul din aceștia este fratele Botaș Petru (la Brad).

Prin anii 1950, fratele Seiche Petru (Ceama) și fratele Brândușe Gheorghe, organizează primul cor al bisericii, urmând ca în 1957 să înființeze prima orchestră de mandoline, chitare și acordeoane. În 1970 se înființează fanfara sub bagheta fratelui Botaș Petru, formație ce a rezistat în timp și pe care a preluat-o și a perfectat-o fratele Tăutan Viorel, iar actualmente fratele Rus Daniel.

Primul pastor al comunității a fost Rădulescu Ioan, urmat apoi de Cionca Filip (1935 - 1939), Crișan Pavel (1939 - 1950), Cazan Gheorghe, doar câteva luni, Baci Gheorghe (1950 - 1952), Șamotă Constantin (1952-1954), Secui Petru (1954 -1962), Andreescu Ionel (1962 - 1969), Jigău Dumitru

(1969 - 1976), Ban Ioan (1976 - 1988), Maur Traian și Memete Pavel din partea Conferinței Banat (1988), Tolan Ioan (1988 - 1989), Moldovan Aron (1989 - 1990), Jigău Emil (1990 - 1994), Iștoc Abel (1994 - 1998), Sturz Ioan (1998 - 2001) și Hărdălău Petru (din 2001).

În luna august 2002 a fost o întâlnire cu fiii comunității, persoane stabilite în alte localități, dar plecate din Apateu. Au venit de la Cuvin, Șimand, Șofronea, Curtici, Șepreș, Șomoșcheș, Beliu, Archiș, Wiesz și Graz (Austria), Casteleone și Madrid (Spania), Torino (Italia), precum și din S.U.A..

Apateul a avut și are oameni deosebiți. Istoria vremii a dovedit lucrul acesta.

*** Informații promise de la pastor Hărdălău Petrișor.

6.3.3. BISERICA BAPTISTĂ

Credința baptistă apare la Apateu odată cu reîntoarcerea în sat a lui Achim Maria, în anul 1919. Ea a fost căsătorită la Vânători cu Achim Gheorghe, acesta a plecat în America și acolo a primit botezul la Detroit, în anul 1910. Achim Maria a fost botezată în anul 1911 la Mișca, în râul Teuz, de către fratele Cornea Mihai. Cei doi soți s-au reîntâlnit abia în 1918, în timpul războiului în Cehoslovacia, soția Maria, a revenit în țară, dar soțul Gheorghe a murit acolo.

Astfel Achim Maria, împreună cu 3 copii și cu soacra sa, revine în Apateu în anul 1919, la casa părintească (nr. 316). Aici a început să fie vizitată de frații Vlad Nicoară și Bonta Ioan, de la Vânători. Achim Maria se va muta împreună cu copiii la Hornea Simion, unde vor fi vizitați de frații Sindrea, Pascu și Basarab.

După multe eforturi misionare pastorul Petru Greci a botezat-o în 1921 pe văduva Ociu Maria, care mai târziu a trecut la Adventiști.

Fiul lui Achim Maria, Achim Petru, a fost slugă la Talpoș, și aici a frecventat Biserica Baptistă, fiind botezat la 3 iunie 1938, de către fratele Petru Greci, în râul Crișul Negru. Acum s-au botezat 40 de persoane, fiind de față și un frate din Franța.

În perioada următoare fratele Achim Petru, a frecventat Bisericile din Berechiu, Somoșcheș, Sepreuş și Vânători, fiind vizitat de mulți frați. O zi memorabilă este ziua de 26 mai 1946, când fanfara Bisericii Baptiste din Talpoș, a oficiat un serviciu de închinare și evanghelizare la fratele Achim Petru, acasă. Au participat 120 de ascultători, și au predicat frații Bătu, Laios și Pepi.

La începutul anului 1947, s-a format un nucleu de 4 persoane (Achim Maria, Achim Petru, Mihăieș Sofia și Mang Flore). În acest timp s-a închiriat casa de la Bonta Saveta, pentru suma de 2 500 lei anual.

La 30 martie 1947, Biserica Baptistă din Apatu, devine filiala Bisericii Baptiste din Somoșcheș, sub conducerea fraților Sas Pavel, Frenț Teodor și Flonta Ioan. Prima autorizație de funcționare a fost eliberată cu numărul 195 din 1947 (?).

La 7 mai 1947 a avut loc inaugurarea Casei de Rugăciune, la care a participat președintele comunității din Arad, fratele Alexa Popovici, secretarul Fratele Bieroniu, Frații Grecu Traian și Sas Petru (Sepreuş), corul de la Berechiu, fratele Șindrea, etc.. Serviciul s-a ținut în curte, fiind o zi frumoasă. La 10 mai 1947 se vor boteza încă patru persoane (Popa Ioan și Floare; Blidar Nicolae, Achim Floare), fiind botezați de către fratele Iovu din Somoșcheș. Biserica Baptistă Apatu avea acum 8 membrii.

În anul 1949, credincioșii bapțiști au fost siliți să se mute în casa fratelui Achim Petru (nr. 277). În anul 1950 au cumpărat o grădină de la Homorogan Floare cu suma de 45 000 lei, pe care s-au intabulat.

La 23 mai 1951, Biserica Baptistă Apatu avea 18 membrii și 24 de aparținători, iar fratele Achim Petru era diacon.

La 1 octombrie 1952 a început construirea primei case de rugăciune, pe terenul grădinii cumpărate. Constructor a fost Purtan Flore, cu acordul Primăriei din 15 februarie 1950. Construcția a fost terminată la 18 iulie 1954, când a fost oficiat primul serviciu divin. În toată această perioadă, botezurile se țineau în râul Crișul Negru.

La 1 ianuarie 1981, Biserica Baptistă Apatu număra 15 membrii.

*** Informație primită de la Achim Petru, Apatu, 277.

6.4. SPORTUL

Activitatea sportivă din apateu s-a desfășurat ca și în localitățile din jur, la început într-un mod neorganizat. Tinerii din sat, pasionați mai ales de fotbal, se adunau duminică și în zilele de sărbătoare pentru a organiza meciuri de fotbal cu echipe învecinate din localitățile: Berechiu, Satu - Nou, Vânători, Mișca, Somoșcheș, Cremei, Craiva - din județul Arad, precum și Talpos, Bătar - din județul Bihor.

Pregătiri pentru meciuri nu se făceau, totul era spontan. Tinerii se adunau în centrul satului și discutau despre un eventual meci în duminică viitoare. Se dădeau telefoane, sau unul mergea până în localitatea respectivă pentru a organiza meciul.

Cel care s-a ocupat cel mai mult de echipa de fotbal, putem spune chiar de "sponsorizarea" ei, a fost inimosul și de mulți ani regretatul Traian Botaș. După el au urmat alți antrenori, mai tineri, care făceau cu jucătorii antrenamente săptămânale.

Terenul de fotbal s-a schimbat la anumite intervale de timp, găsim de fiecare dată, locuri mai ridicate, pentru ca apa, în timpul ploilor, să nu bălțească.

În anul 1973, echipa de fotbal a Apateului s-a înscris în campionatul județean. De atunci toate meciurile s-au jucat oficial, se făceau antrenamente, primul antrenor fiind inginerul agronom Prună Viorel.

ECHIPA DE FOTBAL „RECOLTA”

În prezent echipa de fotbal este antrenată de Petru Tulcan. Avem o bază sportivă modernă, invidiată și de echipe

din eșaloanele superioare, amenajarea ei datorându-se primarului Aurel Bondor și Consilierilor locali.

Apateul a dat și trei sportivi de performanță:

COPIL TEODOR, care în perioada 1957 – 1964, a făcut gimnastică de performanță, devenind campion republican cu școlarii. A fost campion al echipei de tineret, la Școala Sportivă, iar în 1962 a fost selecționat în echipa națională de tineret a României.

BARNA FLORIAN, care și-a început activitatea în anul 1973 ca boxer. În anul 1982 a fost campion național. De zece ori a fost finalist al Campionatului Național de Box. În timpul carierei a susținut 220 de meciuri.

În prezent este antrenor de Box la Club Motorul "Silviu Lazăr" din Aradul Nou¹.

PÂRV AUREL, este al treilea sportiv al Apateului, care an de an, a ocupat locuri fruntașe la concursurile de popice în țară și în străinătate.

Echipele reprezentative de fotbal și handbal ale Școlii Generale Apateu, participă în fiecare an la competițiile organizate de Inspectoratul Școlar Județean Arad, precum și la altele organizate de școlile din jur cum sunt: "Cupa Crisius" – Chișineu Criș; Cupa "Tinere Speranțe" – Satu Nou"; Cupa "1 Iunie" – Apateu.

NOTE

¹ Informație primită de la Mang Ioan, Apateu, nr. 639, 50 de ani.

7. ANEXE

Tabel anexă cuprinzând nume de familii din Apateu din perioada 1860 – 1929, care astăzi nu mai există.

NUME	NEAMUL, PORECLA, CIUFALĂ
Julan	Vădăsanu
Petricaş	Vasa, Bocu, Ccapa, Băltăgoi
Dreghici	Țigli
Titeu	Bîzu
Marchiş	Guleşu
Barna	Hepu
Cadar	Cînelui
Roşca	A Roşchii
Creţ	Creţu Orbului
Dobriţa	Dobriţii
Ronghioş	Sperla
Strimbău	Borza
Trifuţ	Țuțalaie
Sechereş	Sechereşoiaie
Mac	Macului
Timpa	Onuțu Tîmpii
Leucuța	Siluț
Ciole	Ciolea Moanii
Ciortea	Zmău, Foiuțu
Orban	Cojocariu

Alte nume dispărute: Seleşan, Tiuțiu, Opre, Cioară, Brădean, Berar, Teorean, Haiduc, Todoran, Honț, Costan, Andor, Oros, Gui, Marcăş, Zglobea, Flonta, Rob, Pantea, Lazăr, Gruje, Ardelean, Farcaş, Cădariu, Dîrjeu, Igreț.

Nota: Informații luate din registrele de proprietate, coli de proprietate, (860 – 1929) și registre de decese (1898 – 1921).

MIȘCAREA POPULAȚIEI 1819 – 2005 APATEU – JUDEȚUL ARAD

1819 – 1858 (39 ani) - s-au născut: 2480 persoane;
- crește: cu 857 persoane;
- au decedat: 1623 persoane;

1858 – 1892 (34 ani) - s-au născut: 3082 persoane;
- descrește: cu 541 persoane;
- au decedat: 3625 persoane;

1892 – 1912 (19 ani) - s-au născut: 3127 persoane;
- crește: cu 470 persoane;
- au decedat: 2657 persoane;

1912 – 1913 (1 an) - s-au născut: 100 persoane;
- crește: cu 14 persoane;
- au decedat: 86 persoane;

1913 – 1948 (35 ani) - s-au născut: 3790 persoane;
- crește: cu 1950 persoane;
- au decedat: 1840 persoane;

1949 – 1964 (15 ani) - s-au născut: 1257 persoane;
- crește: cu 632 persoane;
- au decedat: 625 persoane;

1964 – 1968 (4 ani) - s-au născut: 294 persoane;
- crește: cu 172 persoane;
- au decedat: 122 persoane;

1969 – 1980 (12 ani) - s-au născut: 654 persoane;
- crește: cu 326 persoane;
- au decedat: 328 persoane;

1981 – 1989 (9 ani) - s-au născut: 394 persoane;
- crește: cu 166 persoane;
- au decedat: 228 persoane;

1990 – 1996 (7 ani) - s-au născut: 234 persoane;
- crește: cu 12 persoane;
- au decedat: 222 persoane;

1997 – 2005 (9 ani) - s-au născut: 216 persoane;
- descrește: cu 52 persoane;
- au decedat: 268 persoane;

TABEL NOTARI CUNOSCUȚI

Nr. ctr.	PERIOADA	NUMELE ȘI PRENUMELE
1	1899 - 1902	HUS LAZARUS
2	1906	GEZA BALOGH
3	1907	GEZA BOKOY
4	1907 - 1909	PETER LUKACS
5	1909 - 1918	ISTVAN HORVATH
6	1919	MARKUTS J.
7	1920 - 1932	DIMITRIE ISTIN
8	1932 - 1933	ORBAN
9	1933	GYELFFI
10	1937	LEUCUȚA
11	1942 - 1949	ARDEU SIMION

Primari cunoscuți ai comunei Apateu pe perioada 1900 – 2004

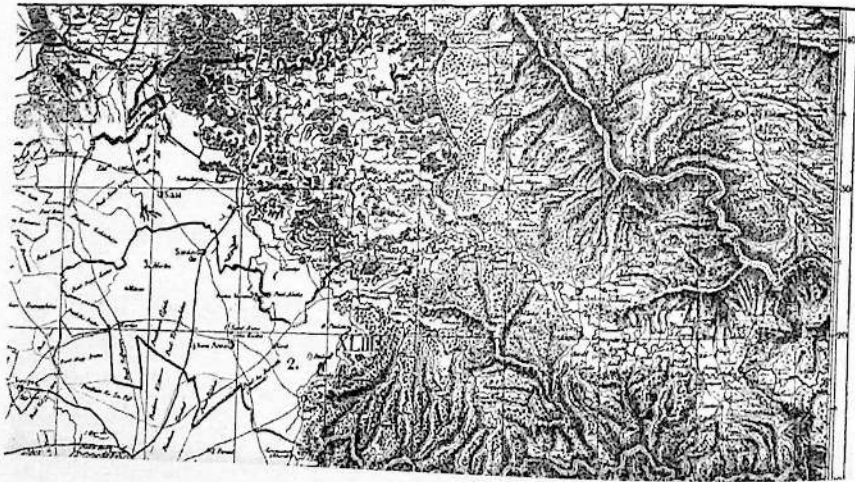
Nr.crt	Numele și prenumele	Locul de unde provine	Perioada
1	Leucuța Ambrozie (Siluț)	Apateu	1900 – 1911
2	Ungur Ioan	Apateu	1911
3	Leucuța Ambrozie	Apateu	1911 – 1919
4	Tulcan Teodor (Sivu)	Apateu	1919 – 1922
5	Mang Flore (Rășea)	Apateu	1922 – 1927
6	Blidar Petru (Ciuclea)	Apateu	1927 – 1928
7	Ungur Crăciun (Cosmești)	Apateu	1928 – 1929
8	Bule Petru (Iovuțu)	Apateu	1929
9	Blidar Petru (Ciuclea)	Apateu	1929
10	Mang Ioan (Curtu)	Apateu	1929 – 1930
11	Morar Flore (Crețu)	Apateu	1930 – 1936
12	Homorogan Ioan (Cloștor)	Apateu	1936 – 1939
13	Stana Ioan (Trițu)	Apateu	1939 – 1940
14	Purtan Vasile (Purtanu)	Apateu	1940
15	Bonta	Apateu	1940 – 1941
16	Stana Petru (Doander)	Apateu	1944
17	Hornea Traian (Bănguță)	Apateu	1944 – 1947
18	Sîrb Petru (Ticu)	Apateu	1947 – 1949

19	Blidar Flore (Bonța)	Apateu	1949
20	Vălcan Flore (Hârciog)	Apateu	1950 – 1952
21	Botaș Petru (Zdanciu)	Apateu	1952
22	Duma Francisc	Arad	1952
23	Blidar Ioan (Sinca)	Apateu	1952 – 1962
24	Blidar Vasile (Licu)	Apateu	1963 – 1965
25	Petricaș Ioan	Apateu	1965 – 1966
26	Negrea Teodor	Moțiori	1966 – 1973
27	Briciu Teodor	Moțiori	1973 – 1980
28	Filimon Gheorghe	Ineu	1980 – 1983
29	Bodîrlău Petru	Ch. Criș	1983 – 1989
30	Rus Dorel	Apateu	1990 – 1992
31	Todoca Teodor	Apateu	1992 – 1996
32	Sărac Ioan	Apateu	1996 – 2000
33	Tulcan Rodica	Apateu	2000 – 2004
34	Bondor Aurel	Apateu	2004 –

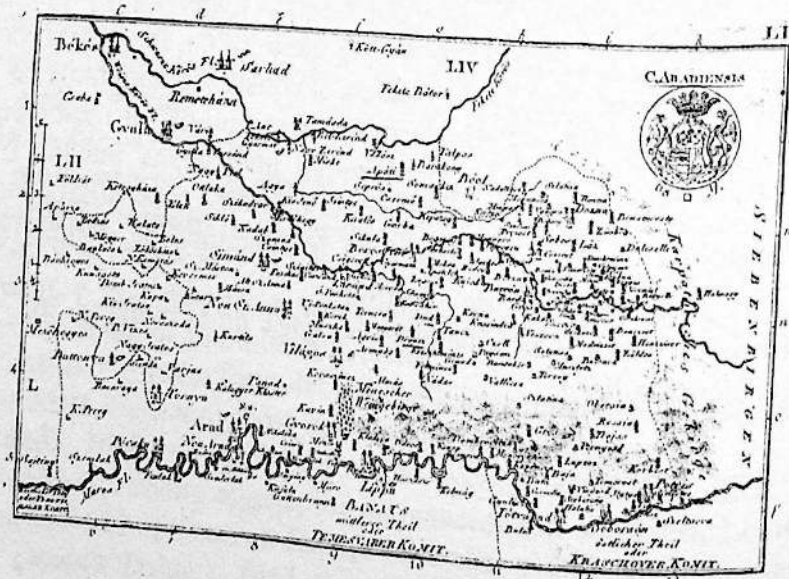
GLOSAR

- Canonic** = călugăr, slujitor al bisericii, catredalei
Sesie iobăgească = echivalentul a 26 – 28 jugăre
Praedium = sălaş, hodaie, tăniar (tanya)
Domeniu erarial = domeniu, proprietate de stat, proprietatea curții de la Viena
Țăran jeler, serb = țăranii cei mai săraci
Pământuri alodiale = terenuri deținute de un nobil, domn de pământ
Muncitor de pământ = cubicar, presta munci la canalizare, dislocări masive de pământ
Coroane = monedă în circulație în Transilvania în primele 2 decenii ale sec. XX. Echivala cu 50 de forinți.
Forint = monedă în circulație în Transilvania în sec. XIX, valoarea fiind socotită după cursul de schimb din Viena.
Conscriptie = centralizator statistic cuprinzând date despre numărul și structura populației și bunurilor sale întocmită de aparatul administrativ local.
Comitat = județ
Jude, birău = primar.
Comite suprem = conducătorul județului, prefect.
Antistie comunală = condecera locală, compusă din titularii funcțiilor principale.
Jurat = mic funcționar comitatens până la reforma din 1875; post în aparatul administrației locale.
Capitlu = colegiu formulat din canonici care slujeau pe lângă o catredală, fiecare având o anumită responsabilitate.
Gazda biris = administrator de mosie, sălaş, planifica și coordona muncile angajaților permanenți sau sezonieri. Locuia permanent împreună cu familia la conac, având asigurată masa și cazarea (zilnic), fiind răsplătit în medie cu 300 kg grâu

- (trimestrial), 1 jugăr porumb semănat, 300 kg orz, 6 kg slănină (trimestrial), 10 litri petrol, 1-2 căruțe lemn de foc, 80 coroane (trimestrial). Avea drept de pășune pe domeniu, și beneficia de concediu pe timpul iernii.
Biriși = angajați permanenți sau sezonieri care prestau diferite munci pe domeniu (prășit, arat, căraușie, îngrijitori animale, coiși – paznici).
Marcă = principala monedă care a circulat în Transilvania în sec XIV – XVI. A fost adusă de coloniștii veniți din regiunea Rinului (Koln).
Dinari = monedă divizionară a mărcii pe lângă dinarii bătuți de monetăria regală. Au circulat în paralel, și dinari de Zagreb, dinari de Frisach (oraș din Austria), dinari vienezi, dinari tătarăști de aur, etc.
Groși = monedă divizionară a mărcii, o largă răspândire având groșii de Boemia sau de Praga (sec XIV – XVI).
Ghezās (Gheizek) (de la termenul maghiar „ghezeke”) = utilaj, „instalație” de arat pământul. Există dinainte de anul 1900, pe domeniul Szulkowsky de la Apateu, și consta din montarea pe marginea unei tarlale a unor șine pe care circula un motor cu aburi și care acționa prin intermediul unui cablu, punând în mișcare plugul de fier. Bătrânii satului țin minte acest utilaj până în preajma anului 1940, fiind încă în funcțiune pe domeniile Tisza și Luassy de la Batăr – Cighid.
Casă iegărească = casa pădurarului (casa de la numărul 365 = fosta canton silvic).

Harta județului Arad

Apateu - panoramă

Clădirea nouă a școlii cu clasele V-VIII

Fântâna arteziană

Echipa actuală de fotbal

**Echipa actuală de dansuri condusă de
consilierul local Botaș Radu**

Primul clopoțel al
școlii la 1878

Medalie obținută la un
concurs internațional
de folclor
Békéscsaba 1980

Solista FLORICA PURTAN

Blad Flore – Apateu 696 – cel mai vârstnic
locuitor din Apateu, peste 90 de ani.

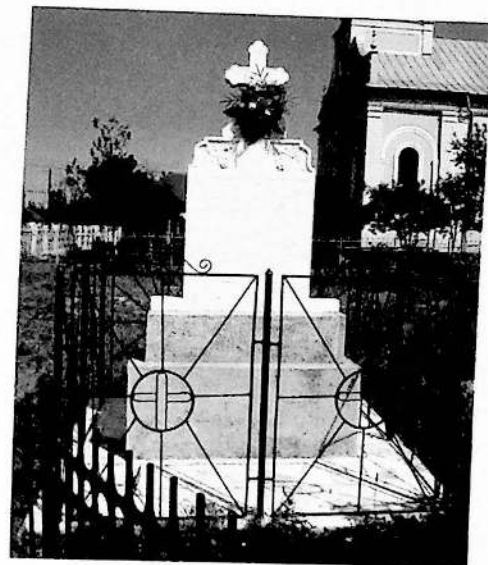
Stana Flore – Apateu 185 –
cel care a fost un „izvor de informații”

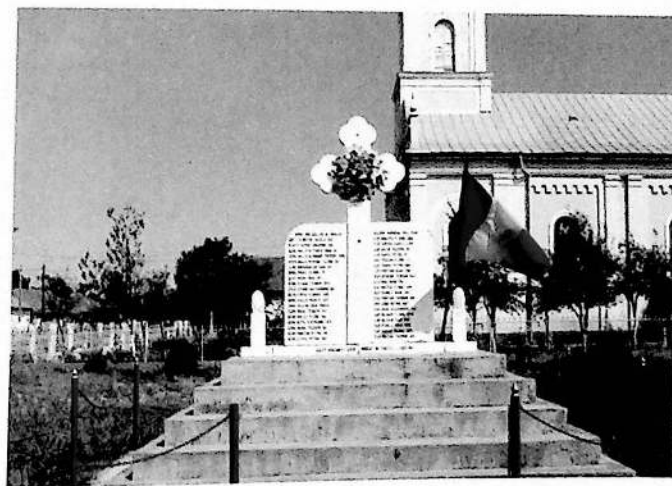
Biserica adventistă de ziua a șaptea

Biserica Baptistă

Monumentul „Rebeliune 1949” a fost ridicat de familiile celor împușcați și are inscripționate pe el 5 persoane.

Monumentul eroilor din Apateu – ridicat în anul 1996 de familia și urmași. Are inscripționate 62 de nume.

Rauch Ignac
- monument funerar

Troiță veche din
cimitirul Apateu

Troiță cimitir

CUPRINSUL

	CUVÂNT ÎNAINTE	5
1.	Condiții naturale	7
1.1	Așezarea geografică	7
1.2	Condiții fizico – naturale	7
1.3	Apele (Hidrografia)	9
1.4	Clima	9
1.5	Vegetația și fauna (animalele)	11
1.6	Medicina populară	14
2.	Istoria	17
2.1	Satul în context politic și social	17
2.1.1	Trecutul îndepărtat	17
2.1.2	Apateul în secolele XII – XVIII	19
2.1.3	Dezvoltarea Apateului de la Revoluția din 1948 până la Unirea Transilvaniei cu România din 1 decembrie 1918	28
2.1.4	Apateul în perioada interbelică	35
2.1.5	Apateul între 1945 – 1989	41
2.2	Istoria economică a satului	48
2.2.1	Perioada medievală. Primele informații	48
2.2.2	Perioada ocupației otomane (1551 – 1691) ..	52
2.2.3	Viața economică în timpul stăpânirii austriece	54
2.2.4	Reglementările urbariale de la 1771	59
2.2.5	Vânzarea domeniilor urbariale. Apateul – domeniu Dietrich – Szulkowski	65
2.2.6	Strămutarea și sistematizarea satului	70
2.2.7	Amenajări hidrografice – săparea Dolmelor	73
2.2.8	Conscripția de la 1828	73
2.2.9	Mișcarea economică în perioada 1848 – 1920	73
2.2.10	Sistemul de credit	77
2.2.11	Căile de comunicații	78
2.2.12	Comerțul	79
2.2.13	Perioada interbelică. Reforma Agrară din 1921	82
2.2.14	Comerțul în Perioada Interbelică	87
2.2.15	Progresul tehnologic	89
2.2.16	Economia de tip socialist 1945 – 1989. Colectivizarea	90
2.2.17	Cooperația de Consum	92
2.2.18	Migrația economică	95
2.2.19	Apateul după Revoluția din 1989	98
2.3	Demografia	106
2.3.1	Evoluție demografică	106
2.3.2	Vârsta la căsătorie	113
2.3.3	Locuitori de alte naționalități	114
2.3.4	Epidemii – Boli	122
3.	Asistența medicală	134
4.	Obiceiuri tradiții și folclor local	139
4.1	Obiceiul recruților	139
4.2	La Fântână	142
4.3	Șezătorile	143
4.4	Obiceiuri legate de ciclul vieții	144
4.5	Alte obiceiuri	151
4.6	Tradiții. Cultivarea cânepii	153
4.7	Jocul și cântecul popular local	154
5.	Muzeul sătesc “Rovina”	162
5.1	Înființare și organizare	162
5.2	Interior țărănesc	163
5.3	Documente care vorbesc de istoricul localității	165
5.4	Ceramica locală	166
5.5	Unelte din gospodăria țărănească	167
5.6	Portul popular local	169

6.	Viața culturală și spirituală	172
	6.1. Învățământul	172
	6.2. Lexicul local	180
	6.3. Biserica în aria comunității locale	186
	6.3.1 Biserica Ortodoxă Apateu	186
	6.3.2 Biserica Creștină Adventistă de Ziua a Șaptea	213
	6.3.3 Biserica Baptistă	215
	6.4. Sportul	217
7.	Anexe	220

